

Panevėžio regiono pramonės atsparumo pokyčiams studija

VŠĮ Lietuvos inovacijų centro užsakymu parengė
VŠĮ Panevėžio plėtros agentūra

Panevėžys, 2020

Turinys

Ižanga.....	8
1. Panevėžio regiono apžvalga.....	9
1.1. Bendrasis vidaus produktas	9
1.2. Pagrindiniai gamybos sektoriai	11
1.3. Materialinės investicijos	16
1.4. Tiesioginės užsienio investicijos	19
1.5. Eksportas	21
1.6. Darbo rinka	23
1.7. Infrastruktūra	28
1.8. Išvados	31
2. Išorinių veiksnių įtaka regiono verslo aplinkai.....	33
2.1. Pasaulinė finansų krizė	33
2.2. Rusijos embargas.....	43
2.3. Technologiniai pokyčiai	44
2.4. Išvados	48
3. Atvejo analizė: „Ekranas“ gamyklos bankroto įtaka regiono vystymuisi.....	49
3.1. Įmonės veikla iki bankroto	49
3.2. Priemonės įmonės bankroto pasekmėms suvaldyti	51
3.3. Įmonės bankroto pasekmės regionui	54
3.4. Išvados	59
4. Priemonių, skirtų didinti Lietuvos apdirbamosios gamybos konkurencingumą ir regionų atsparumą struktūriniams šokams, apžvalga	61
4.1. Priemonės, skirtos administracinės verslo naštos mažinimui.....	61
4.2. Priemonės, susijusios su bendros šalies ir pasaulio ekonominės ir politinės situacijos neigiamų pasekmių mažinimu	64
4.3. Priemonės, padedančios įmonėms užsitikrinti reikiamus žmogiškuosius išteklius.....	66
4.4. Priemonės technologiniams pokyčiams įmonėse palengvinti ir (ar) paspartinti	69
4.5. Priemonės skirtos padėti prisitaikyti prie staigių verslo aplinkos pokyčių	74
4.6. Priemonės skirtos mažinti ekstremalių situacijų sukeltus padarinius.....	75
5. Regiono įmonių atsparumo pokyčiams vertinimas	78
5.1. Tyrimo metodika	78
5.2. Kiekybinės įmonių apklausos rezultatai	80
5.2.1. Informacija apie kiekybinėje apklausoje dalyvavusias įmones.....	80
5.2.2. Įmonių rizikos valdymo patirtis.....	82

5.2.3. Įmonių atsparumas rizikoms.....	93
5.2.4. Rizikų poveikis įmonėms	95
5.2.5. Išvados	99
5.3. Interviu su įmonėmis ciklo rezultatai	100
5.3.1. Informacija apie interviu cikle dalyvavusias įmones	100
5.3.2. Įmonių rizikų valdymo patirtis	103
5.3.3. Aktualios rizikos valdymo priemonės	106
5.3.4. Verslo rizikų įtaka Panevėžio regionui.....	108
5.3.5. Suinteresuotų šalių įtaka verslo gyvybingumui.....	108
5.3.6. Išvados	109
6. Studijos išvados ir rekomendacijos sprendimų priėmėjams dėl verslo konkurencingumą ir regionų atsparumą didinančių paramos priemonių tobulinimo ir vystymo	111
6.1. Bendradarbiavimo potencialo stiprinimas	111
6.2. Suinteresuotų šalių įsitraukimo galimybių didinimas	112
6.3. Išteklių, įgalinančių įmones tinkamai pasirengti atremti išorinius rizikos veiksnius, plėtra	114
6.4. Verslo, patiriančio ekonominius sunkumus, gyvybingumo skatinimas	115
6.5. Regioninio konkurencingumo didinimas.....	116

Grafikų ir lentelių sąrašas

Grafikas 1. Bendrojo vidaus produkto, tenkančio vienam gyventojui, pokytis Panevėžio regione 2005–2018 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)	9
Grafikas 2. Panevėžio regiono bendrasis vidaus produktas pagal ekonominės veiklos rūšis 2017 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis).....	10
Grafikas 3. Panevėžio regiono bendrasis vidaus produktas pagal ekonominės veiklos rūšis 2005 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis).....	10
Grafikas 4. Apdirbamosios gamybos sektoriaus svarba didžiuosiuose Lietuvos regionuose pagal sukuriama BVP ir darbuotojų dalį (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis).....	11
Grafikas 5. Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos įmonių skaičiaus pasiskirstymas pagal sektorius 2020 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)	12
Grafikas 6. Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos sektorių struktūra pagal įmonių dydį 2020 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)	12
Grafikas 7. Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos įmonių darbuotojų pasiskirstymas pagal sektorius 2020 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)	13
Grafikas 8. Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos sektorių sukuriama apyvartos dalis 2020 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis).....	14
Grafikas 9. Apdirbamosios gamybos įmonių darbuotojų pasiskirstymas pagal sektorius šešiose Panevėžio regiono savivaldybėse (Šaltinis: parengta autorių pagal Rekvizitai.lt duomenis).....	16
Grafikas 10. Materialinių investicijų, tenkančių vienam Panevėžio regiono gyventojui, pokytis 2005–2018 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)	17
Grafikas 11. Materialinės investicijos, tenkančios vienam gyventojui, šešiuose didžiuosiuose Lietuvos regionuose 2005 m., 2010 m. ir 2018 m., Eur (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)	17
Grafikas 12. Materialinių investicijų struktūra Panevėžio regione 2018 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)	18
Grafikas 13. Materialinių investicijų pasiskirstymas Panevėžio regiono savivaldybėse, 2018 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis).....	18
Grafikas 14. Tiesioginių užsienio investicijų, tenkančių vienam Panevėžio regiono gyventojui, pokytis 2005–2018 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)	19
Grafikas 15. Tiesioginės užsienio investicijų laikotarpio pabaigoje pasiskirstymas pagal Panevėžio regiono savivaldybes, 2018 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis).....	20
Grafikas 16. Daugiausia Panevėžio regione investavusios valstybės pagal tiesiogines užsienio investicijas laikotarpio pabaigoje, 2018 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)	20
Grafikas 17. Lietuviškos kilmės prekių eksporto iš Panevėžio regiono pokytis 2005–2018 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis).....	21
Grafikas 18. Lietuviškos kilmės eksporto iš Panevėžio regiono struktūra, 2018 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis).....	22
Grafikas 19. Lietuviškos kilmės eksporto iš Panevėžio regiono struktūra, 2005 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis).....	22
Grafikas 20. Nuolatinių gyventojų skaičiaus Panevėžio regione pokytis 2005–2018 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)	23
Grafikas 21. Darbo jėgos dydžio Panevėžio regione pokytis 2005–2019 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)	24
Grafikas 22. Darbo jėgos aktyvumo Panevėžio regione lygio pokytis 2005–2019 m., %. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)	25
Grafikas 23. Panevėžio regiono ir Lietuvos gyventojų užimtumas pagal sritis, 2019 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)	25
Grafikas 24. Mėnesinio darbo užmokesčio kaita Panevėžio regione ir Lietuvoje 2005–2019 m., bruto Eur. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)	26
Grafikas 25. Nedarbo lygio Panevėžio regione pokytis 2005–2019 m., %. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)	26

Grafikas 26. Panevėžio regiono ir Lietuvos gyventojų išsilavinimas, 2019 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)	27
Grafikas 27. Panevėžio regiono profesinio mokymo ir aukštojo mokslo įstaigose parengtų specialistų skaičiaus pokytis 2005–2019 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)	28
Grafikas 28. Panevėžio regione bankrutavusių įmonių skaičiaus per metus kaita 2008–2011 m. (Šaltinis: Parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis).	33
Grafikas 29. Įmonių skaičiaus Panevėžio regione metų pradžioje pokytis 2009–2011 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis).	34
Grafikas 30. Įmonių skaičiaus Panevėžio regione pagal darbuotojų skaičių pokytis 2008–2011 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis).....	34
Grafikas 31. Panevėžio regionų įmonių apyvarta statybų ir kasybos ir karjerų eksploatavimo bei apdirbamosios gamybos sektoriuose, tūkst. Eur. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis).	35
Grafikas 32. Lietuviškos kilmės eksporto Panevėžio regione pokytis pagal produkciją 2008–2011 m., tūkst. Eur. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis).....	36
Grafikas 33. Panevėžio regione kasybos ir karjerų eksploatavimo bei apdirbamosios gamybos sektoriaus sukuriamos pridėtinės vertės gamybos sąnaudomis pokytis 2008–2011 m., tūkst. Eur (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)	37
Grafikas 34. Darbo jėgos pokytis Panevėžio regione 2008–2011 m., tūkst. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis).	37
Grafikas 35. Registruotų bedarbių ir darbingų žmonių santykio Lietuvoje ir Panevėžio regione pokytis 2008–2011 m., % (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis).....	38
Grafikas 36. Užimtų Panevėžio regiono darbuotojų skaičiaus atskiruose sektoriuose pokytis 2008–2011 m., tūkst. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis).....	38
Grafikas 37. Išvykstančių ir atvykstančių gyventojų santykis Panevėžio regione, 2008–2011 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamentą).	42
Grafikas 38. Panevėžio regiono įmonių pienas ir pieno produktų; paukščių kiaušinių; natūralaus medaus; gyvūninės kilmės maisto produktų eksporto kiekiai į Rusiją 2012–2015 m., tūkst. Eur (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis).	44
Grafikas 39. Vienam ieškančiajam darbo tenkančių darbo vietų skaičius regione. (Šaltinis: Užimtumo tarnyba).	47
Grafikas 40. AB „Ekranas“ užimta kineskopų rinkos dalis Europoje 1999–2004 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal LR Ūkio ministerijos (dab. – Ekonomikos ir inovacijų ministerija) duomenis).....	50
Grafikas 41. Panevėžio regione pradėtų bankroto procesų skaičiaus pokytis 2003–2010 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis).	56
Grafikas 42. Panevėžio regiono darbuotojų skaičiaus pokytis Garantinio fondo išmokoms gauti skirtose paraiškose 2003–2010 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis). ...	56
Grafikas 43. Lietuvos elektroninės įrangos gamybos sektoriaus darbuotojų skaičius pokytis 2000–2007 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis).	57
Grafikas 44. Garantinio fondo išmokų, tenkančių vienam darbuotojui, pokytis Panevėžio regione 2003–2010 m., Eur. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis).	57
Grafikas 45. Panevėžio regionų per metus įregistruotų mažų ir vidutinių įmonių skaičiaus pokytis, 2003–2010 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis).	58
Grafikas 46. Metinė kiekybinėje apklausoje dalyvavusių Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos įmonių apyvarta ir veiklos trukmė metais (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis).....	80
Grafikas 47. Apklausoje dalyvavusių Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos įmonių darbuotojų skaičius ir eksportuojamos produkcijos dalis (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)	81
Grafikas 48. Apklausoje dalyvavusių Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos įmonių pardavimų Panevėžio regione ir tiekėjų iš Panevėžio regiono dalis (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis).....	81
Grafikas 49. Rizikos, kurios turės reikšmingiausią įtaką apklausoje dalyvavusių įmonių veiklai per artimiausius 10 metų (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis).....	84

<i>Grafikas 50. Rizikos, su kuriomis apklausoje dalyvavusios įmonės buvo susidūrusios praeityje, ir kurios turėjo įmonėms poveikį (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis).</i>	85
Grafikas 51. Politinių pokyčių rizikos ir jos poveikio per artimiausius 10 metų vertinimas apklausoje dalyvavusių įmonių nuomone (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)	86
Grafikas 52. Prekių, paslaugų judėjimo tarp valstybių ribojimų rizikos ir jos poveikio per artimiausius 10 metų vertinimas apklausoje dalyvavusių įmonių nuomone (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)	86
Grafikas 53. Ekonominių sunkumų pagrindinėse eksporto rinkose rizikos ir jos poveikio per artimiausius 10 metų vertinimas apklausoje dalyvavusių įmonių nuomone (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)	87
Grafikas 54. Pokyčių tiekimo grandinėje rizikos ir jos poveikio per artimiausius 10 metų vertinimas apklausoje dalyvavusių įmonių nuomone (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)	87
Grafikas 55. Pasikeitusių tikslinės rinkos vartojimo įpročių rizikos ir jos poveikio per artimiausius 10 metų vertinimas apklausoje dalyvavusių įmonių nuomone (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)	88
Grafikas 56. Sunkumų pritraukiant (išlaikant) darbuotojus rizikos ir jos poveikio per artimiausius 10 metų vertinimas apklausoje dalyvavusių įmonių nuomone (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)	88
Grafikas 57. Technologinių pokyčių rizikos ir jos poveikio per artimiausius 10 metų vertinimas apklausoje dalyvavusių įmonių nuomone (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)	89
Grafikas 58. Aplinkosaugos reikalavimų pokyčių rizikos ir jos poveikio per artimiausius 10 metų vertinimas apklausoje dalyvavusių įmonių nuomone (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)	89
Grafikas 59. Ekstremalių klimato reiškinių rizikos ir jos poveikio per artimiausius 10 metų vertinimas apklausoje dalyvavusių įmonių nuomone (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)	90
Grafikas 60. Epidemijų rizikos ir jos poveikio per artimiausius 10 metų vertinimas apklausoje dalyvavusių įmonių nuomone (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)	90
Grafikas 61. Apklausoje dalyvavusių įmonių pasiruošimas valdyti anksčiau įvardintas rizikas – parengta rizikų valdymo strategija ir veiksmų planas (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)	91
Grafikas 62. Patirtų rizikų poveikis apklausose dalyvavusioms įmonėms (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)	91
Grafikas 63. Apklausoje dalyvavusių įmonių investicijų į pažangius technologinius sprendimus mastas (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)	93
Grafikas 64. Apklausoje dalyvavusių įmonių įsitraukimas į klasterių, asociacijų ir konfederacijų veiklą (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)	93
Grafikas 65. Apklausoje dalyvavusių įmonių pasirengimas pritraukti, išlaikyti ir perkvalifikuoti darbuotojus (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)	94
Grafikas 66. Apklausoje dalyvavusių įmonių „finansinės pagalvės“ dydis (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)	94
Grafikas 67. Apklausoje dalyvavusių įmonių veiklos diversifikacija (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)	95
Grafikas 68. Apklausoje dalyvavusių įmonių eksporto rinkų, klientų veiklos sektorių, produktų (paslaugų) ir tiekėjų diversifikacija (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)	95
Grafikas 69. Išlaidos, kurias apklausoje dalyvavusios įmonės, susidūrusios su sunkumais, mažintų labiausiai (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)	96
Grafikas 70. Technologinių pokyčių įtaka apklausoje dalyvavusių įmonių darbuotojų skaičiui per artimiausius 10 metų (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)	97
Grafikas 71. Darbuotojų kompetencijos, kurių labiausiai reikės apklausoje dalyvavusioms įmonėms per artimiausius 10 metų (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)	98
Grafikas 72. Dažniausiai literatūroje minimos kompetencijos, kurių reikės ateityje, palygintos su apklausoje dalyvavusių įmonių atsakymais (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis ir A Competency Model for „Industrie 4.0“ Employees. Loina Prifti, Marlene Knigge, Harald Kienegger, and Helmut Kremer)	99
Grafikas 73. Interviu cikle dalyvavusių Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos įmonių darbuotojų kvalifikacija (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)	102

Grafikas 74. Interviu cikle dalyvavusių Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos įmonių taikomas pardavimo modelis (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis).....	103
Lentelė 1. Didžiausios Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos įmonės pagal pardavimus 2004 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal LR Ūkio ministerijos (dab. Ekonomikos ir inovacijų ministerija) duomenis)	14
Lentelė 2. Didžiausios Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos sektoriaus įmonės pagal pardavimus 2020 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Rekvizitai.lt duomenis)	15
Lentelė 3. Lietuvos laisvųjų ekonominių zonų palyginimas (Šaltinis: „Investuok Lietuvoje“).....	30
Lentelė 4. Panevėžio regiono ir Lietuvos įmonių, diegusių technologines inovacijas, dalis, % (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis).....	45
Paveikslas 1. Panevėžio geografinė vieta ir susisiekimo infrastruktūra (Šaltinis: Panevėžio LEZ)	29
Paveikslas 2. Įsidarbinimo galimybių Panevėžio regione barometras, 2010 m. (Šaltinis: Lietuvos darbo birža (dab. – Užimtumo tarnyba)	41
Paveikslas 3. Tipinė Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos įmonė (Šaltinis: sudaryta autorių pagal Rekvizitai.lt ir Lietuvos statistikos departamento duomenis)	79
Paveikslas 4. Tipinė apklausta Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos įmonė (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis).	82
Paveikslas 5. Interviu cikle dalyvavusių Panevėžio regiono įmonių geografinis pasiskirstymas (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis).....	101
Paveikslas 6. Interviu cikle dalyvavusių Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos įmonių sektoriai, dydis ir amžius (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis).....	101

Viršelio nuotraukos autorius Gediminas Kartanas.

Ižanga

Panevėžio regiono pramonės atsparumo pokyčiams studija skirta įgyvendinti Europos teritorinio bendradarbiavimo tikslo „Interreg Europe“ programos projektą „Regionų atsparumo pramonės struktūriniais pokyčiams stiprinimas (angl. Building Regional Resilience to Industrial Structural Change – FOUNDATION)“. Studijos tikslas – įvertinti Panevėžio regiono, penkto didžiausio Lietuvoje pagal gyventojų skaičių ir pagal bendrąjį vidaus produktą, tenkantį vienam gyventojui, pramonės atsparumą išorinių veiksnių keliamoms rizikoms ir parengti rekomendacijas dėl priemonių, kurios padėtų padidinti regiono atsparumą struktūriniais pokyčiams.

Studijoje apžvelgiamas Panevėžio regiono ekonominis vystymasis per paskutiniuosius 15 metų, įskaitant regiono makroekonominis rodiklius, pagrindinio ekonomikos sektoriaus – pramonės – struktūrą, darbo rinkos tendencijas, infrastruktūros pokyčius. Tolesniuose skyriuose analizuojami didžiausią įtaką Lietuvos pramonei turėjusių struktūrinių šokų poveikiai ir padariniai Panevėžio regiono įmonėms. Išskiriami trys pagrindiniai struktūriniai šokai: 2007–2008 m. pasaulinė finansų krizė, 2013 m. Rusijos Federacijos embargas iš ES importuojamoms maisto prekėms ir sparti technologijų kaita gamybos sektoriuje. Analizėje daugiausia dėmesio skiriama keturiems svarbiausiems Panevėžio regiono pramonės: maisto produktų ir gėrimų, baldų, transporto ir jo įrangos, metalo ir metalinių gaminių gamybos sektoriams. Siekiant įdėmiau įvertinti galimą struktūrinių šokų įtaką regionui, atliekama konkretaus atvejo – 1964–2006 m. veikusios didžiausios regiono įmonės „Ekranas“ bankroto ir jo padarinių – analizė.

Antrojoje studijos dalyje nuo dokumentų ir antrinių šaltinių analizės pereinama prie Panevėžio regione veikiančių įmonių vadovų apklausos – standartizuotų anketinių apklausų bei tikslinių interviu. Atlikus regiono apdirbamosios gamybos įmonių vadovų apklausą, identifikuojami išoriniai veiksniai, šiuo metu keliantys didžiausią riziką įmonių veiklai. Taip pat atliekamas įmonių atsparumo šioms rizikoms vertinimas, nustatomi silpnieji įmonių veiklos aspektai, sudarantys prielaidas apdirbamosios gamybos įmonėms būti neigiamai paveiktoms rizikas keliančių išorinių veiksnių bei labiausiai tikėtini jų sukelti padariniai. Tikslinių interviu metu papildomi anketinės apklausos metu gauti duomenys, apibendrinama įmonių vadovų patirtis, pateikiami vertinimai ir išvalgos apie įmonėms didžiausią grėsmę keliančius išorinės rizikos veiksnius ir jų valdymo instrumentus. Galiausiai identifikuojamos Lietuvos egzistuojančios priemonės, kurios padeda skatinti apdirbamosios gamybos įmonių verslumą ir konkurencingumą. Remiantis Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos įmonių apklausos duomenimis aptariamas šių priemonių veiksmingumas, taip pat nustatoma, kokios papildomos priemonės galėtų būti naudingos regiono verslui ruošiantis atlaikyti įvairius riziką jų veiklai keliančius veiksnius.

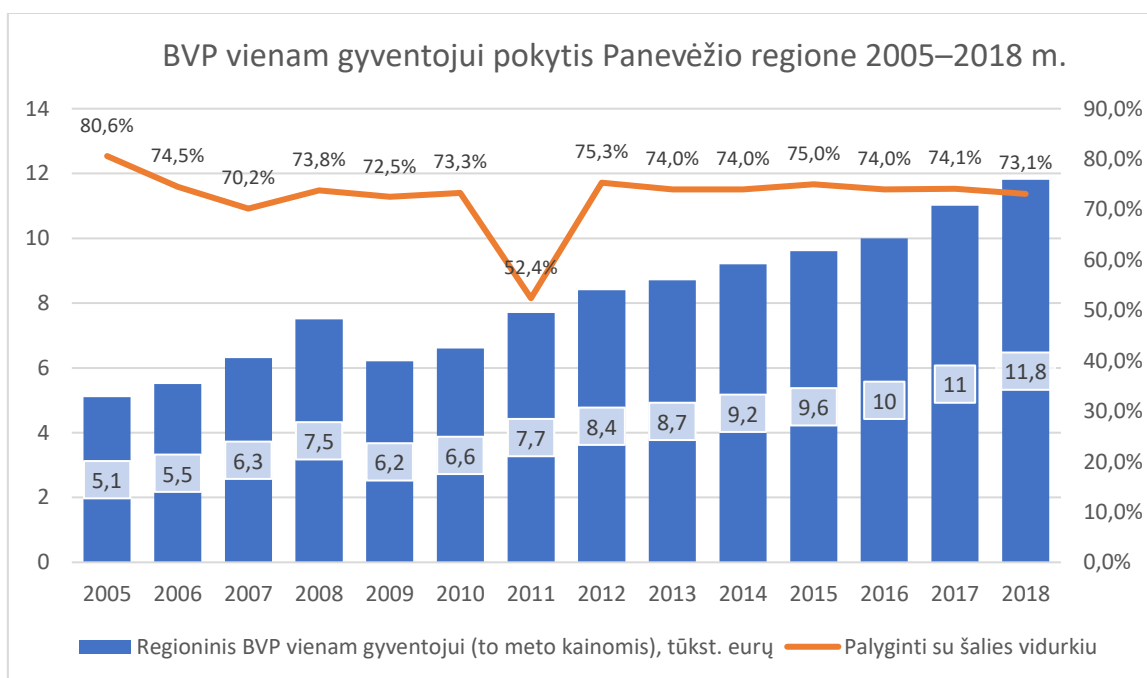
Studija apibendrinama pateikiant rekomendacijas sprendimų priėmėjams dėl esamų verslo paramos priemonių tobulinimo ir naujų priemonių, kurios padidintų Panevėžio regiono atsparumą struktūriniais šokams, kūrimo.

1. Panevėžio regiono apžvalga

Panevėžio regionas (arba kitaip – apskritis) – penktas didžiausias Lietuvoje. Jį sudaro šešios savivaldybės: Biržų, Kupiškio, Panevėžio, Pasvalio, Rokiškio rajono ir Panevėžio miesto. Šiame skyriuje apžvelgiamas Panevėžio regiono ekonominis vystymasis 2005–2020 m. laikotarpiu. Daugiausia dėmesio skiriama bendrojo vidaus produkto rodikliams, pagrindinių apdirbamosios gamybos sektorių analizei, materialinių ir tiesioginių užsienio investicijų, eksporto, darbo rinkos tendencijoms, taip pat regiono ekonomikai svarbiems infrastruktūros plėtros objektams. Analizuojant statistinius ir kitus rodiklius, siekiama identifikuoti esminius regiono ekonominės struktūros pokyčius, įvykusius per paskutiniuosius 15 metų.

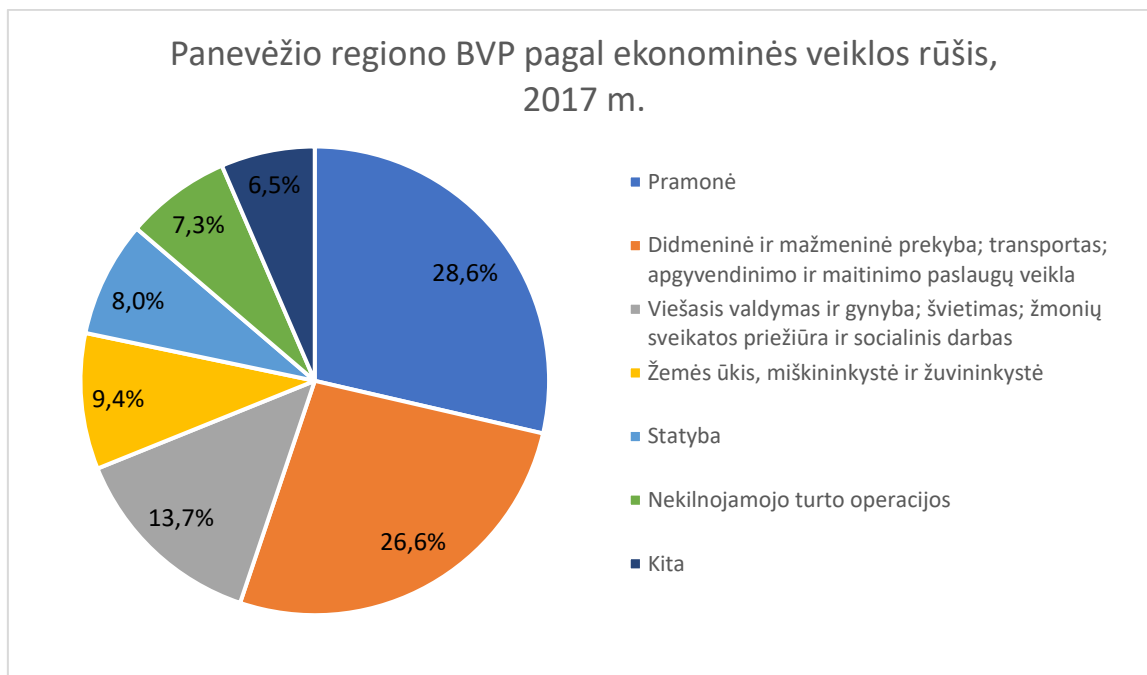
1.1. Bendrasis vidaus produktas

Panevėžio regione 2018 m. buvo sukurta 5,7 % Lietuvos bendrojo vidaus produkto (toliau – BVP), arba 2559,5 mln. Eur. Regione sukuriamas BVP vienam gyventojui nuo pat 2005 m. nuosekliai augo, bet 2018 m. vis tiek siekė tik 73,1 % Lietuvos vidurkio. Pagal šį rodiklį regionas yra penktas Lietuvoje. Palyginti su šalies vidurkiu, Panevėžio regione sukuriama BVP lygis buvo didžiausias 2005 m., o paskui ženkliai smuko ir 2007 m. sudarė tik 70,2 % šalies vidurkio. Po šio nuosmukio rodiklis stabilizavosi, o nežymus, tačiau nuoseklus jo reikšmės mažėjimas stebimas nuo 2015 m.

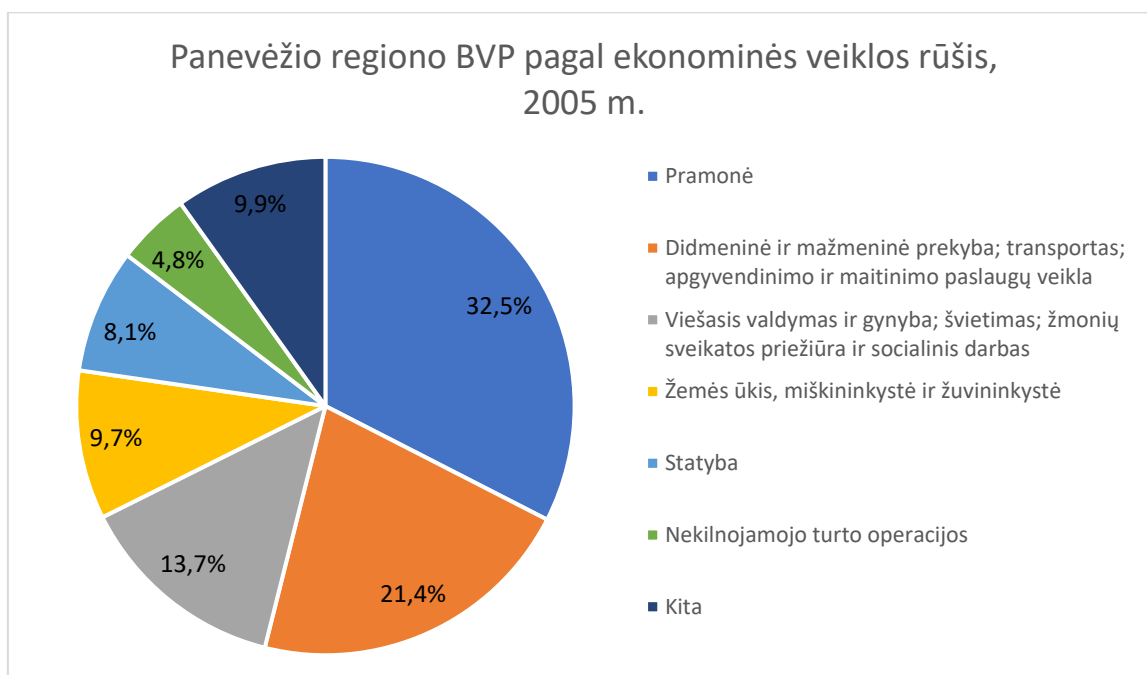

Grafikas 1. Bendrojo vidaus produkto, tenkančio vienam gyventojui, pokytis Panevėžio regione 2005–2018 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)

Beveik trečdalis Panevėžio regiono BVP 2017 m. buvo sukurta pramonės sektoriuje – 28,6 %, arba 637,3 mln. Eur. Per laikotarpį nuo 2005 m. pramonės sektoriaus dalis regiono BVP struktūroje sumažėjo 3,9 procentinio punkto. Nepaisant to, lyginant su Lietuvos vidurkiu, pramonės sektorius Panevėžio regione yra išsivystęs geriau ir sudaro didesnę regiono BVP dalį nei vidutiniškai kituose šalies regionuose.

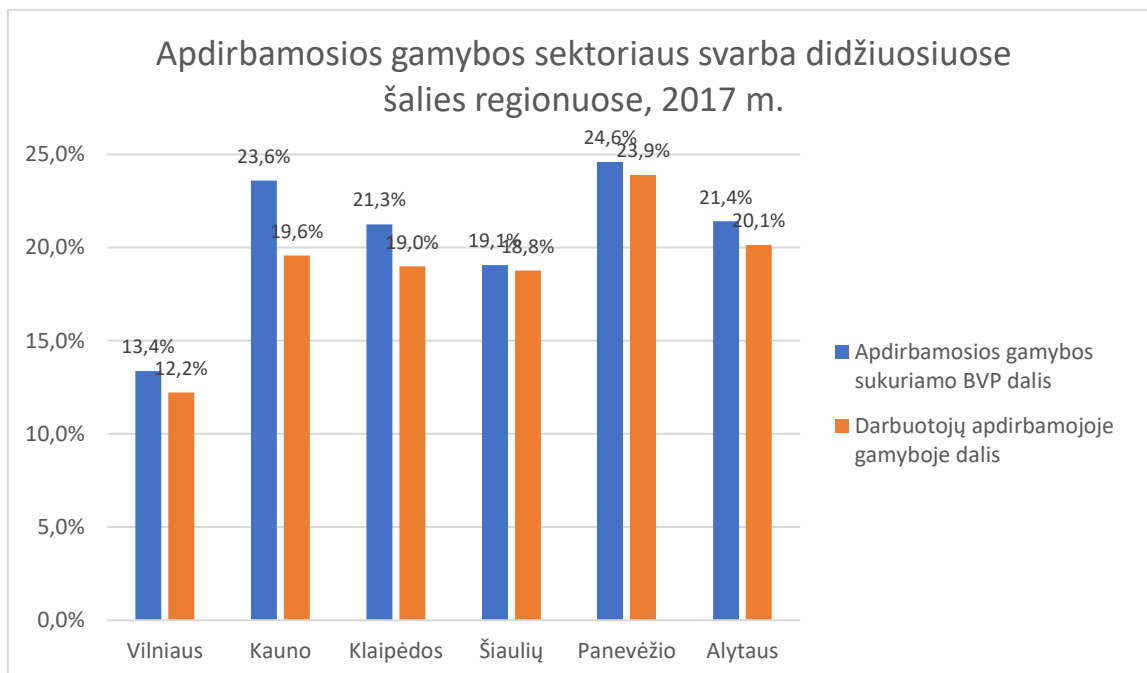

Grafikas 2. Panevėžio regiono bendrasis vidaus produktas pagal ekonominės veiklos rūšis 2017 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)

Grafikas 3. Panevėžio regiono bendrasis vidaus produktas pagal ekonominės veiklos rūšis 2005 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)

Didžiąją dalį regiono pramonės BVP sukuria konkrečiai apdirbamosios gamybos srityje veikiančios įmonės. Apdirbamoji gamyba 2017 m. sukūrė 547,7 mln. Eur, t. y. 24,6 % regiono BVP, joje dirbo 23,9 % regiono darbuotojų. Tai yra 2,8–11,7 procentiniais punktais daugiau nei kituose didžiuosiuose Lietuvos regionuose. Palyginti, 2005 m. apdirbamoji gamyba sukūrė 26,3 % regiono BVP, o 2007 m. įdarbino 22,3 % regiono darbuotojų (2005 m. duomenų nėra). Taigi apdirbamosios gamybos sektoriai Panevėžio regiono ekonomikai per šį laikotarpį išliko tiek pat reikšmingi.

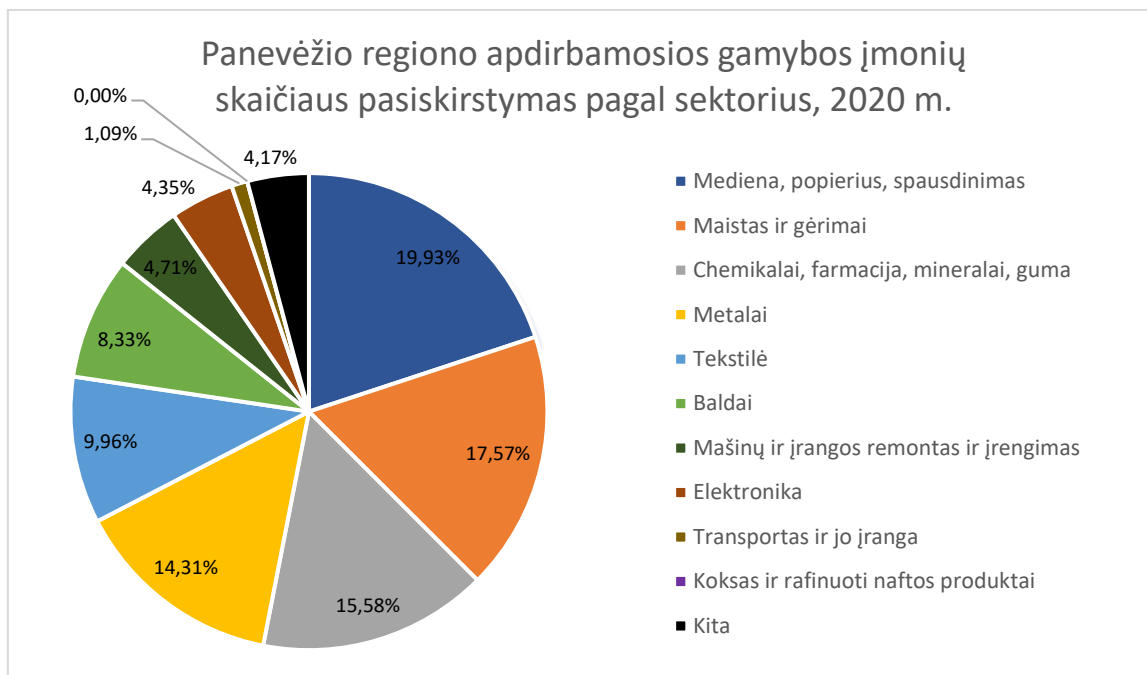

Grafikas 4. Apdirbamosios gamybos sektoriaus svarba didžiuosiuose Lietuvos regionuose pagal sukuriama BVP ir darbuotojų dalį (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)

1.2. Pagrindiniai gamybos sektoriai

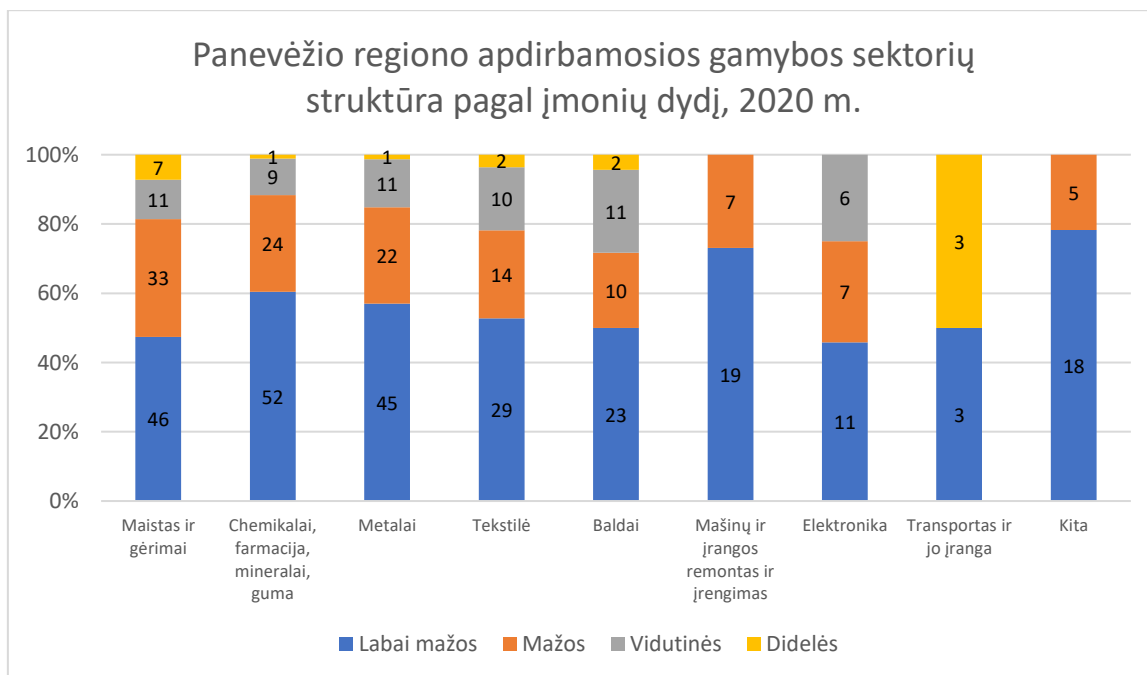
Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos sektorių 2020 m. birželio mėnesį sudarė 552 apdirbamosios gamybos įmonės. Remiantis vienais šaltiniais (Lietuvos statistikos departamentas), 2019 m. apdirbamojoje gamyboje dirbo 17531 gyventojas, kitais duomenimis ([Rekvizitai.lt](https://rekvizitai.lt) duomenų baze) – 2020 m. birželį šiame sektoriuje dirbo 19810 gyventojų. Tolesni skaičiavimai pateikiami remiantis pastaruoju šaltiniu dėl galimybės duomenis analizuoti įvairesniais pjūviais.

Daugiausia regiono apdirbamosios gamybos įmonių 2020 m. užsiėmė medienos ir popieriaus gamybos bei apdirbimo, spausdinimo veiklomis – tokių įmonių buvo 110 (19,93 %). Kiek mažiau įmonių veikė maisto ir gėrimų gamybos srityje – 97 (17,57 %), chemikalų, farmacijos, mineralų ir gumos gamybos – 86 (15,58 %), metalų apdirbimo ir metalinių gaminių gamybos – 79 (14,31 %). Kokso ir rafinuotų naftos produktų gamybos srityje nebuvo nė vienos įmonės, o transporto ir jo įrangos gamyba užsiėmė vos 6 (1,09 %) regiono įmonės.

Grafikas 5. Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos įmonių skaičiaus pasiskirstymas pagal sektorius 2020 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)

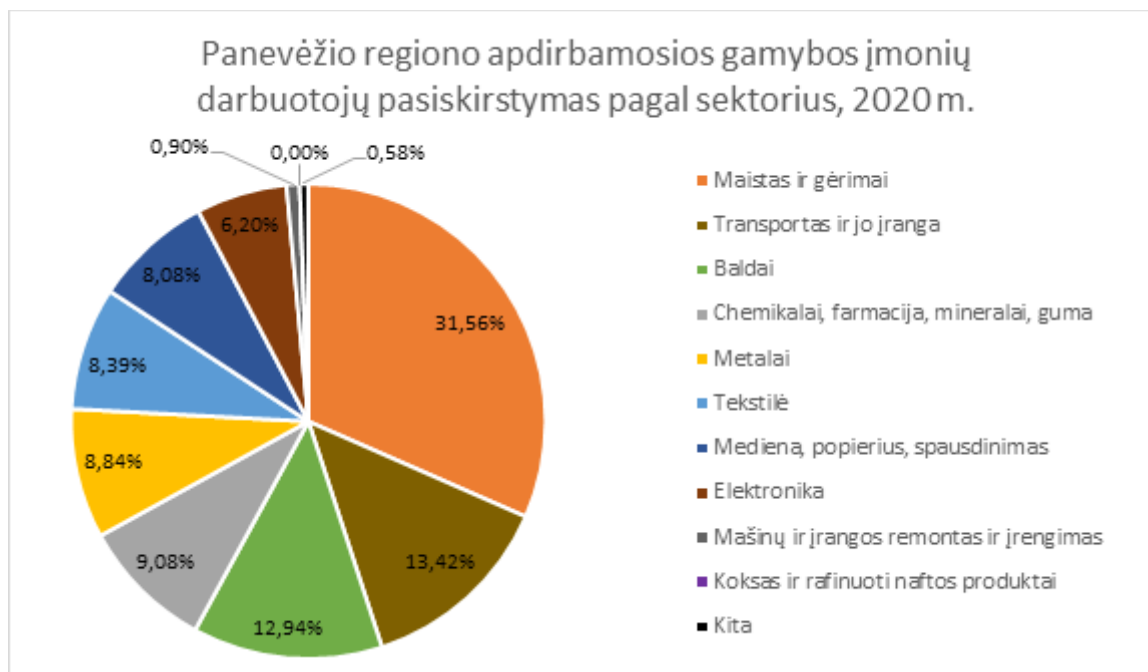
Įmonių apyvartos ir įdarbinamų asmenų skaičiai yra skirtingi. Dauguma įmonių – 318 – yra labai mažos, jos sudaro 57,61 % visų regiono apdirbamosios gamybos įmonių. Mažų įmonių yra 154 (27,9 %), vidutinių – 64 (11,59 %), didelių – 16 (2,9 %).¹ Įdomu tai, kad medienos, popieriaus ir spausdinimo bei elektronikos sektoriuose nėra nė vienos didelės įmonės, tuo tarpu transporto ir jo įrangos gamybos sektoriuje jos sudaro net pusę įmonių.

Grafikas 6. Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos sektorių struktūra pagal įmonių dydį 2020 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)

¹ Pagal Lietuvos smulkio ir vidutinio verslo plėtros įstatyme nurodytą mažų ir vidutinių įmonių apibrėžimą.

Daugiausia darbuotojų dirba maisto ir gėrimų sektoriuje. Kiti darbuotojų skaičiumi išsiskiriantys sektoriai – transportas ir jo įranga bei baldai. Transporto ir jo įrangos gamybos sektorius unikalus tuo, kad 3 didelės jo įmonės įdarbina daugiau darbuotojų nei bet kuris kitas Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos sektorius, išskyrus maisto ir gėrimų sektorių.

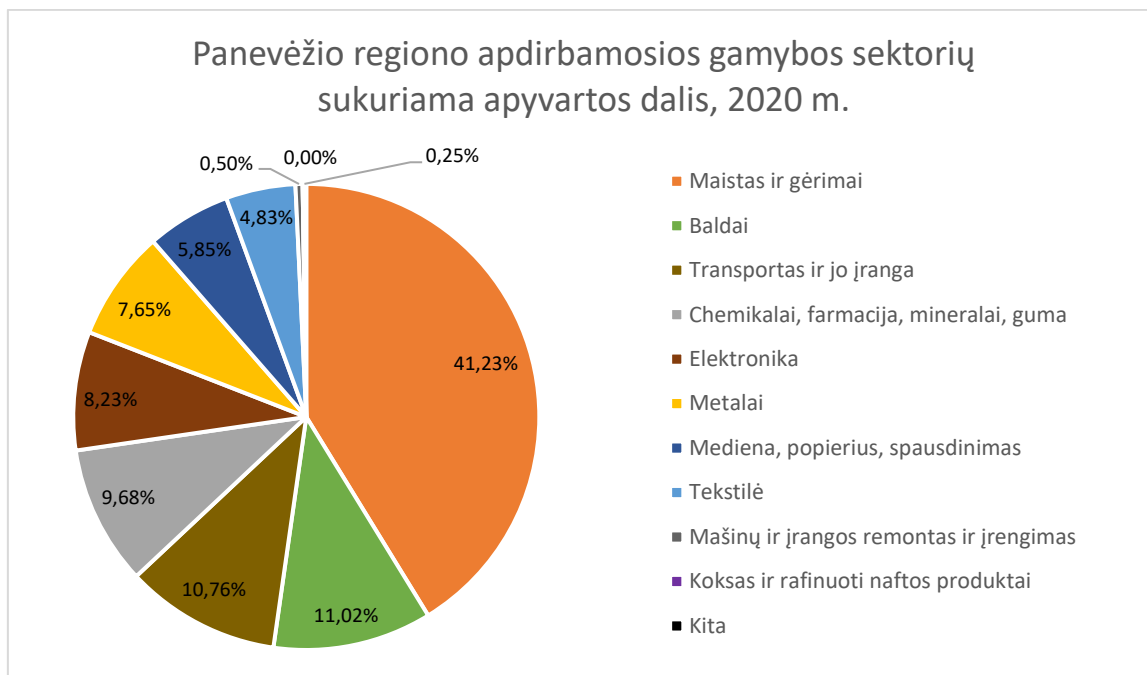
Grafikas 7. Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos įmonių darbuotojų pasiskirstymas pagal sektorius 2020 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)

Nors didelės įmonės sudaro tik 2,9 % visų regiono apdirbamosios gamybos įmonių, jose dirba beveik pusė darbuotojų – 46,32 %. Vidutinėse įmonėse dirba 31,2 % darbuotojų, mažose – 16,51 %, labai mažose – 5,97 %.

Nėra duomenų apie atskirų Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos sektorių sukuriamą pridėtinę vertę ar apyvartą, tačiau turimi regione veikiančių įmonių pardavimo pajamų duomenys leidžia patiems atlikti apytikslius skaičiavimus. Šie skaičiavimai nėra tikslūs ir pasitelkiami tik apibendrintai tendencijai apie didžiausią apyvartą generuojančius sektorius parodyti.² Palyginti su kitais apdirbamosios gamybos sektoriais, didžiausią apyvartą generuoja maisto ir gėrimų gamybos įmonės, tuo tarpu kiti sektoriai tarpusavyje gana panašūs ir tolygiai išsiriškę tokia seka: baldai (11,02 % visų apdirbamosios gamybos įmonių apyvartos), transportas ir jo įranga (10,76 %), chemikalai, farmacija, mineralai ir guma (9,68 %), elektronika (8,23 %), metalai (7,65 %) ir kt.

Verta atkreipti dėmesį, kad medienos, popieriaus ir spausdinimo sektoriuje veikia daugiau įmonių nei kituose, tačiau sektoriaus generuojama apyvarta yra viena mažiausių, palyginti su kitais sektoriais. Tuo tarpu transporto ir jo įrangos gamybos sektoriuje veikia 6 įmonės (jos sudaro vos 1 % regiono apdirbamosios gamybos įmonių), tačiau, kaip minėta anksčiau, jose dirba didelis darbuotojų skaičius, o generuojama apyvarta sudaro daugiau nei 10 % visų apdirbamosios gamybos įmonių apyvartos.

² Skaičiavimai atlikti susumavus įmonių pardavimo pajamų vidurkius pagal Rekvizitai.lt duomenis

Grafikas 8. Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos sektorių sukuriama apyvartos dalis 2020 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)

Apdirbamosios gamybos sektorių išsivystymą gana gerai iliustruoja didžiausių pagal pardavimo pajamas 2004 ir 2020 m. Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos įmonių palyginimas. Maisto ir gėrimų sektorius buvo stipriai išsivystęs jau prieš 15 metų, tuo tarpu elektronikos sektoriaus reikšmė kiek sumenko. Kita vertus, 2 iš 3 didžiųjų transporto ir jo įrangos gamybos srityje veikiančių įmonių specializuojasi transporto priemonių elektroninės įrangos gamyboje, taigi elektronikos sektorius Panevėžio pramonėje vis dar užima svarbią vietą.

Įmonė	Pagrindinė veikla	Pardavimai, mln. Eur
Ekranas, AB	Kineskopų gamyba	105,7
Rokiškio sūris, AB	Pieno produktų gamyba	91,2
Danisco Sugar Panevėžys, AB	Cukraus pramonė	36,7
Kalnapilio–Tauro grupė, AB	Alaus gamyba	30,8
Panevėžio pienas, AB	Pieno produktų gamyba	20,9
Linas, AB	Audinių gamyba	15,7
Ochoco Lumber, UAB	Medienos apdirbimas	n. d.

Lentelė 1. Didžiausios Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos įmonės pagal pardavimus 2004 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal LR Ūkio ministerijos (dab. Ekonomikos ir inovacijų ministerija) duomenis)

Įmonė	Pagrindinė veikla	Pardavimai, mln. Eur
Rokiškio sūris, AB	Pieno produktų gamyba	virš 100
Roquette Amilina, AB	Krakmolo ir krakmolo produktų gamyba	virš 100
Dominari, UAB	Čiužinių gamyba	50–100
Kalnapilio–Tauro grupė, AB	Alaus gamyba	50–100
Schmitz Cargobull Baltic, UAB	Variklinių transporto priemonių kėbulų, priekabų ir puspriekabių gamyba	50–100

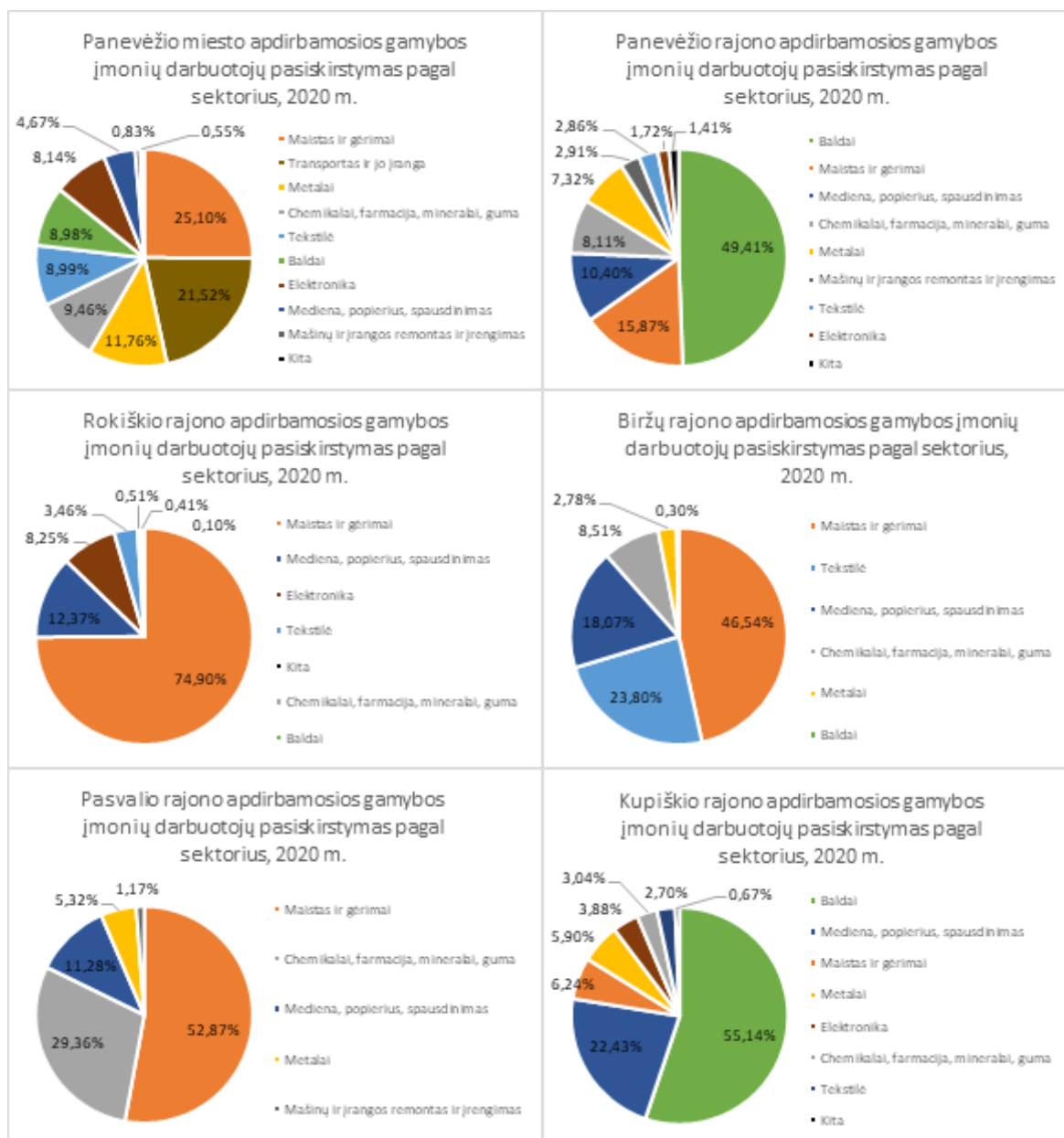
AQ Wiring Systems, UAB	Variklinių transporto priemonių elektros ir elektroninės įrangos gamyba	30–50
HARJU ELEKTER, UAB	Elektros skirstomosios ir valdymo įrangos gamyba	30–50
PKC Group Lithuania, UAB	Variklinių transporto priemonių elektros ir elektroninės įrangos gamyba	30–50
Viking Malt, UAB	Salyklo gamyba	30–50

Lentelė 2. Didžiausios Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos sektoriaus įmonės pagal pardavimus 2020 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Rekvizitai.lt duomenis)

Regiono apdirbamosios gamybos sektorių svarba taip pat gali būti vertinama remiantis jų specializacija pagal lokacijos koeficientą (angl. location quotient, LQ).³ Remiantis šiais rodikliais, Panevėžio regionas yra stipriai specializuotas transporto ir jo įrangos gamybos srityje – jame dirbanti darbuotojų dalis yra daugiau nei 10 kartų didesnė nei vidutiniškai šalyje. Be to, regione sukuriamą beveik trečdalis šio sektoriaus Lietuvos mastu pridėtinės vertės.

Kitų apdirbamosios gamybos sektorių specializacija regiono mastu nėra tokia ryški, kai kurie sektoriai labiau išsiskiria tik atskirose regiono savivaldybėse. Panevėžio mieste nuo seno įsitvirtinę metalo ir metalinių gaminių gamybos, tekstilės, maisto ir gėrimų, elektronikos gamybos sektoriai. Panevėžio rajone koncentruojasi baldų gamyba, Rokiškio rajone – maisto ir gėrimų, Biržų rajone – tekstilės, maisto ir gėrimų, medienos gamybos ir apdirbimo sektoriai, Pasvalio rajone – chemikalų, mineralų ir gumos, Kupiškio – baldų gamybos įmonės.

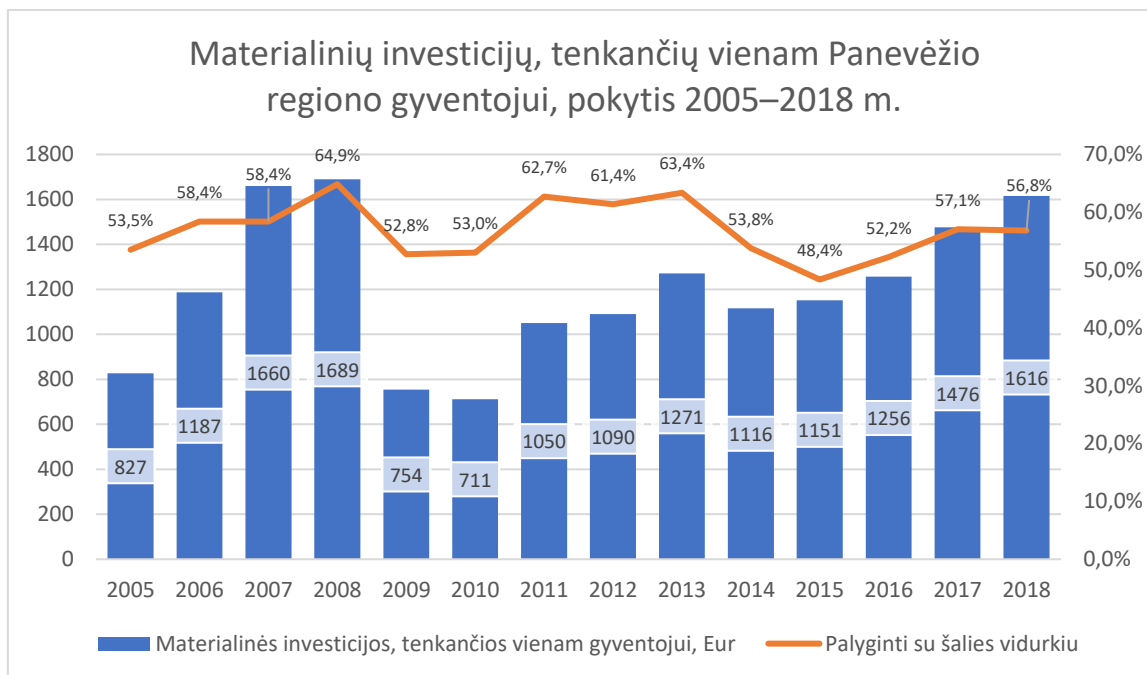
³ LQ koeficientas parodo, ar santykinis vidutinis samdomų darbuotojų skaičius tam tikroje ekonominėje veikloje regione yra didesnis negu vidutiniškai šalyje. Šaltinis: Strategy Labs.

Grafikas 9. Apdirbamosios gamybos įmonių darbuotojų pasiskirstymas pagal sektorius šešiose Panevėžio regiono savivaldybėse (Šaltinis: parengta autorių pagal Rekvizitai.lt duomenis)

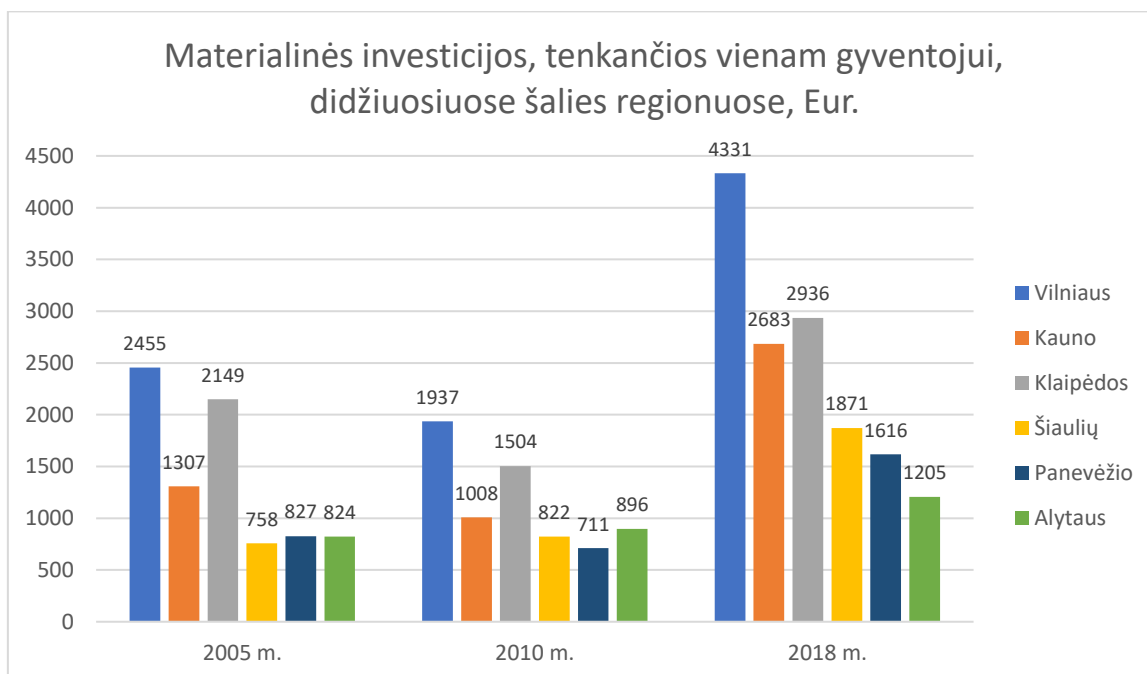
1.3. Materialinės investicijos

Materialinės investicijos (t. y. investicijos į ilgalaikį materialųjį turtą), yra vienas svarbiausių ekonomikos augimą skatinančių veiksnių ilguoju laikotarpiu. Ekonominės krizės laikotarpiu, 2009-2010 m., materialinių investicijų apimtys Panevėžio regione staigiai smuko, o nuo 2010 m. vėl gana nuosekliai augo. Kita vertus, 2018 m. jos dar nebuvo pasiekusios prieškrizinio lygio. Prieš krizę materialinės investicijos, tenkančios vienam gyventojui, neviršijo 64,9 % šalies vidurkio, o 2018 m. sudarė tik 56,8 % šalies vidurkio.

Grafikas 10. Materialinių investicijų, tenkančių vienam Panevėžio regiono gyventojui, pokytis 2005–2018 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)

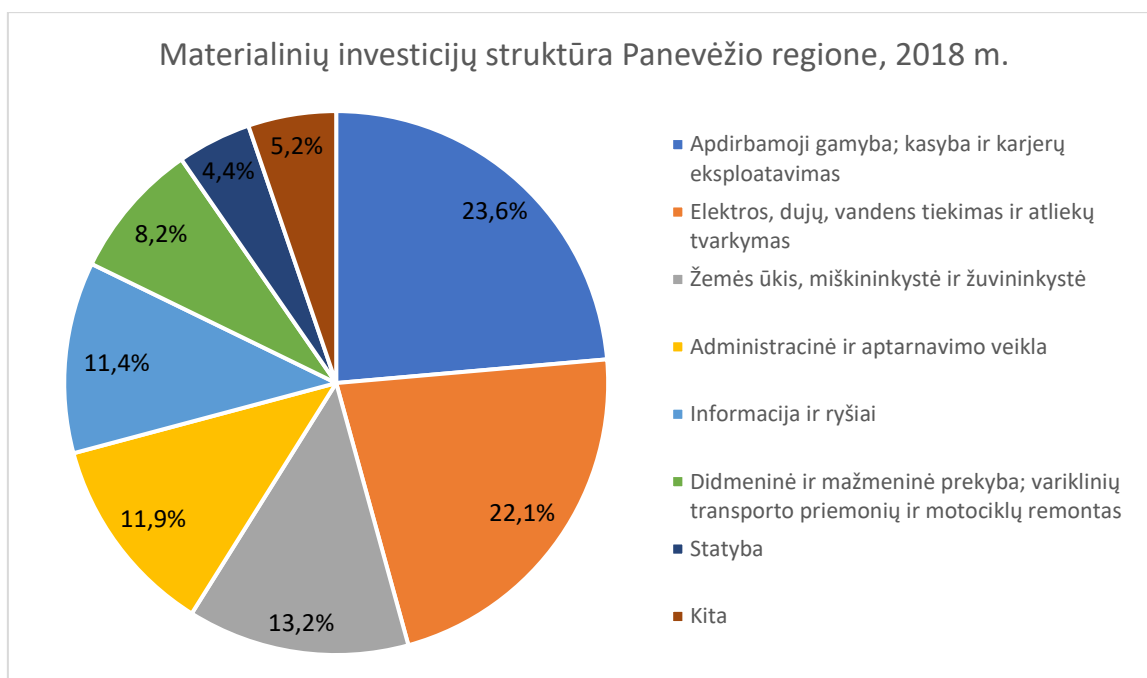
Materialinės investijos, tenkančios vienam gyventojui Panevėžio regione – gerokai mažesnės nei Vilniaus, Kauno, Klaipėdos ir Šiaulių regionuose. Ši tendencija tęsiasi nuo pat 2005 m. Ekonominės krizės laikotarpiu, 2010 m., vienam Panevėžio regiono gyventojui teko net mažiau materialinių investicijų nei Alytaus regione.

Grafikas 11. Materialinės investijos, tenkančios vienam gyventojui, šešiuose didžiuosiuose Lietuvos regionuose 2005 m., 2010 m. ir 2018 m., Eur (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)

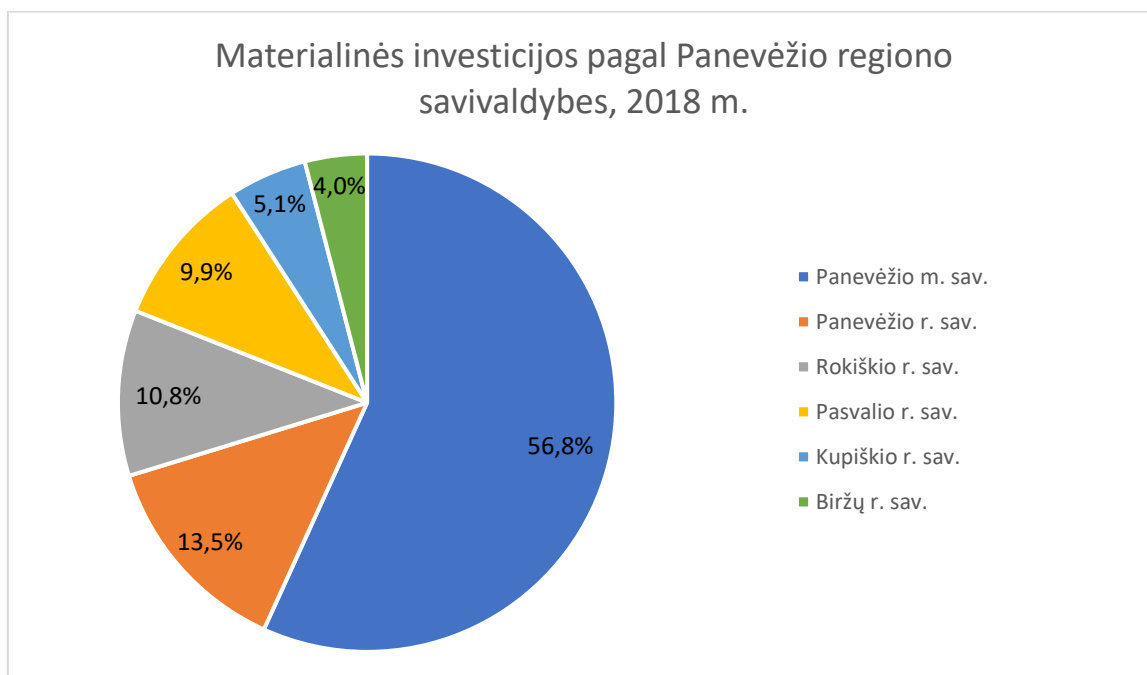
Daugiausia materialinių investicijų 2018 m. buvo nukreipta į apdirbamąją gamybą bei kasybą ir karjerų eksploatavimą (23,6 %). Elektros, dujų, vandens tiekimo ir atliekų tvarkymo sektoriui teko 22,1 % materialinių investicijų. Kiek mažiau investicijų buvo nukreipta į žemės ūkį, miškininkystę ir

žuvininkystę (13,2 %), administracinę ir aptarnavimo veiklą (11,9 %), informacijos ir ryšių sektorių (11,4 %), didmeninę ir mažmeninę prekybą bei variklinių transporto priemonių remonto sektorių (8,2 %), statybą (4,4 %).

Grafikas 12. Materialinių investicijų struktūra Panevėžio regione 2018 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)

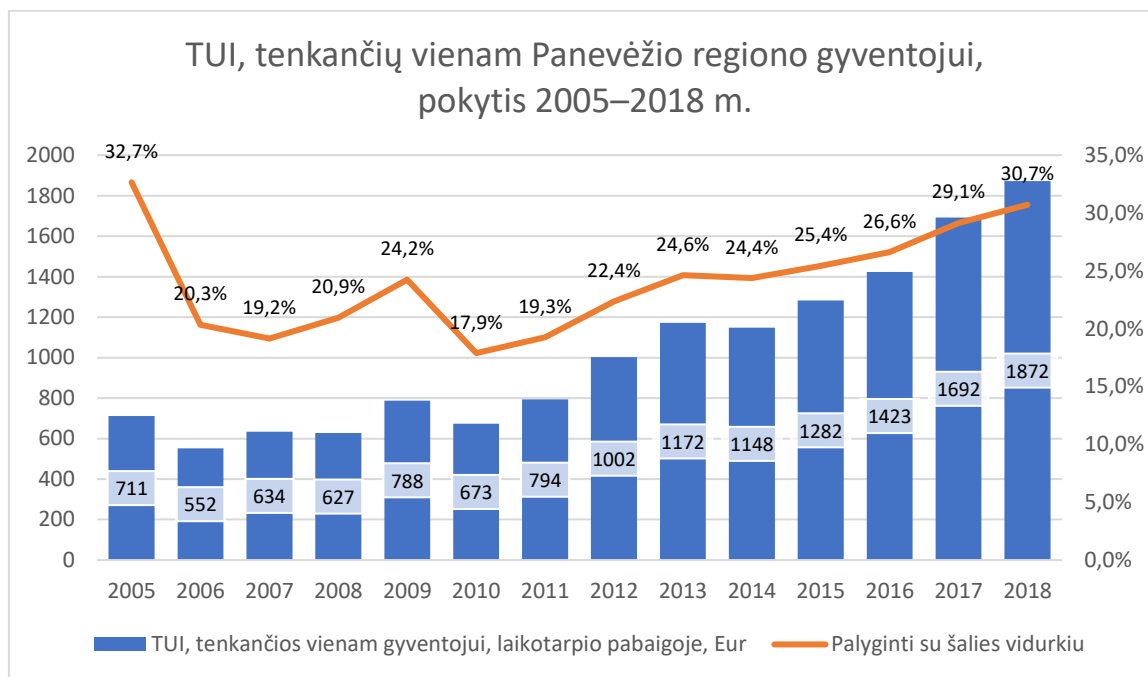
Panevėžio miesto savivaldybei 2018 m. teko daugiau nei pusė visų į Panevėžio regioną nukreiptų materialinių investicijų – net 56,8 %. Mažiausiai materialinių investicijų teko Kupiškio rajono savivaldybei (tai mažiausia regiono savivaldybė pagal gyventojų skaičių) ir Biržų rajono savivaldybei.

Grafikas 13. Materialinių investicijų pasiskirstymas Panevėžio regiono savivaldybėse, 2018 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)

1.4. Tiesioginės užsienio investicijos

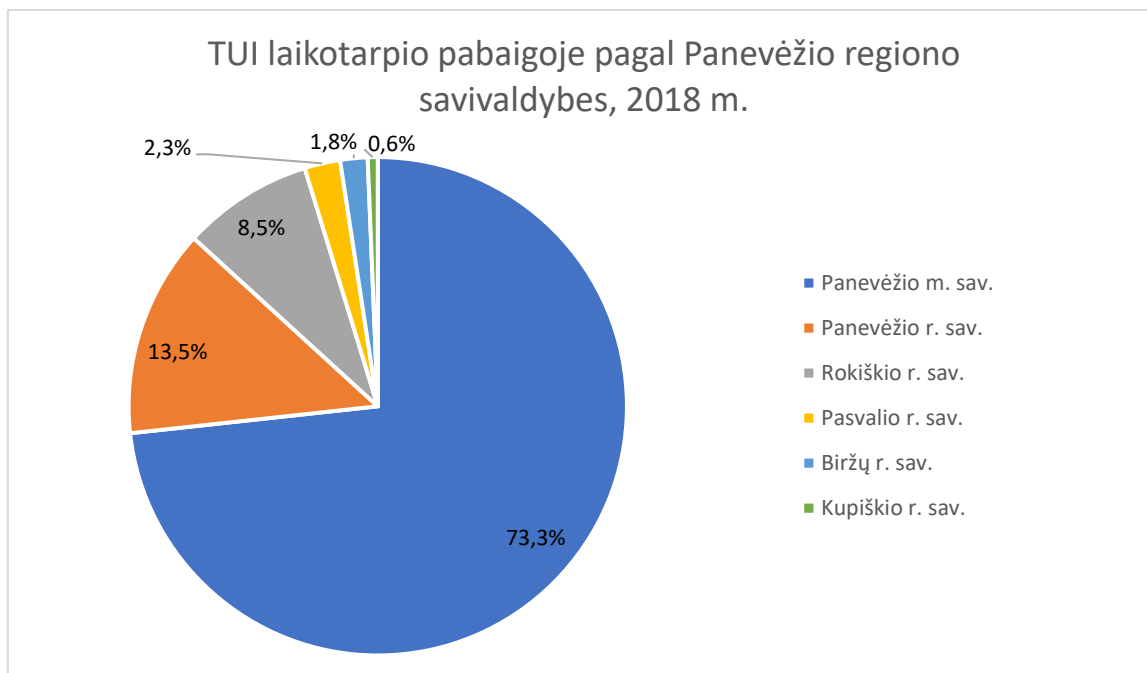
Tiesioginės užsienio investicijos (toliau – TUI), tenkančios vienam Panevėžio regiono gyventojui, beveik nekito 2005–2009 m. laikotarpiu, o nuo 2010 m. pradėjo gana sparčiai augti. Jeigu 2010 m. TUI, tenkančios vienam regiono gyventojui, siekė vos 17,9 % šalies vidurkio, tai 2018 m. – jau 30,7 % šalies vidurkio.

Grafikas 14. Tiesioginių užsienio investicijų, tenkančių vienam Panevėžio regiono gyventojui, pokytis 2005–2018 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)

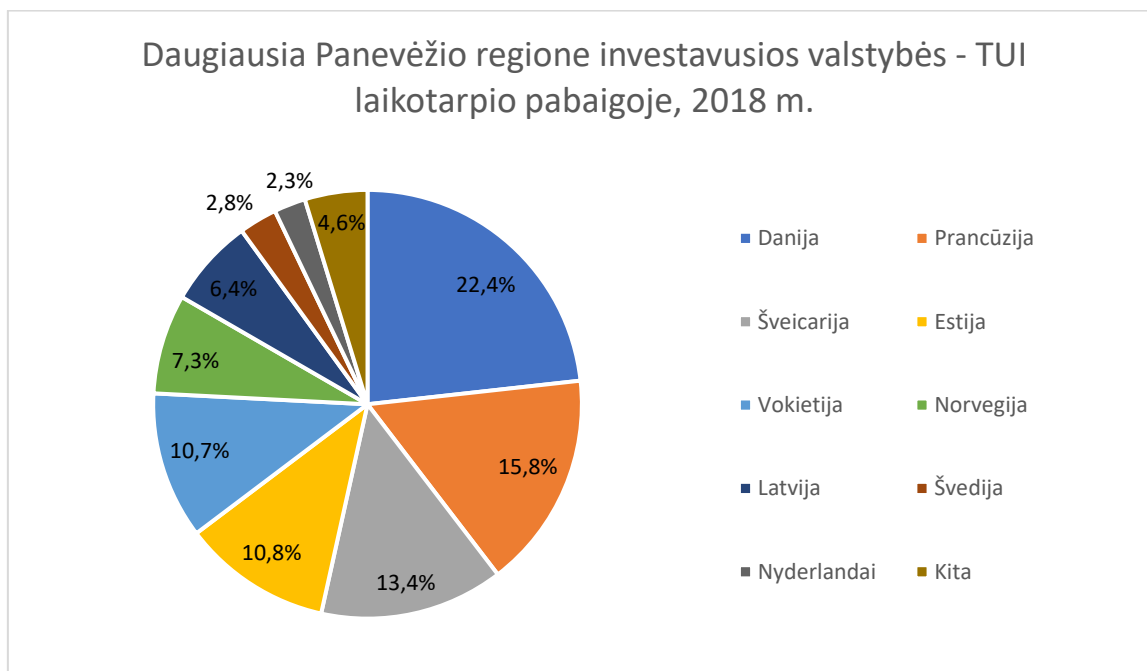
Nuo pat 2005 m. Panevėžio regionas pagal TUI vertę išliko penktoje vietoje tarp visų Lietuvos regionų (po Vilniaus, Kauno, Klaipėdos ir Telšių regionų). Panevėžio regionui tenkančios TUI 2018 m. siekė 392,08 mln. Eur ir tai sudarė 2,3 % visų TUI Lietuvoje. Palyginti su 2010 m., Panevėžio regiono TUI padidėjo net 99,62 %, tuo tarpu šalyje TUI apimtys išaugo 48,37 %.

Daugiausia TUI 2018 m. teko Panevėžio miesto savivaldybei (73,3 %). Kitose regiono savivaldybėse investuota gerokai mažiau. Panevėžio rajono savivaldybei teko 13,5 % regiono TUI, Rokiškio rajono – 8,5 %, kitoms savivaldybėms – po mažiau nei 3 %.

Grafikas 15. Tiesioginės užsienio investicijų laikotarpio pabaigoje pasiskirstymas pagal Panevėžio regiono savivaldybes, 2018 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)

Daugiausia investicijų į Panevėžio regioną 2018 m. atėjo iš Danijos (investuota 87,88 mln. Eur), Prancūzijos (61,86 mln. Eur), Šveicarijos (52,46 mln. Eur), Estijos (42,52 mln. Eur), Vokietijos (41,96 mln. Eur), Norvegijos (28,44 mln. Eur) ir Latvijos (25,24 mln. Eur).

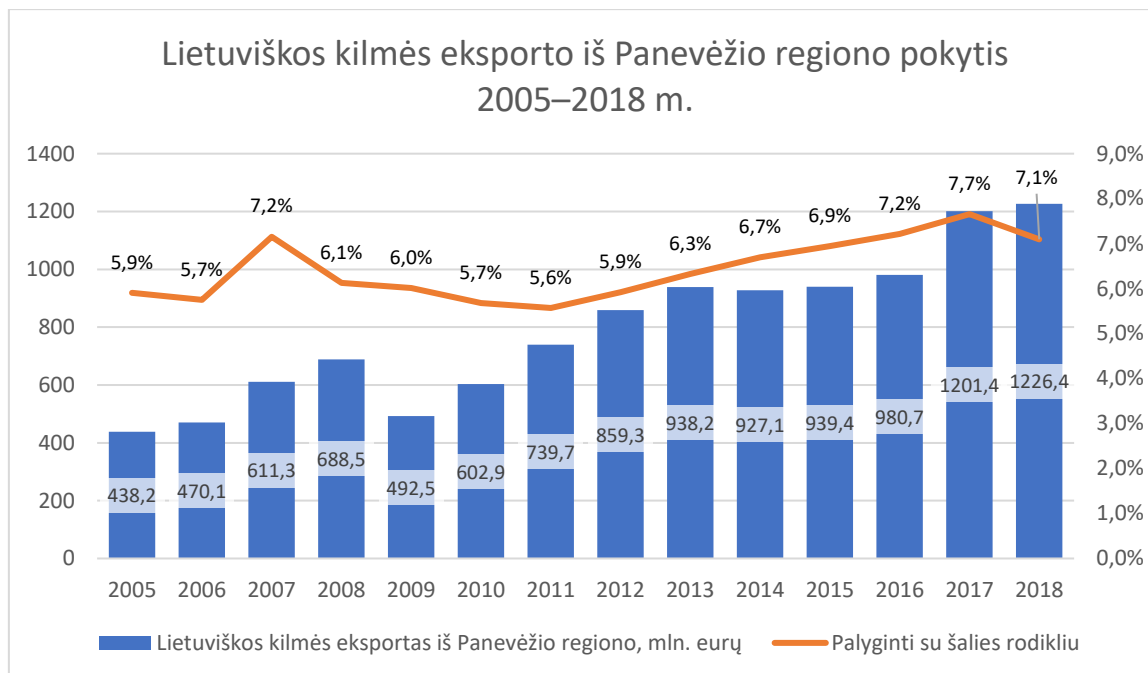

Grafikas 16. Daugiausia Panevėžio regione investavusios valstybės pagal tiesiogines užsienio investicijas laikotarpio pabaigoje, 2018 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)

1.5. Eksportas

Lietuviškos kilmės eksportas iš Panevėžio regiono gana stabiliai augo nuo pat 2005 m. Regioną paveikus ekonominei krizei, 2009 m. eksporto vertė smuko apie 28,5 %, tačiau kitais m. vėl pradėjo augti ir jau 2011 m. viršijo prieškrizinį lygį.

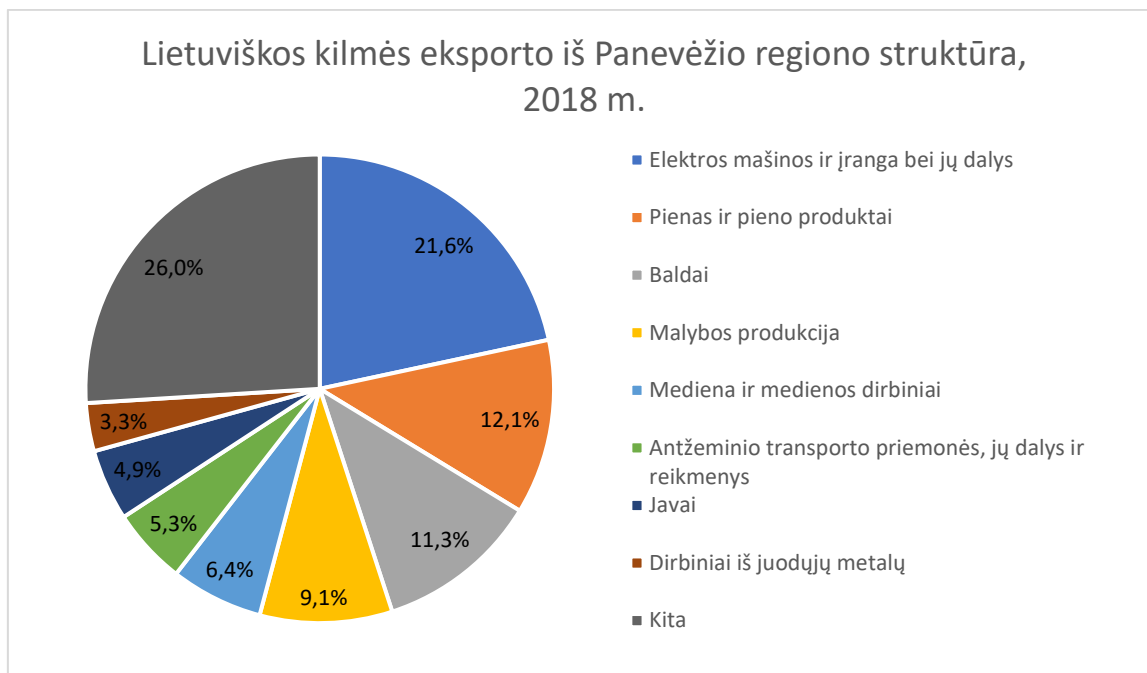
2018 m. lietuviškos kilmės eksportas iš Panevėžio regiono sudarė 7,1 % viso lietuviškų prekių eksporto ir siekė 1226,4 mln. Per 2009–2018 m. laikotarpį Panevėžio regiono eksporto vertė išaugo 149 %, tuo tarpu šalyje eksporto vertė per tą patį laikotarpį padidėjo 110,9 %.

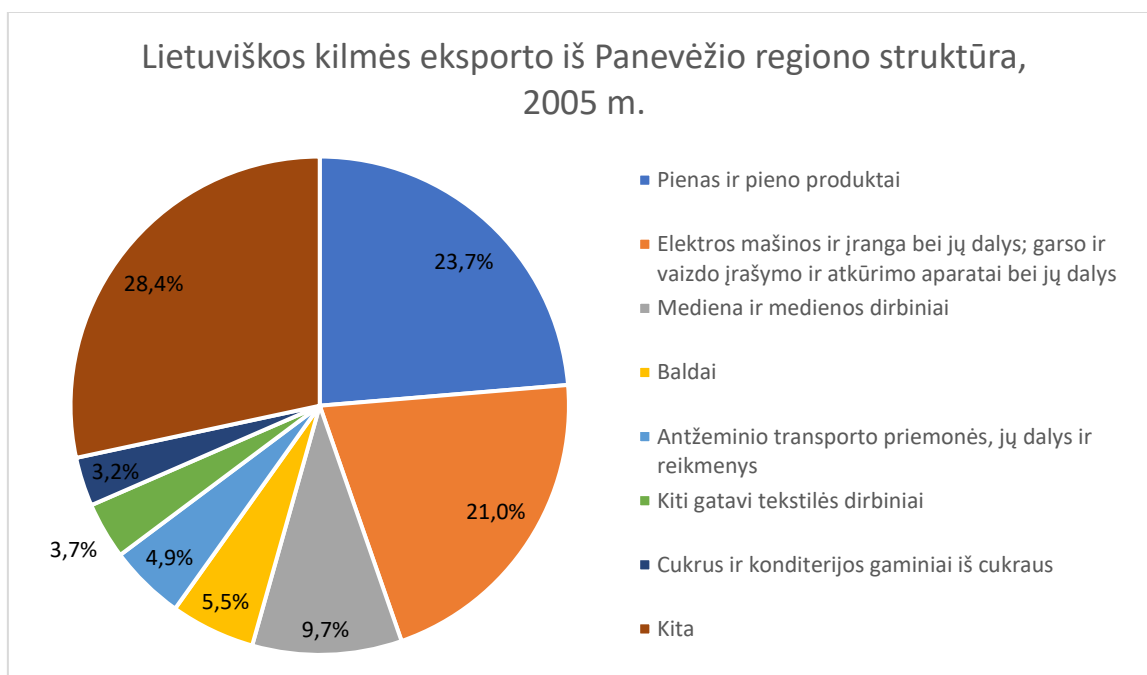
Grafikas 17. Lietuviškos kilmės prekių eksporto iš Panevėžio regiono pokytis 2005–2018 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)

Didžiausią dalį Panevėžio regiono eksportuojamos produkcijos 2018 m. sudarė elektros mašinos ir įranga bei jų dalys – 21,6 %. Tarp jų – daugiausia izoliuotieji laidai, kabeliai ir kiti izoliuotieji elektros laidininkai. Pastebėtina tai, kad vien ši produktų kategorija sudarė net 18 % viso Panevėžio regiono eksporto. Gerokai mažesnę, tačiau reikšmingą dalį sudarė elektriniai šildytuvai ir įvairūs kiti buitiniai elektroterminiai prietaisai, taip pat skirstomosios spintos bei kiti konstrukcijų pagrindai, naudojami elektros srovės valdymui arba paskirstymui. Pienas ir pieno produktai (ypač sūriai ir varškė) 2018 m. sudarė 12,1 % eksportuojamos produkcijos, baldai – 11,3 %, malybos produkcija (ypač kviečių glitimas ir krakmolos) – 9,1 %.

Palyginti, 2005 m. Panevėžio regionas daugiausia eksportavo pieno ir pieno produktų (ypač sūrių ir varškės) – 23,7 %. Taip pat didelę eksportuojamos produkcijos dalį sudarė elektros mašinos ir įranga bei jų dalys, garso ir vaizdo įrašymo ir atkūrimo aparatai bei jų dalys – 21 %. Tarp jų – daugiausia elektroninės lempos ir elektroniniai vamzdžiai, su termoelektroniniais katodais, šaltaisiais katodais ar fotokatodais. Izoliuotieji laidai, kabeliai ir kiti izoliuotieji elektros laidininkai taip pat sudarė palyginti didelę eksporto dalį.

Grafikas 18. Lietuviškos kilmės eksporto iš Panevėžio regiono struktūra, 2018 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)

Grafikas 19. Lietuviškos kilmės eksporto iš Panevėžio regiono struktūra, 2005 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)

Pagrindinė eksporto rinka 2018 m. Panevėžio regione pagamintai produkcijai buvo Europos Sąjunga (ES), kur buvo parduodama 72,2 % eksportuojamos produkcijos. Iš ES šalių, daugiausia buvo eksportuojama į Švediją (16,9 % viso eksporto), Norvegiją (8,8 %), Latviją (7,8 %), Italiją (7,75 %), Vokietiją (7,6 %) ir Lenkiją (7,3 %). Iš trečiųjų šalių, daugiausia produkcijos buvo išvežta į Saudo Arabiją (2,4 %) ir Rusiją (2,3 %).

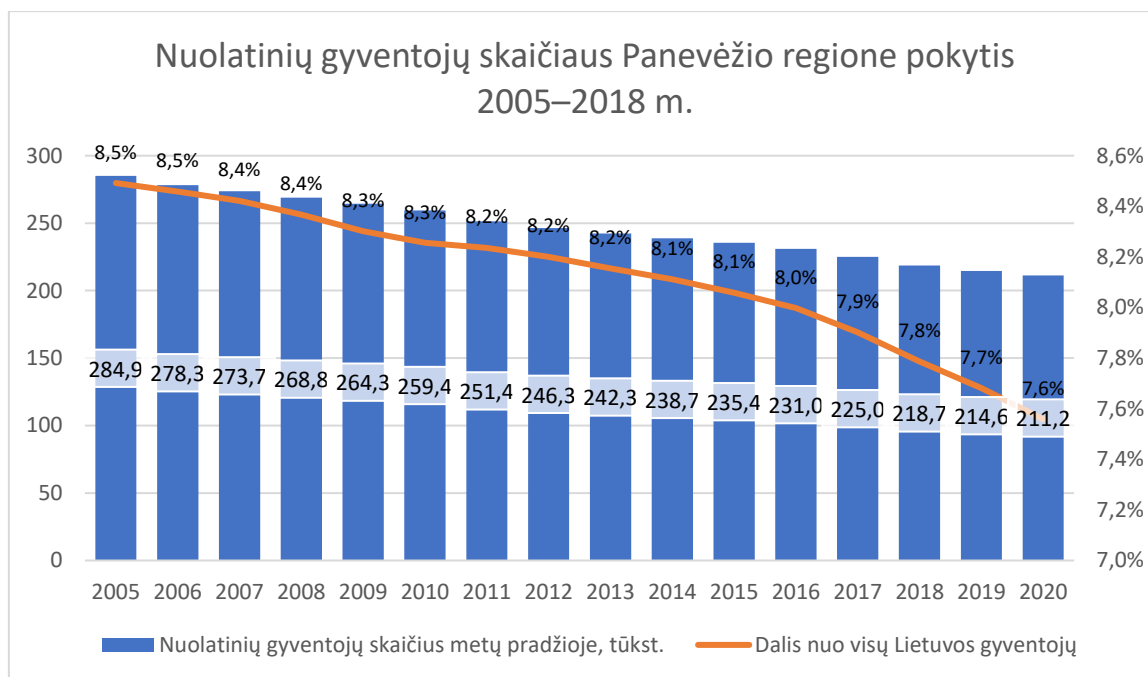
Palyginti, 2005 m. dabartinėse ES valstybėse buvo parduodama 55,1 % Panevėžio regiono eksportuojamos produkcijos. Daugiausia buvo eksportuojama į Rusiją ir Turkiją (atitinkamai 13 % ir

12,9 % viso regiono eksporto) bei šias ES valstybes: Vokietiją (9,2 %), Italiją (8,3 %), Latviją (8,1 %), Švediją (5,7 %), Norvegiją (4,9 %) ir Lenkiją (4,6 %).

Pastebėtina, kad nuo 2005 m., reikšmingai sumenko eksporto apimtys į Turkiją, Rusiją ir daugelį buvusios Sovietų Sąjungos valstybių. Kita vertus, eksporto rinkų skaičius gerokai išaugo – jeigu 2005 m. Panevėžio regionas eksportavo į 70 pasaulio valstybių, tai 2018 m. regione pagaminta produkcija buvo parduodama jau 112 valstybių.

1.6. Darbo rinka

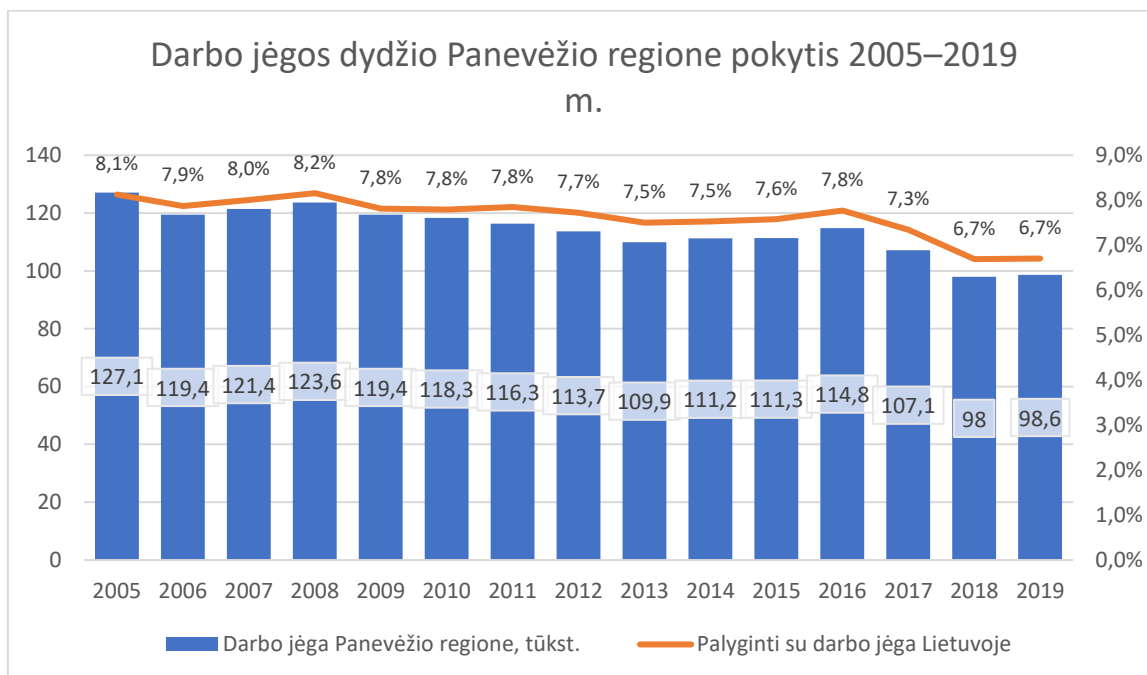
Panevėžio regione 2020 m. pradžioje gyveno 211 189 nuolatiniai gyventojai. Per laikotarpį nuo 2005 m. gyventojų skaičius regione sumažėjo beveik 26 %, kai tuo tarpu Lietuvoje šis pokytis buvo gerokai mažesnis ir siekė 16,7 %. Taigi gyventojų Panevėžio regione mažėja sparčiau nei vidutiniškai Lietuvoje. Tą lemia neigiami migracijos rodikliai ir neigiama natūrali gyventojų kaita. Panevėžio regionas yra vienas iš „seniausių“ šalies regionų, kur pagyvenę žmonės (65 m. ir daugiau) sudaro apie penktadalį bendro apskrities nuolatinių gyventojų skaičiaus.

Grafikas 20. Nuolatinių gyventojų skaičiaus Panevėžio regione pokytis 2005–2018 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)

Per pastaruosius 15 metų Panevėžio regiono darbo jėgos dydis sumažėjo daugiau nei 22 % – nuo 127,1 tūkst. dirbančių ar norinčių dirbti gyventojų 2005 m. iki 98,6 tūkstančių 2019 m. Vienas ryškiausių darbo jėgos smukimų įvyko 2006 m., kai palyginti su ankstesniais m. darbo jėgos dydis smuko 6 %. Viena pagrindinių to priežasčių – didžiausios regiono darbdavės AB „Ekranas“ bankrotas (plačiau apie „Ekraną“ gamyklos bankroto poveikį regiono vystymuisi – 4 skyriuje).

Darbo jėgos susitraukimas 2009 m. sietinas su tais m. šalį pasiekusia ekonomine krize. Jis nebuvo toks ryškus kaip „Ekranos“ gamyklos bankroto atveju – darbo jėga per metus susitraukė 3,4 %, tačiau neigiamos tendencijos tęsėsi iki pat 2014 m. Tuomet dvejus metus buvo stebimas šių rodiklių augimas, o 2017 m. darbo jėgos dydis vėl staiga sumažėjo net 6,7 %. Rodiklis stabilizavosi tik 2019 m.

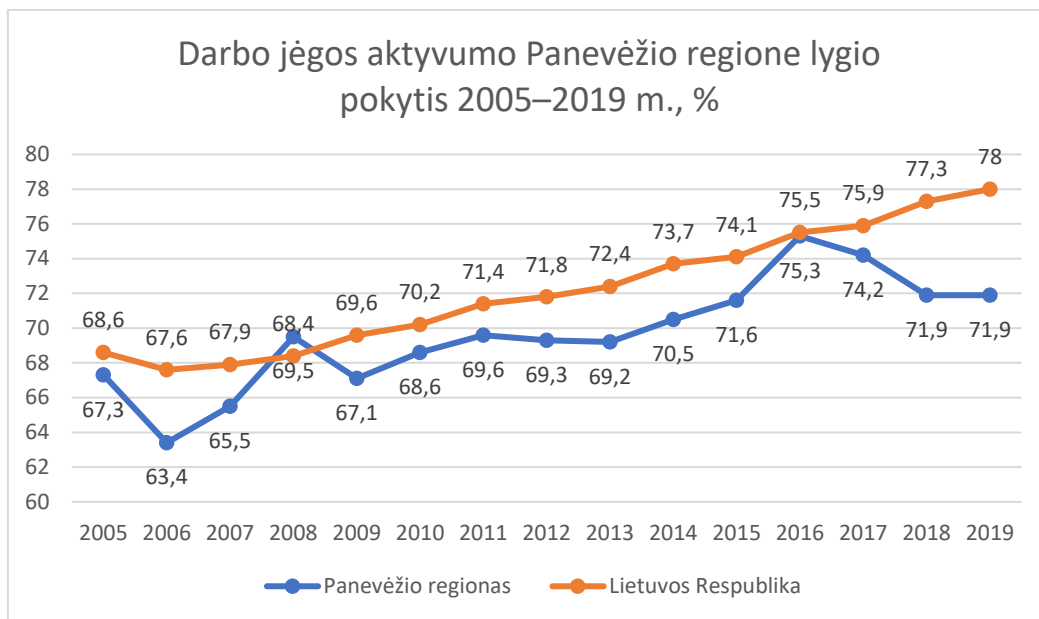

Grafikas 21. Darbo jėgos dydžio Panevėžio regione pokytis 2005–2019 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)

Darbo jėgos aktyvumas – rodiklis, išreiškiamas darbo jėgos ir visų gyventojų santykiu.⁴ Darbo jėgos (15–64 m. amžiaus gyventojų) aktyvumo lygis Panevėžio regione 2019 m. buvo 71,9 % – tai 4,6 procentiniais punktais daugiau nei 2005 m., tačiau net 3,4 procentiniais punktais mažiau nei 2016 m. Per visą laikotarpį nuo 2005 m. darbo jėgos aktyvumas Panevėžio regione buvo žemesnis nei vidutiniškai Lietuvoje. Vienintelė išimtis – 2008 m., kai šalies vidurkis buvo viršytas 1,1 procentiniu punktu. Nuo 2016 m. atotrūkis tarp darbo jėgos aktyvumo lygio regione ir šalyje kasmet didėja.

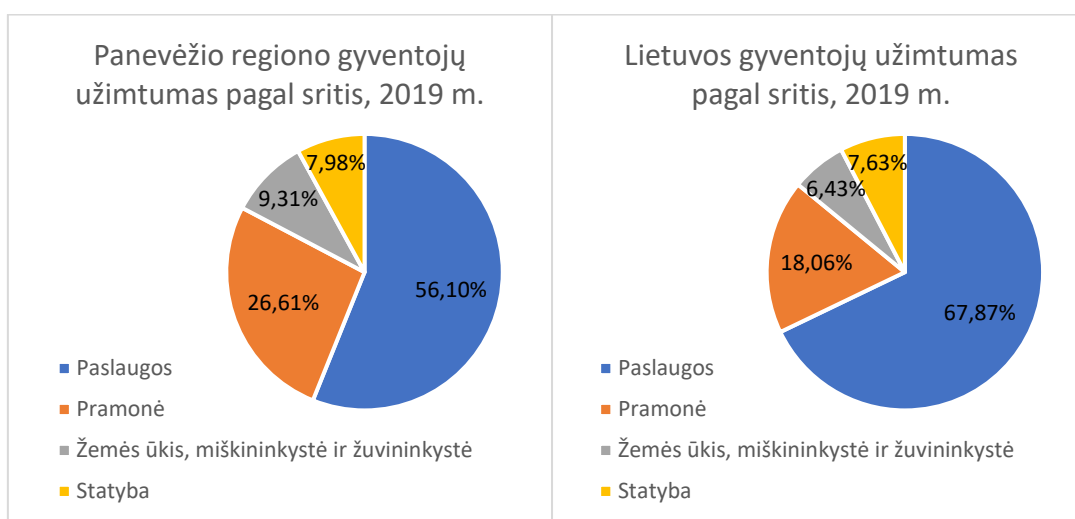
Kaip ir visoje šalyje, vyrų darbo jėgos aktyvumo lygis nuosekliai išlieka aukštesnis negu moterų. Ryškesnė išimtis užfiksuota 2019 m., kai moterų darbo jėgos aktyvumas Panevėžio regione siekė 73,5 %, o vyrų – 70,4 %.

⁴ <http://zodynas.vz.lt/darbo-jegos-aktyvumo-lygis>

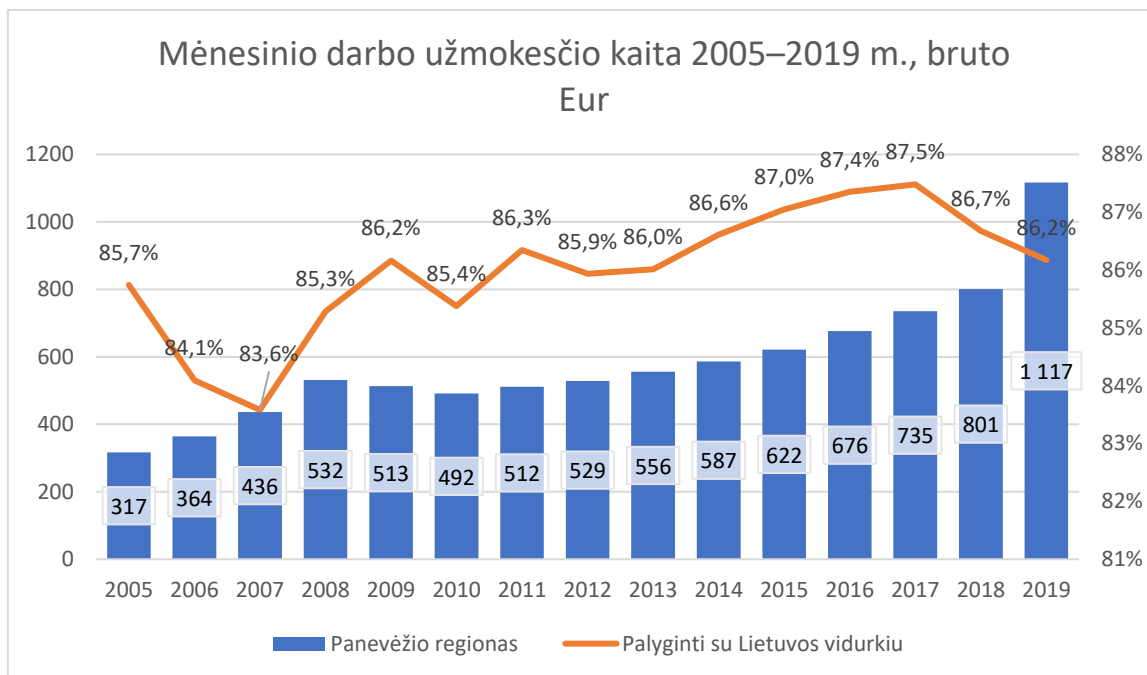
Grafikas 22. Darbo jėgos aktyvumo Panevėžio regione lygio pokytis 2005–2019 m., %. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)

Užimtųjų skaičius Panevėžio regione 2019 m. buvo 90,2 tūkst. – tai sudarė 6,5 % visų Lietuvos užimtųjų skaičiaus. Didelė užimtų gyventojų dalis (26,61 %) 2019 m. dirbo pramonės srityje. Palyginti, Lietuvoje šioje srityje dirbo 18,06 % visų užimtų gyventojų.

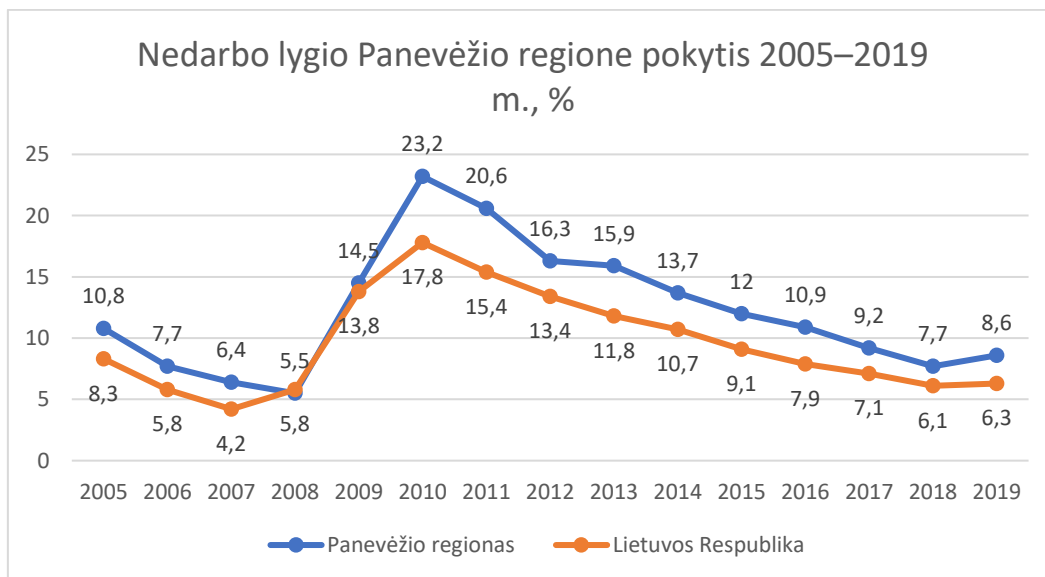
Grafikas 23. Panevėžio regiono ir Lietuvos gyventojų užimtumas pagal sritis, 2019 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)

Mėnesinis darbo užmokestis (čia ir toliau – neatskaičius mokesčių, „bruto“) Panevėžio regione nuo 2005 m. nuosekliai augo iki pat 2008 m., tačiau sudarė tik kiek daugiau nei 80 % Lietuvos vidurkio. Ekonominės krizės laikotarpiu dvejus metus iš eilės buvo stebimas darbo užmokesčio regione smukimas. Šie rodikliai ūgtelėjo 2011–2012 m. ir pradėjo palaipsniui artėti prie vidutinio atlyginimo šalyje, tačiau vis tiek neviršijo 87,5 % Lietuvos vidurkio. Ryškesnis atlyginimo šuolis matomas 2019 m. (to priežastis – Lietuvoje įgyvendinti darbo užmokesčio ir mokesčių skaičiavimo pokyčiai), tačiau atotrūkis nuo šalies vidurkio toliau didėja.

Grafikas 24. Mėnesinio darbo užmokesčio kaita Panevėžio regione ir Lietuvoje 2005–2019 m., bruto Eur. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)

Nedarbo lygis Panevėžio regione – vienas didžiausių, lyginant su kitais Lietuvos regionais. Prieš pat ekonominę krizę ir jos pradžioje, 2008–2009 m., nedarbas nesiekė Lietuvos vidurkio arba nežymiai jį viršijo. Tuo tarpu 2010 m. jis jau buvo rekordiškai aukštas ir siekė net 23,2 % (palyginti, šalyje – 17,8 %). Iki pat 2018 m. jis gana nuosekliai mažėjo, tačiau vis tiek viršijo nedarbo lygį šalyje, o 2019 m. ūgtelėjo iki 8,6 %.

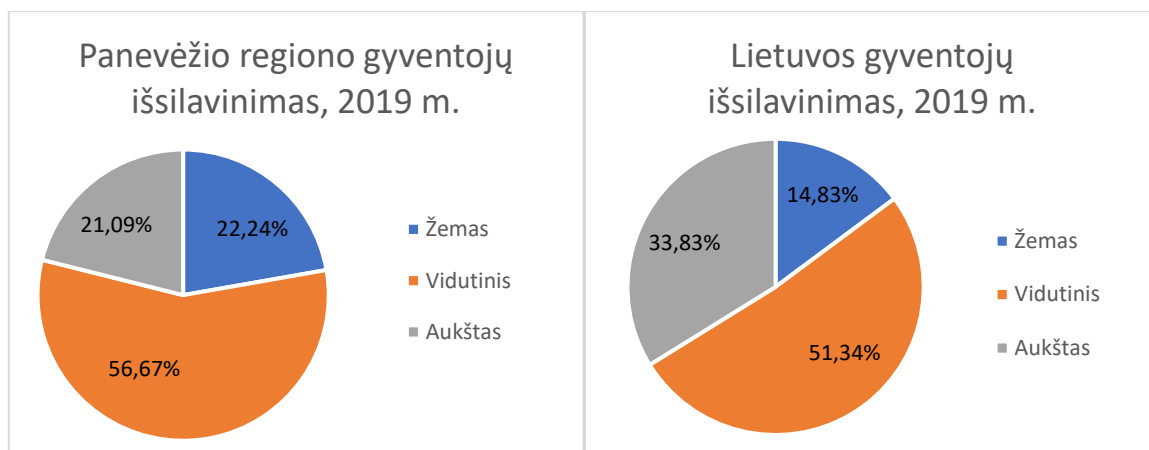
Grafikas 25. Nedarbo lygio Panevėžio regione pokytis 2005–2019 m., %. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)

Panevėžio regiono gyventojų išsilavinimo struktūra 2019 m. reikšmingai skyrėsi nuo bendrų Lietuvos tendencijų. Jeigu žemą⁵ išsilavinimą turintys gyventojai sudaro 14,85 % visų 15 metų ir vyresnių

⁵ <https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?articleId=5058629>

šalies gyventojų, tai Panevėžio regione tokį išsilavinimą turi beveik ketvirtis (22,24 %) 15 metų ir vyresnių gyventojų. Aukštojo išsilavinimo srityje skirtumai taip pat ryškūs – tokį išsilavinimą turi 33,83 % Lietuvos, tačiau tik 21,09 % Panevėžio regiono gyventojų.

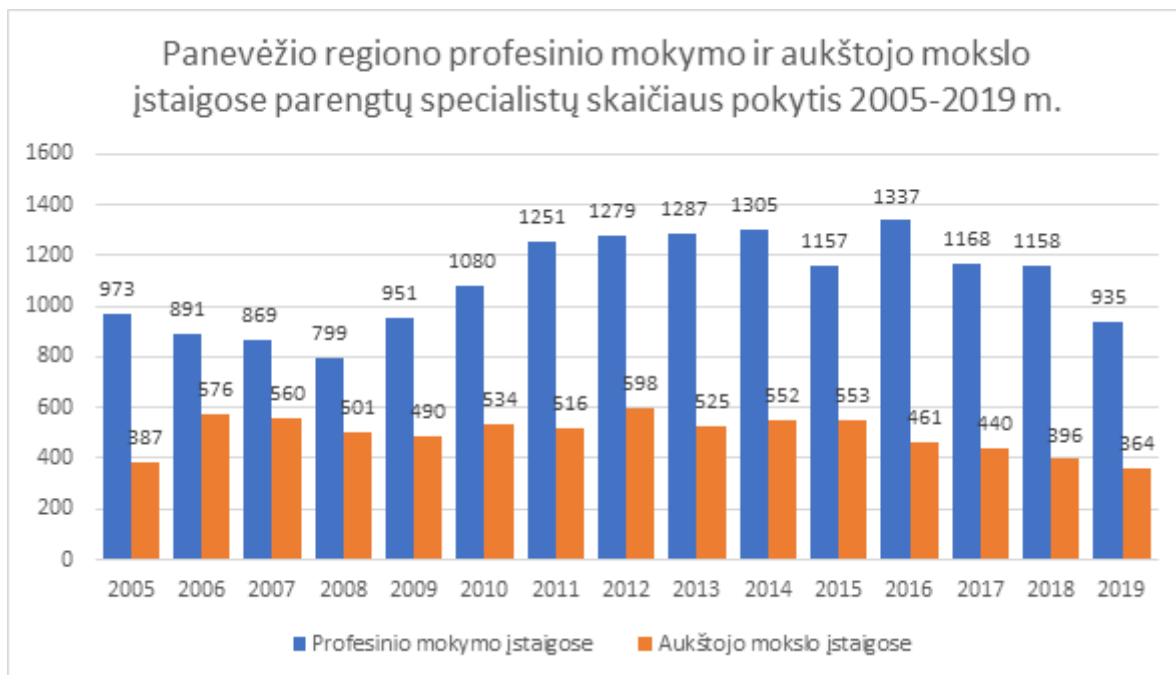
Palyginti su 2005 m., gyventojų išsilavinimo lygis išaugo ir regione, ir visoje šalyje. Atotrūkis tarp regiono ir Lietuvos gyventojų išsilavinimo struktūros buvo matomas jau 2005 m., tačiau ne toks ryškus kaip dabar. Žemą išsilavinimą turėjo 34,13 % Panevėžio regiono gyventojų (Lietuvoje – 30,17 %), o aukštą – 14,37 % gyventojų (Lietuvoje – 19,96 %).

Grafikas 26. Panevėžio regiono ir Lietuvos gyventojų išsilavinimas, 2019 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)

Panevėžio regione veikia 2 aukštosios mokyklos – Panevėžio kolegija ir Kauno technologijos universiteto Panevėžio technologijų fakultetas (KTU PTVF) bei 6 profesinio mokymo įstaigos: Panevėžio profesinio rengimo centras, Panevėžio darbo rinkos mokymo centras, Panevėžio Margaritos Rimkevičaitės profesinio rengimo centras, Biržų technologijų ir verslo mokymo centras, Kupiškio technologijos ir verslo mokykla, Rokiškio technologijos, verslo ir žemės ūkio mokykla.

Pastaraisiais m. stebimas regiono profesinio mokymo ir aukštojo mokslo įstaigose parengtų specialistų skaičiaus mažėjimas. Jis ypač ryškus aukštojo mokslo įstaigų atveju – nuo 2012 m. parengtų specialistų sumažėjo daugiau nei dvigubai. Šie skaičiai neapima KTU PTVF parengtų specialistų, tačiau fakultetą kasmet baigia vos kelios dešimtys studentų ir jų skaičius kasmet mažėja, todėl įtraukus šią statistiką lentelėje matoma tendencija būtų tik dar ryškesnė.

Grafikas 27. Panevėžio regiono profesinio mokymo ir aukštojo mokslo įstaigose parengtų specialistų skaičiaus pokytis 2005–2019 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)

Pastaba: iki 2013 m. aukštojo mokslo įstaigų duomenys apima tik Panevėžio kolegijos duomenis, nuo 2014 m. – Panevėžio kolegijos ir KTU PTVF duomenis.

Tik maža dalis regiono profesinio mokymo ir aukštojo mokslo įstaigose siūlomų programų yra aktualios regiono pramonės įmonėms. Profesinio mokymo įstaigose 2018–2019 m. mokėsi 2777 moksleivių, iš jų inžinerinėse programose – mažiau nei trečdalis (29 %). Didžioji dalis inžinerinių programų moksleivių mokėsi technikos priežiūros verslo darbuotojo, automobilių remontininko ir panašių profesijų. Pramonės įmonėms aktualesnių automatinių sistemų eksploatavimo mechatroniko, šaltkalvio, suvirintojo profesijų mokėsi 109 moksleiviai (t. y. mažiau nei 4 % visų regiono profesinio mokymo įstaigų moksleivių). 2009–2010 m. tendencija buvo labai panaši – regiono pramonei aktualių profesijų mokėsi 4–5 % visų profesinio mokymo įstaigų moksleivių. Dar ankstesnių metų duomenų šioje srityje nėra.

2018–2019 m. Panevėžio regiono aukštojo mokslo įstaigose studijavo 1679 studentai. Inžinerinės krypties programose studijavo 386 Panevėžio kolegijos ir 151 KTU PTVF studentas. Iš jų pramonei aktualiame elektromechanikos, mechanikos inžinerijos, automatikos ar robotikos programose – 89 kolegijos (t. y. 6,5 % visų kolegijos studentų) ir 51 KTU PTVF studentas (16 % fakulteto studentų).

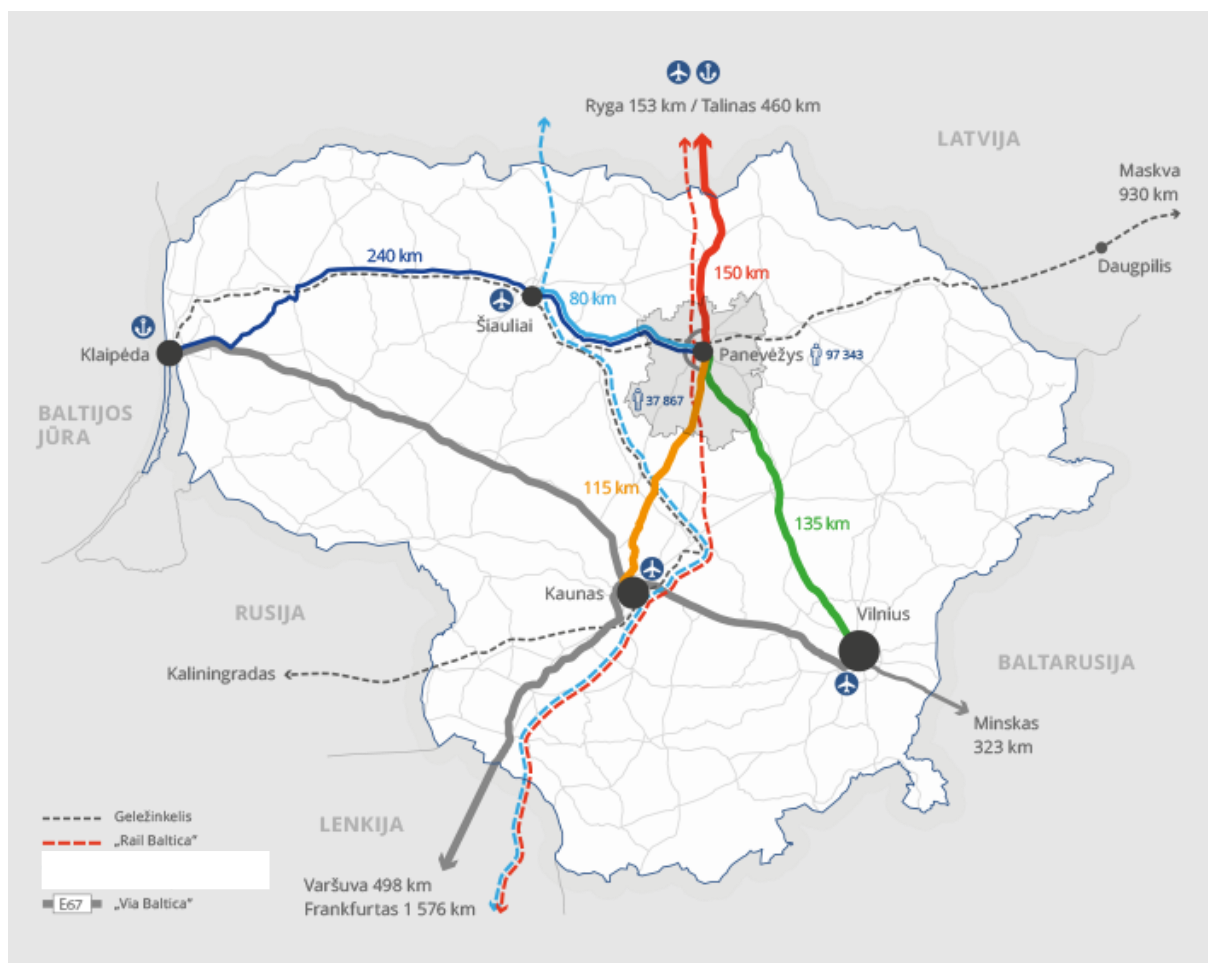
1.7. Infrastruktūra

Panevėžio regione palyginti gerai išvystyta kelių infrastruktūra. Regioną kerta I transporto koridorius „Via Baltica“, jungiantis Taliną, Rygą, Panevėžį, Kauną, Varšuvą. Greitkelis „Via Baltica“ priklauso Europos transporto tinklo keliui E67, kuriuo srautai juda nuo Prahos iki Helsinkio, todėl tai Lietuvai itin svarbi logistikos grandinė. Panevėžio regioną taip pat kerta svarbūs magistraliniai keliai: A2 (Vilnius–Panevėžys), A8 (Panevėžys–Aristava–Sitkūnai), A9 (Panevėžys–Šiauliai), A10 (Panevėžys–Pasvalys–Ryga) bei A17 (Panevėžio aplinkkelis).

Palyginti su kitais Lietuvos regionais, geležinkelio linijų tankumas Panevėžio regione yra vienas žemiausių. Regioną kerta vienos vėžės (plotis – 1520 mm) geležinkelio linija Klaipėda–Panevėžys–

Daugpilis–Maskva, tačiau ji nėra pakankamai išnaudojama nei keleiviniam transportui, nei krovinių pervežimui. Susisiekimo geležinkeliais situaciją turėtų iš esmės pakeisti „Rail Baltica“ projektas, kurį siekiama įgyvendinti iki 2026 m. Planuojama, kad 1435 mm vėžės geležinkelio linija sujungs Varšuvą ir Taliną per Kauną, Panevėžį ir Rygą. Panevėžio rajone, ties Gustonių geležinkelio stotimi, esančia už 15 km nuo Panevėžio miesto centro, turėtų būti įrengtas intermodalinis geležinkelio krovinių terminalas, prekių ir keleivių stotys. Didžiausias elektra varomų keleivinių traukinių greitis turėtų siekti 250 km/h, krovinių – 120 km/h.⁶

Panevėžio regione nėra keleivinio oro uosto. Atstumas iki oro uosto Kaune – 115 km, Vilniuje – 135 km, Rygoje – 155 km, Šiauliuose – 80 km. Tarptautinis neužšalantis Baltijos jūros uostas Klaipėdoje – už 240 km.

Paveikslas 1. Panevėžio geografinė vieta ir susisiekimo infrastruktūra (Šaltinis: Panevėžio LEZ)

Panevėžio mieste 2012 m. buvo įsteigta Panevėžio laisvoji ekonominė zona (Panevėžio LEZ) – 47 ha ploto ūkinei–komercinei ir finansinei veiklai skirta teritorija. Tai plotu mažiausia LEZ Lietuvoje. Ją administruoja „Ogmios grupė“. Teritorijoje veikia Lietuvos Respublikos laisvųjų ekonominių zonų pagrindų įstatymo nustatytos specialios ekonominės ir teisinės funkcionavimo sąlygos. Panevėžio LEZ klientams netaikomas nekilnojamojo turto mokestis. Įmonėms, investavusioms daugiau nei 1 mln. Eur į ilgalaikį turtą, pirmuosius 10 taikomas nulinis pelno mokesčio tarifas, o po to einančius 6 metus tarifas mažinamas perpus iki 7,5 %.

⁶ https://paneveziorumai.lt/wp-content/uploads/2017/09/IQ_Sankovski.pdf

Panevėžio LEZ teritorijoje gerai išvystyta reikalinga infrastruktūra: paruoštas detalusis zonos planas, į atskirus plotus padalyti sklypai, apšviesti vidaus keliai, įvesta 7000 kW galios elektros linija, dujotiekis, vandentiekis ir kanalizacija. Dalyje sklypų trūko elektros įrenginių ir elektros galios transformatorių pastotės, kurios aprūpina LEZ teritoriją, tačiau buvo inicijuotas išankstinės plėtros projektas transformatorių pastočių pajėgumams padidinti.⁷ Teritorija turi tiesioginę jungtį su „Via Baltica“ greitkelio ir planuojama, kad ateityje turės jungtį su „Rail Baltica“. 2019 m. pradžioje Panevėžio LEZ galėjo investuotojams pasiūlyti 18 ha laisvo ploto.

LEZ	Įstatyme numatytas plotas, ha	Subnuomojamas ir rezervuotas plotas įmonėms, ha	Vystytinas laisvas LEZ plotas, kuriam reikia papildomų investicijų į infrastruktūrą, ha
Kauno	534	104	374
Klaipėdos	412	60	277
Šiaulių	133	13	94
Kėdainių	131	13	80
Akmenės	99	61	24
Marijampolės	78	65	13
Panevėžio	47	16	18

Lentelė 3. Lietuvos laisvųjų ekonominių zonų palyginimas (Šaltinis: „Investuok Lietuvoje“)

2019 m. dalis laisvos teritorijos buvo rezervuota nuomai skirto „build-to-suit“ tipo pastato, tapsiančio dalimi „EasyStart“ paslaugų paketo, skirto greitai veiklos pradžia, statyboms. 2020 m. pradžioje sutartį su Panevėžio LEZ pasirašė dar viena įmonė, ketinanti teritorijoje vykdyti gamybinę veiklą. Taigi šiuo metu Panevėžio LEZ gali pasiūlyti 11 ha laisvo ploto ir tikėtina, kad didelių sklypų trūkumas Panevėžyje netrukus taps problema.

Panevėžio rajone 2008 m. buvo įkurtas Ramygalos pramonės parkas, kurio plotas – 12,4 ha. Parke įrengta reikalinga infrastruktūra, parengtas detalusis planas, teritorija padalinta į 4 atskirus sklypus, iki jų nutiesti visi reikalingi inžineriniai tinklai. Prie pat parko – „Via Baltica“ greitkelis. Panevėžio rajono savivaldybės valdomas parkas tokių paskatų kaip Panevėžio LEZ investuotojams pasiūlyti negalėtų – vienintelė lengvata galėtų būti sumažintas nekilnojamojo turto mokesčio tarifas. Per visą parko gyvavimo laikotarpį jame nebuvo įsikūręs nė vienas investuotojas.

2000 m. Panevėžyje įkurtas Norvegų pramonės parkas „Scaninvestment“. Jo įkūrėjai – Norvegijos pramonės plėtros korporacijos „SIVA International AS“ ir „Scan Industrier“. Pramonės parkui priklausančiuose pastatuose, kurių bendras plotas siekia 11232 kv. m., yra visa inžinerinė įranga gamybinei veiklai – miesto tinklų šildymas, vėdinimas–rekuperacija, suspausto oro sistema, krovinių liftai, medžiagų ir produkcijos pakrovimo/iškrovimo rampos ir kt. Iš viso komplekse išnuomota 96 % patalpų.

Nuo 2015 m. Panevėžio pramoniniame rajone veikia privatus Panevėžio pramonės parkas – 87887 kv. m. ploto sandėliavimo, gamybinių ir administracinių patalpų, paruoštų verslui, ir beveik 5 ha žemės ploto, skirto plėtrai, kompleksas. Dalyje pramoninių patalpų yra tiltiniai kranai, šildymo ir vėdinimo sistemos. Teritorijoje yra geležinkelio atšakos, turinčios jungtį su geležinkelio linija Klaipėda–Maskva. Šiuo metu komplekse išnuomota apie 60 % patalpų.

⁷ <https://investlithuania.com/wp-content/uploads/2019/04/LEZ-Lietuvoje.pdf>

Kitose Panevėžio regiono savivaldybėse situacija su pramonei reikalinga infrastruktūra yra prasta. Savivaldybės negali pasiūlyti didelių, gamyklinei veiklai pilnai parengtų sklypų su išvystyta infrastruktūra. Savivaldybių dažniausiai siūlomi vos 1 ha ploto sklypai, kurių paskirties pakeitimas, inžinerinių tinklų ir kitos infrastruktūros įrengimas galėtų užtrukti keletą metų. Investuotojams tokia situacija nėra palanki – jiems dažniausiai reikalingos jau statyboms paruoštos teritorijos. Aukštos klasės biuro patalpų nuomai taip pat negali pasiūlyti nei Panevėžio miestas, nei kitos regiono savivaldybės. Jeigu, kaip minėta anksčiau, Panevėžio mieste tam tikra patalpų gamyklinei veiklai vykdyti pasiūla yra, tai kitos regiono savivaldybės gali pasiūlyti tik prastos būklės, netinkamos paskirties patalpas, pavyzdžiui, buvusias mokyklas ir kt. Visame regione jaučiamas plataus pritaikomumo modernių gamybos paskirties objektų trūkumas.⁸

Be investicijoms parengtų sklypų ir patalpų, regione vystoma ir kitokio pobūdžio verslo plėtrai regione reikalinga infrastruktūra. Siekiant didinti galimybes Panevėžio regione vykdyti mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros (toliau – MTEP) veiklą, kelti studentų ir pramonės įmonių darbuotojų kvalifikaciją, 2003 m. įkurtas Panevėžio mechatronikos centras. Bendradarbiaujant Panevėžio miesto savivaldybei, KTU PTVF (tuomet – Panevėžio institutui), AB „Ekranas“ ir kitoms įstaigoms, verslo įmonėms (iš viso – 13 steigėjų), centre buvo sutelkta viena naujausių laboratorinių ir mokymo įrangų šalyje. Infrastruktūra buvo kuriama atviros prieigos principu, kad ją galėtų naudotis ne tik mokslininkai, bet ir specifinių sprendimų pramonei ieškantys verslininkai. Šiuo metu centras specializuojasi elektronikos, elektros, automatikos, mechanikos, mechatronikos, programavimo, mikro ir nano technologijų srityse. Po pirminių iki 5 mln. litų (1,44 mln. Eur) siekusių investicijų, vėliau centro infrastruktūra iš esmės atnaujinta nebuvo.

Vertinant Panevėžio mechatronikos centro (PMC) mokslinį potencialą paskatinti inovacijomis pagrįstų „spin-off“ tipo kompanijų vystymąsi, pradėta kurti platesnė mokslo ir technologijų parko vizija. Be PMC mokslo ir technologijų parke turėjo atsirasti mokslo ir išradimų centras, eksperimentinės gamybos padalinys, verslo inkubatorius. Projektas įgyvendintas, tačiau mažesniu nei planuota mastu. Oficialiai Panevėžio mokslo ir technologijų parkas atidarytas 2008 m. naujai rekonstruotose 2750 kv. m. patalpose. Jo steigėjai – Panevėžio miesto savivaldybė ir KTU PTVF (tuomet – Panevėžio institutas). Didžioji parko patalpų dalis skirta biurams ir verslo inkubatoriui bei technologinių įmonių veiklai, mažesnioji dalis – konferencijoms, mokymams organizuoti. Parkas keltų lūkesčių nepateisino – bendradarbiavimas su PMC ir KTU PTVF buvo minimalus, verslo inkubatoriaus ir inovacijų sklaidos veiklos vyko fragmentiškai, ir ilgainiui pagrindinė įstaigos veikla tapo nekilnojamojo turto nuoma. Nuo 2018 m. parke veikia „Versli Lietuva“ įsteigtas bendradarbiystės centras „Spiečius“, teikiantis konsultacijų, mokymų ir kitų paslaugų paketą pradedantiesiems verslininkams.

1.8. Išvados

Panevėžio regionas – penktas didžiausias Lietuvoje pagal gyventojų skaičių ir BVP, tenkanti vienam gyventojui. Pagal daugelį ekonominių rodiklių regionas atsilieka nuo Lietuvos vidurkio, tačiau regiono stiprybė ta, kad pramonės sektorius jame išsivystęs geriau nei vidutiniškai šalyje. Didžiąją dalį regiono pramonės BVP sukuria apdirbamosios gamybos srityje veikiančios įmonės – jose dirba ketvirtis regiono gyventojų. Ši tendencija išliko per visą tyrinėtą laikotarpį – nuo pat 2005 m.

Panevėžio regiono savivaldybių išsivystymas nevienodas. Skiriasi jų makroekonominiai rodikliai – geriausi rodikliai Panevėžio mieste, o mažesnės savivaldybės gana žymiai atsilieka. Nors savivaldybėse dominuoja skirtingi apdirbamosios gamybos sektoriai, visgi svarbiausias regiono

⁸ „Investuok Lietuvoje“ duomenys

sektorius pagal darbuotojų skaičius yra ryškus – tai maisto ir gėrimų gamybos įmonės. Didelė dalis gyventojų taip pat dirba transporto ir jo įrangos, baldų gamybos, chemikalų, farmacijos, mineralų ir gumos įmonėse, o Panevėžio mieste daug gyventojų įdarbina dar ir metalo ir metalo gaminių gamybos sektorius.

Materialinių ir tiesioginių užsienio investicijų, darbo užmokesčio rodikliai regione nuosekliai auga – trumpalaikis, bet gana staigus smukimas buvo stebimas tik 2008–2009 m. pasaulinės finansų krizės laikotarpiu. Daugiausia investicijų sulaukiama iš Skandinavijos valstybių, ten pat ir yra pagrindinės rinkos Panevėžio regione pagamintai produkcijai. Šių rinkų svarba per nagrinėjamą laikotarpį stipriai išaugo, tuo tarpu eksportas į tokias valstybes kaip Rusija ar Turkija sumažėjo net keliolika kartų.

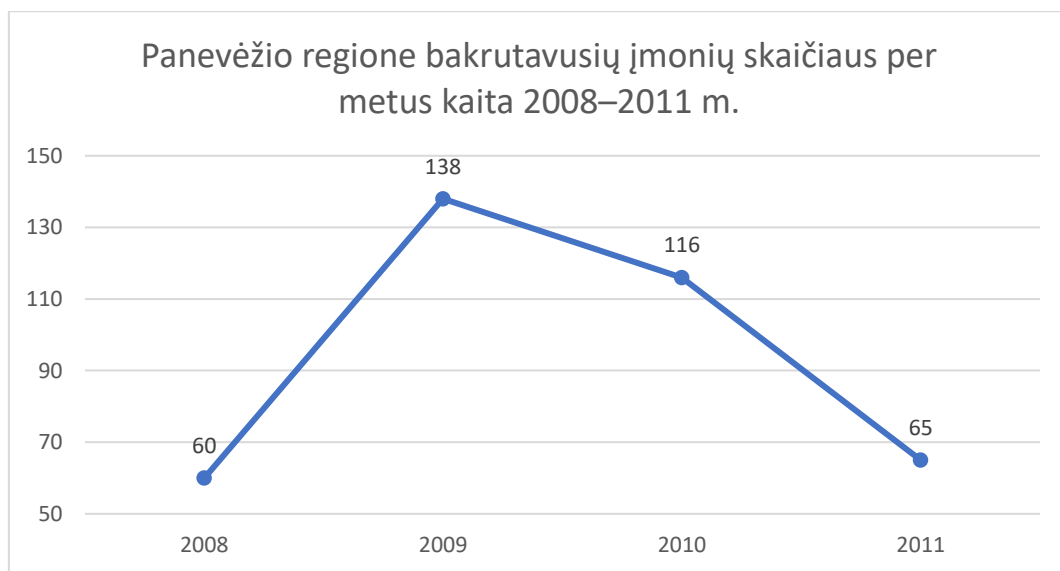
Sudėtinga prognozuoti, ar regiono ekonominių rodiklių augimą pavyks ilgai išlaikyti. Per pastaruosius 15 metų regiono darbo jėgos ištekliai sumažėjo beveik ketvirčiu. Be to, regiono profesinio mokymo ir aukštojo mokslo įstaigose paruošiamų studentų skaičius kasmet mažėja. Nors nedarbo lygis Panevėžio regione aukštesnis nei šalyje, labai maža dalis profesinių mokyklų moksleivių ir aukštojo mokslo įstaigų studentų mokosi regiono pramonei aktualiose inžinerinės pakraipos programose. Taigi tikėtina, kad tokios darbo jėgos pasiūla neužtikrina regiono verslo poreikių. Sulaukti verslo plėtros ar naujų investuotojų gali sutrukdyti dar ir tai, kad regione, ypač nuo Panevėžio miesto nutolusiuose rajonuose, jaučiamas investuotojams reikalingos infrastruktūros stygius, o esamos mokslo ir verslo bendradarbiavimui kurtos infrastruktūros potencialas nėra optimaliai išnaudojamas.

2. Išorinių veiksnių įtaka regiono verslo aplinkai

Šiame skyriuje bus plačiau analizuojami 3 struktūrinių šokų: pasaulinės finansų krizės, Rusijos Federacijos maisto prekių importo iš ES embargo bei besitęsiančios sparčios technologijų kaitos įtaka Panevėžio regiono apdirbamajai pramonei. Apžvelgiami įmonių veiklos, darbo jėgos, gamybos ir finansinių rezultatų rodikliai atskleidžia, kad finansų krizė turėjo ženkliai įtaką regiono verslo vystymuisi ir konkurencingumui. Jos metu bankrutavus arba ženkliai sumažinus darbuotojų kiekį apdirbamosios gamybos įmonėse, nemažai darbuotojų emigravo arba buvo perkvalifikuoti į tuo metu augusio paslaugų / prekybos sektoriaus aktualias mokymo programas. Įveikusi krizę ir atsigavusi apdirbamoji pramonė susidūrė su ryškiu kvalifikuotos darbo jėgos stygiumi bei konkurenciniais iššūkiais prisitaikant prie sparčių technologinių pokyčių. Tuo pačiu, Rusijos įvesto embargo apribojimai atskleidė, kad Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos įmonės finansų krizės metu įgijo krizių valdymo patirties, išvelgė naujų rinkų paieškos bei diversifikavimo aktualumą, leidusi sklandžiau prisitaikyti prie būtinų veiklos pokyčių.

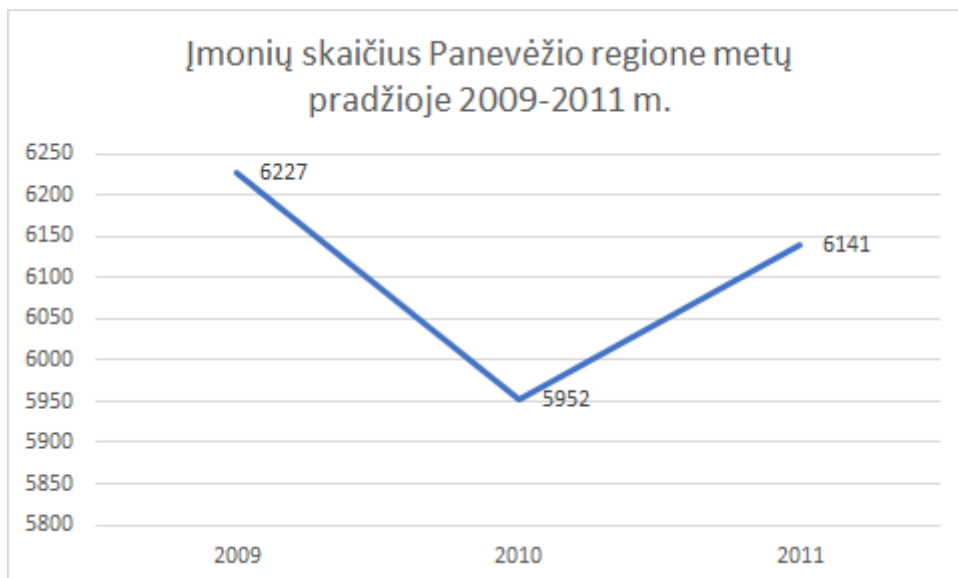
2.1. Pasaulinė finansų krizė

Pasaulinės finansų krizės poveikis Lietuvos ekonomikai ėmė ryškėti 2008 m. Panevėžio regione, kaip visoje Lietuvoje, tai lėmė išaugusį įmonių bankrotų skaičių, bedarbystės sąlygotą emigraciją bei potencialios darbo jėgos rodiklių susitraukimą. Panevėžio regione šie rodikliai buvo ryškiausi 2009 m. 2008 m. Panevėžio regione buvo pradėta 60 įmonių bankroto procedūrų, tuo tarpu 2009 m. šis skaičius siekė 138. 2010 m. ir 2011 m. bankrutavusių įmonių skaičius sparčiai mažėjo – pradėtos atitinkamai 166 ir 65 įmonių bankroto procedūros.

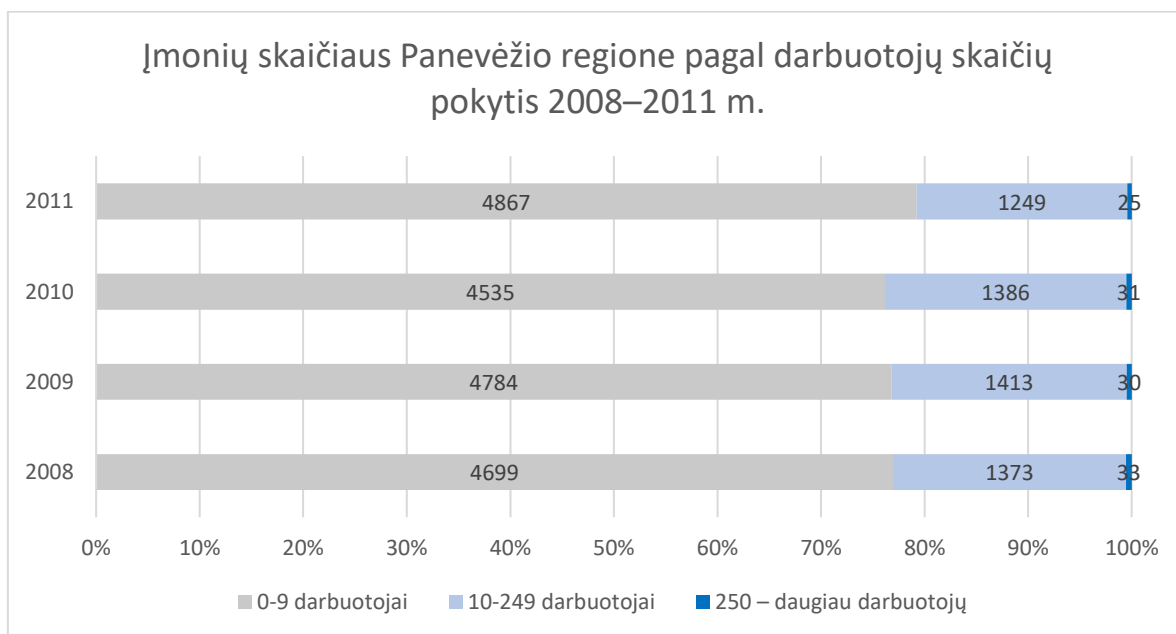
Grafikas 28. Panevėžio regione bankrutavusių įmonių skaičiaus per metus kaita 2008–2011 m. (Šaltinis: Parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis).

Detalizuojant šį rodiklį išsamiau, pagal ekonominės veiklos rūšis, matyti, kad didžiausia dalis 2009 m. bankrutavusių įmonių veikė didmeninės ir mažmeninės prekybos; variklinių transporto priemonių ir motociklų remonto sektoriuje – 40 pradėtų bankroto procedūrų bei apdirbamosios gamybos sektoriuje – 32 pradėtos bankroto procedūros. Statybų sektoriuje dirbančios Panevėžio regiono įmonės 2009 m. pradėjo 24 bankroto procedūras. Vertinant bendrą veikiančių ūkio subjektų skaičių, ženklesnio jo sumažėjimo Panevėžio regione nebuvo fiksuojama.

Grafikas 29. Įmonių skaičiaus Panevėžio regione metų pradžioje pokytis 2009–2011 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis).

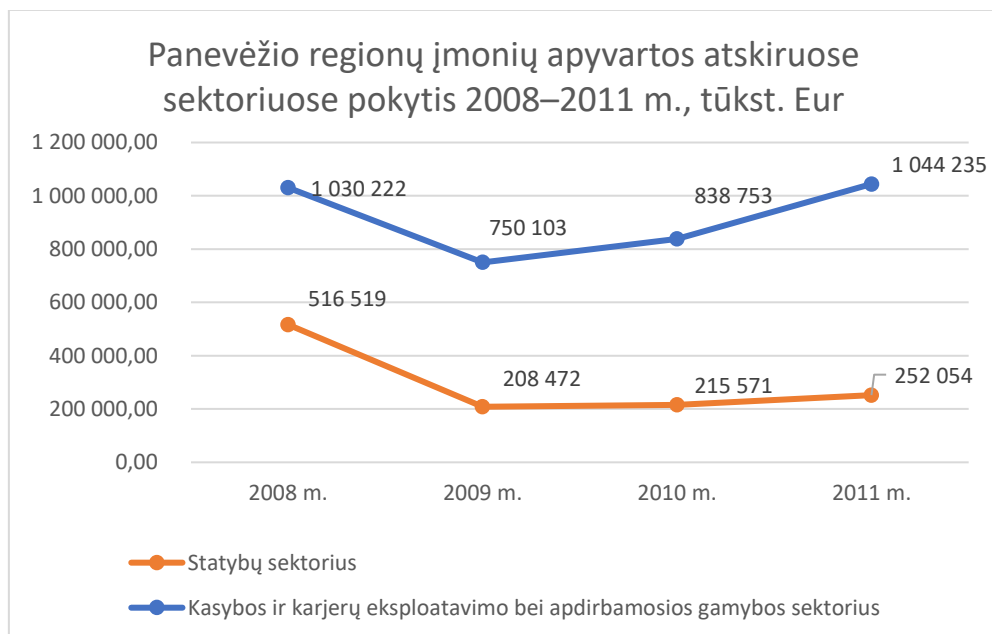
Vertinant įmonių skaičiaus pokytį, pagal juose dirbančių darbuotojų skaičių, 2008–2011 m., pokyčiai nėra ženklūs. Įmonių, įdarbinusių 250 ir daugiau darbuotojų skaičius mažėjo, tačiau augo mažesnių įmonių, kuriose dirba 0–9 darbuotojai, skaičius, 2009 m. išaugo įmonių, kuriose dirba 10–249 darbuotojai įmonių skaičius. Tai galima sieti su tais metais vykusiais didžiųjų įmonių bankrotais bei grupiniais darbuotojų atleidimais, lėmusiais didesnių įmonių darbuotojų skaičiaus mažėjimą, vykusia didžiųjų įmonių restruktūrizaciją, lėmusia įmonių veiklos išskaidymą į mažesnius juridinius vienetus.

Grafikas 30. Įmonių skaičiaus Panevėžio regione pagal darbuotojų skaičių pokytis 2008–2011 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis).

Finansų krizė turėjo įtakos ir įmonių apyvartos mažėjimui. Panevėžio regiono įmonių apyvarta 2008 m. siekė 3 876 894 tūkst. Eur, o 2009 m. ir 2010 m. atitinkamai smuktelėjo iki 2 816 740 ir 2 937 446 tūkst. Eur. Rodiklis grįžo į prieš krizinį lygį 2012 m. (3 751 637 tūkst. Eur). Didžiausią įtaką pajuto

statybų sektorius – 516 519 tūkst. Eur. 2008 m. ir 208 472 tūkst. Eur, 2009 m. Reikšmingą įtaką pajuto ir kasybos ir karjerų eksploatavimo bei apdirbamosios gamybos sektorius (Statistikos departamente fiksuojamas bendras šių sričių rodiklis). 2008 m. šių regiono įmonių apyvarta siekė 1 030 222 tūkst. Eur., tuo tarpu 2009 m. – 750 103 tūkst. Eur.

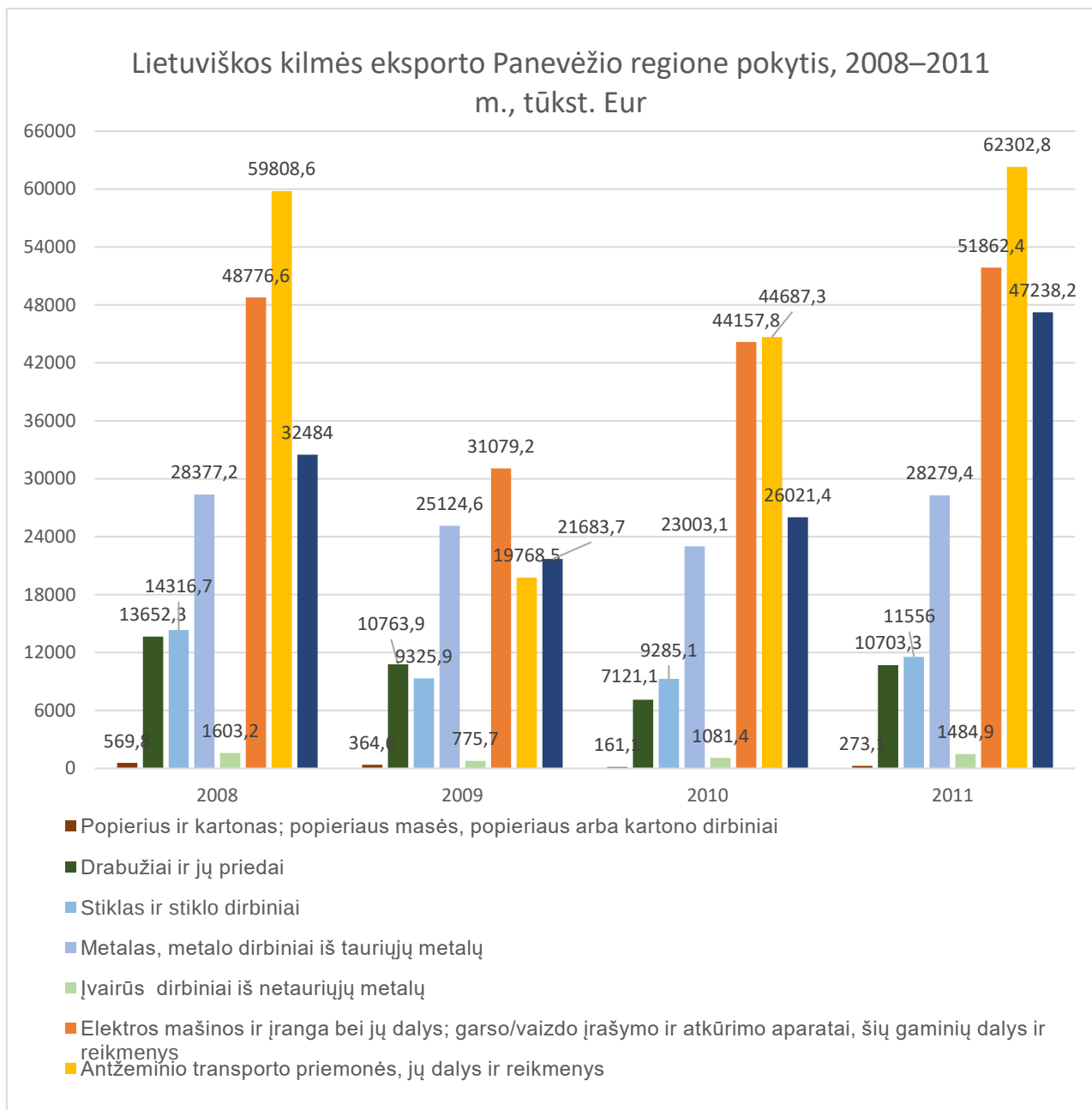

Grafikas 31. Panevėžio regionų įmonių apyvarta statybų ir kasybos ir karjerų eksploatavimo bei apdirbamosios gamybos sektoriuose, tūkst. Eur. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis).

Viena pagrindinių priežasčių, lėmusių Panevėžio regiono įmonių finansinių rodiklių nuosmukį, įvardijamas eksporto sumažėjimas. Apžvelgiant statistikos departamento duomenų bazėje pateikiamų lietuviškos kilmės eksportuojamų produktų grupes, matyti, kad ryškiausi neigiami eksporto rodiklių pokyčiai apdirbamąjoje pramonėje 2008–2009 m. buvo fiksuojami:

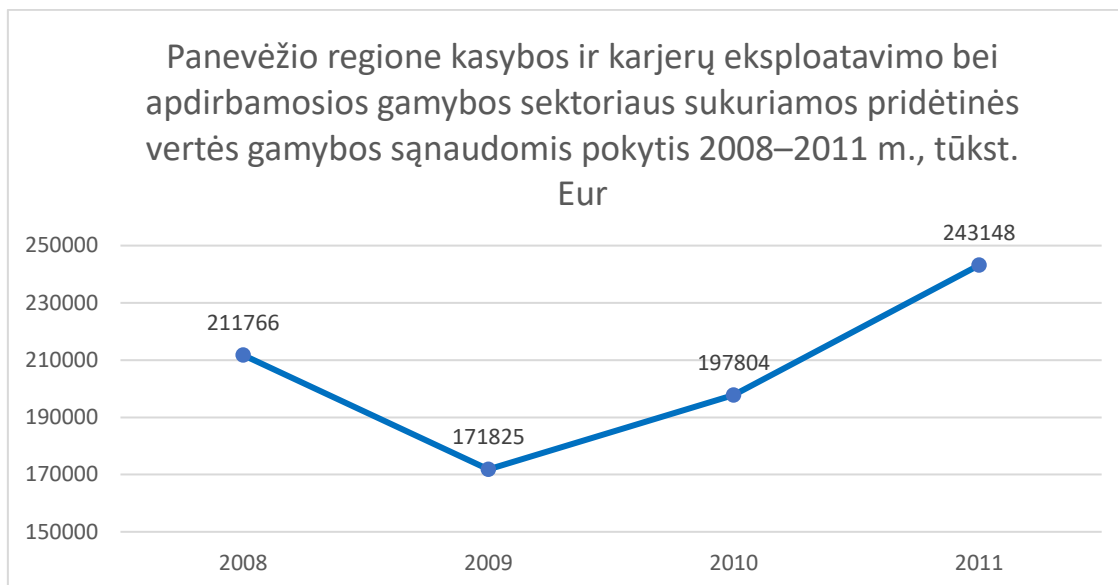
- Transporto priemonių ir jų dalių gamybos sektoriuje;
- Elektros mašinos ir įrangos bei jų dalių; garso/vaizdo įrašymo ir atkūrimo aparatų, šių gaminių dalių ir reikmenų gamybos sektoriuje;
- Baldų sektoriuje.

Reikšmingą eksporto rodiklio pokytį taip pat pajuto metalo apdirbimo, stiklo, siuvimo ir popieriaus gaminių sektoriai. 2010–2011 m. šių sektorių, išskyrus popieriaus ir jo gaminių sektorių, eksporto rodikliai ėmė gerėti.

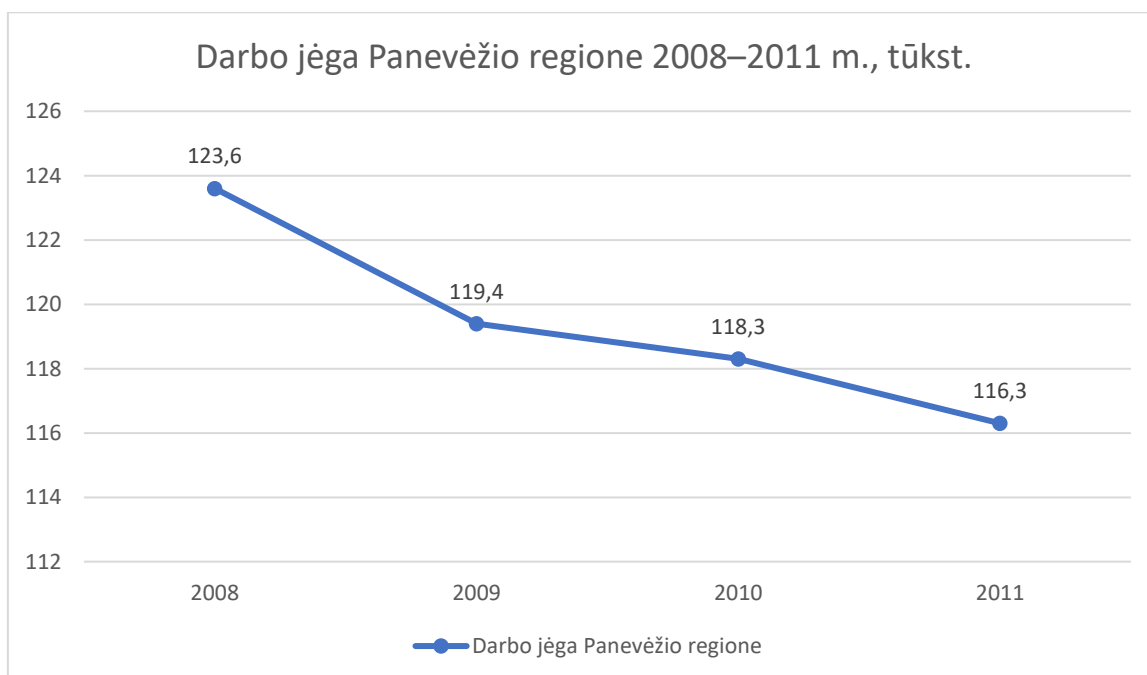
Grafikas 32. Lietuviškos kilmės eksporto Panevėžio regione pokytis pagal produkciją 2008–2011 m., tūkst. Eur.
(Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)

Vertinant šio laikotarpio regiono įmonių sukuriama pridėtinės vertės gamybos sąnaudomis rodiklio pokytį, tūkst. Eur, matyti, kad kasybos ir karjerų eksploatavimo/ apdirbamosios gamybos įmonių sukuriama pridėtinė vertė 2008 m. siekusi 211 766 tūkst. Eur. 2009 m. tesiekė 171 825 tūkst. Eur. 2011 m. jau buvo fiksuojamas ženklus šio sektoriaus sukuriama pridėtinės vertės rodiklio augimas.

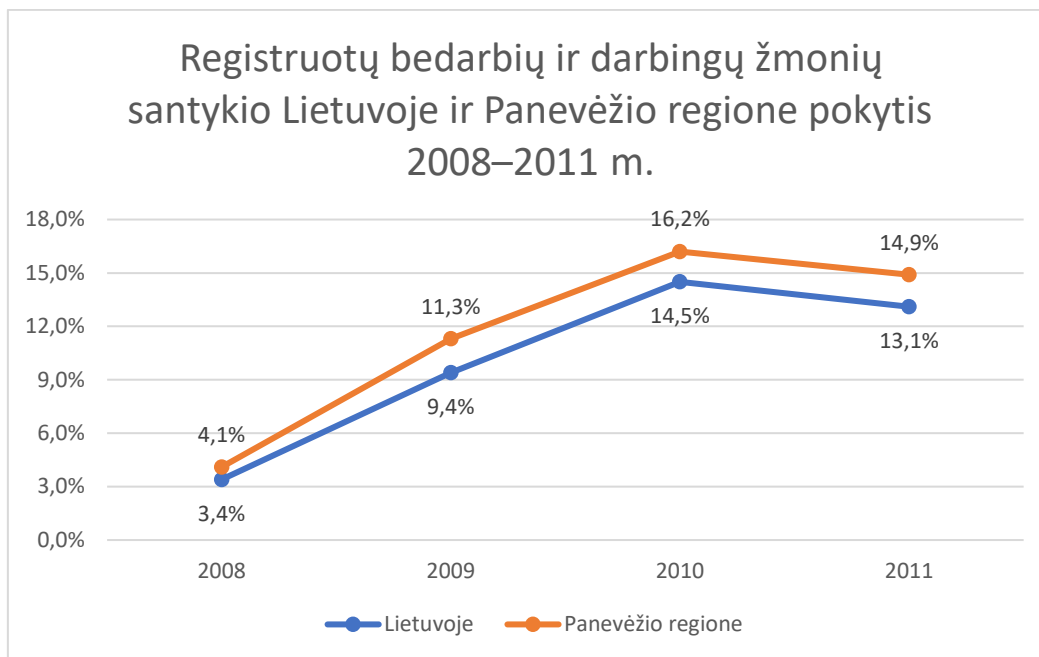

Grafikas 33. Panevėžio regione kasybos ir karjerų eksploatavimo bei apdirbamosios gamybos sektoriaus sukuriama pridėtinė vertė gamybos sąnaudomis pokytis 2008–2011 m., tūkst. Eur (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)

Įmonių finansiniai rodikliai lėmė tiek bendrą potencialios darbo jėgos skaičiaus mažėjimą, tiek augantį nedarbą. Per 2008–2011 m. buvo užfiksuotas daugiau nei 7 000 potencialios darbo jėgos sumažėjimas regione. 2008 m. m. Panevėžio regione buvo registruotas 4,5 % nedarbo lygis, tuo tarpu 2009 m. jis išaugo beveik trigubai – iki 12,4 %, o 2010 m. jau siekė 18,1 % 2011 m. šis skaičius ėmė mažėti ir siekė 14,9, tačiau beveik 2 % viršijo Lietuvos vidurkį (13,1 %). Penktadalis jų buvo ilgalaikiai bedarbiai (darbo ieškantys 1 metus ar ilgiau).

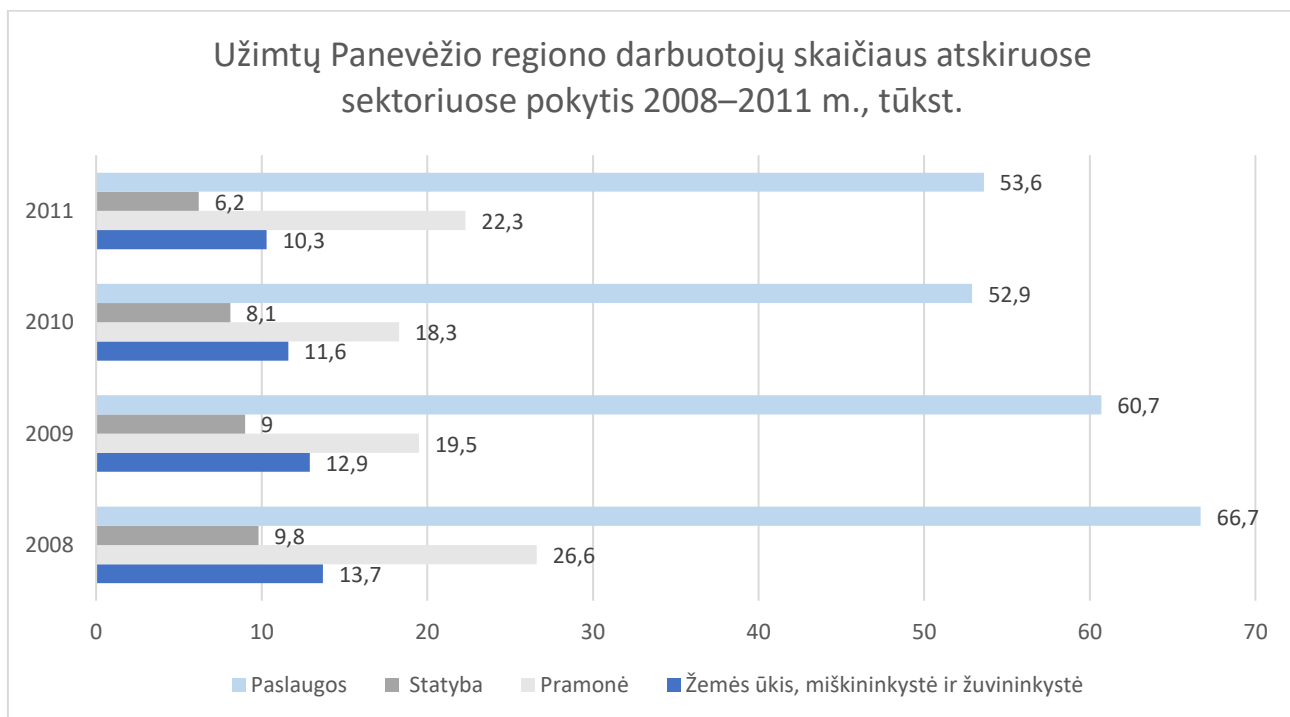

Grafikas 34. Darbo jėgos pokytis Panevėžio regione 2008–2011 m., tūkst. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis).

Grafikas 35. Registruotų bedarbių ir darbingų žmonių santykio Lietuvoje ir Panevėžio regione pokytis 2008–2011 m., % (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)

Vertinant darbuotojų skaičiaus mažėjimą regiono įmonėse matyti, kad ženkliausias darbuotojų skaičiaus pokytis šiuo laikotarpiu buvo fiksuojamas pramonės sektoriuje. 2008 m. šiame sektoriuje Panevėžio regione dirbo 26,6 tūkst. darbuotojų, tuo tarpu 2010 m. – 18,3 tūkst. darbuotojų. 2011 m. statistiniai duomenys rodo, kad šiame sektoriuje dirbančių darbuotojų skaičius ėmė augti ir siekė 22,3 tūkst. darbuotojų. Ženklus darbuotojų skaičiaus mažėjimas 2008–2011 m. buvo fiksuojamas ir Panevėžio regiono statybų sektoriaus įmonėse.

Grafikas 36. Užimtų Panevėžio regiono darbuotojų skaičiaus atskiruose sektoriuose pokytis 2008–2011 m., tūkst. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)

Kaip rodo duomenys aptarti anksčiau, mažesnėse įmonėse darbuotojų skaičius ženkliai nesumažėjo arba netgi išaugo. Tai leidžia daryti prielaidą, kad dalis didžiųjų įmonių darbuotojų, kaip ir „Ekranas“ gamyklos bankroto atveju 2006 m., pakankamai greitai rado darbą kitose įmonėse. Kaip pavyzdį plačiau galima panagrinėti UAB „Lino audiniai“ (tekstilės sektorius) bankroto, turėjusio ženkliai įtaką Panevėžio darbo rinkai, atvejį. Bendrovės „Linas“ įmonių grupėje, kuriai priklausė UAB „Lino audiniai“, 2008 m. pradžioje dirbo 1,3 tūkst. žmonių, tačiau esant nepalankiai rinkos situacijai bei konkurencinei aplinkai, įmonė fiksavo neigiamus finansinius rodiklius. Didžiausią nuosmukį patyrė 2008 m. UAB „Lino audiniai“, kurių pardavimai 2008 m. pirmąjį ketvirtį smuko 16 % (iki 17,850 mln. litų), o įmonės nuostolis siekė 4,542 mln. litų. Blogus veiklos rezultatus, pasak AB „Linas“ vadovų, lėmė nepalanki verslui aplinka – didėjanti infliacija, augančios sąnaudos, lėtėjanti ekonomika. Įmonės produkcijos savikaina dėl išaugusių darbo užmokesčio ir energijos sąnaudų augo, o pardavimo kainos nedidėjo, nes mažėjo tekstilės gaminių vartojimas bei didėjo Azijos šalių tekstilės gamintojų konkurencija. Konkurencija ženkliai paastrėjo 2005 panaikinus importo kvotas iš Azijos šalių į ES įvežamai tekstilei.⁹

Prastėjantys įmonės finansiniai rodikliai sąlygojo medžiagų ir apyvartinių lėšų trūkumą, stabdė gamybą ir tuo pačiu lėmė mažesnes įmonės pardavimo apimtis. „Lino audinių“ gamybos pajėgumai 2008 m. siekė 55 %, augo įsiskolinimai už prekes, kilo sunkumai grąžinant kreditus ir vykdyti kitus įsipareigojimus. Siekdama efektyvinti valdymą, „Lino“ valdyba ketino pertvarkyti grupės įmonių verslo struktūrą. Buvo pasitelktos įvairios ekonominės, strateginės ir rinkodaros priemonės, tačiau vis blogėjanti ekonominė situacija privertė imtis radikalių priemonių. 2008 m. liepos mėnesį UAB „Lino audiniai“ buvo iškelta bankroto byla. Įmonei bankrutavus buvo atleista 939 darbuotojai, 500 iš jų įdarbinti kitose AB „Linas“ priklausančiose įmonėse.

Informaciją apie mažesnius grupinius atleidimus Panevėžio darbo biržai tais pačiais metais pateikė daugiau Panevėžio regiono apdirbamosios pramonės įmonių, pavyzdžiui, „Schmitz Cargobull Baltic“ 2008 m. rudenį informavo apie 24 darbuotojų iš 380 atleidimą. 2009 m. įmonės apyvarta krito 80 %, darbuotojų skaičius buvo sumažintas iki 150, įmonė dirbo negaudama jokių pajamų. Įmonės vadovas R. Petrauskas šią krizę įvardino kaip vieną didžiausių veiklos iššūkių, kuriam įveikti buvo pasitelktos tiek žmogiškųjų išteklių valdymo, tiek technologinių procesų tobulinimo priemonės. Su darbuotojais buvo sudarytas susitarimas sutrumpinti darbo savaitę bei mažinti darbo užmokesčio sąnaudas: nesant užsakymų 50 % darbo laiko darbuotojai leido namie ir gavo minimalų atlyginimą, o likusį laiką mokėsi ir tobulėjo įmonėje, už šias valandas gaudami visą atlyginimą. Prioritetiniai įmonės darbai buvo fokusuojami į naujų užsakymų paiešką, sąnaudų mažinimą, naujų produktų laikotarpiui, kai rinkos atsigaus, kūrimą. Laikydamosi šio plano įmonė įveikė krizės padarinius ir padidino pelną. 2011 m. atlyginimų vidurkis darbuotojams neatskaičius mokesčių daugiau nei dvigubai viršijo šalies vidurkį ir siekė 4,7 tūkst. Lt.

Iš viso 2008 m. grupės darbuotojų atleidimus vykdė 9 Panevėžio įmonės, kurių metu buvo atleista 1310 darbuotojų, daugiausia iš pramonės įmonių. Kitų Panevėžio regionų savivaldybėse taip pat buvo fiksuojami grupiniai darbuotojų atleidimai, kurio didžioji dalis teko Kupiškio savivaldybei. Kupiškio plytų gamykla atleido 51 darbuotoją, apie 60 siuvėjų atleido „Aumedos“ siuvykla. Darbuotojų skaičiaus mažinimą ir plėtros planų stabdymą paskelbė „Durpetos“ (kasyba/ perdirbimas), „Lavisos agrogrupės“ (maisto pramonė) įmonės. Mažėjant gamybai veiklos pajėgumus mažino ir ją aptarnaujančios paslaugų sektoriaus įmonės. Pavyzdžiui, krovinių saugojimo, logistikos, muitinės tarpininko paslaugas teikianti bendrovė „Kavaska“ 2008 m. darbo biržai pranešė atleidžianti 44 darbuotojus iš 60.

⁹ <https://sekunde.lt/leidinys/sekunde/lino-audinius-parklupde-bankrotas/>

Pramonės įmonių darbuotojų atleidimai tęsėsi ir 2009 m. Statybinių metalo konstrukcijų gamintoja „Norac“ dėl smarkiai sumažėjusios produkcijos paklausos 2009 m. sausio mėnesį atleido 25 iš 192 darbuotojų. Iki krizinio laikotarpio darbuotojų skaičių nuosekliai didinusi šildytuvų gamintoja „Adax“ per pirmuosius tris 2009 m. mėnesius iš darbo atleido 12 žmonių iš 92 – 11 operatorių surinkėjų ir inžinierių. Bendrovė „Panevėžio gelžbetonis“, dėl gamybos pokyčių – nutraukiamos gelžbetonio gaminių gamybos, 2009 m. pradžioje atleido du trečdalius žmonių. Iš 100 įmonėje dirbančių žmonių darbo neteko 67 darbuotojai, kurie buvo susiję su gelžbetonio gaminių gamyba, prekyba, apskaitos procesais.

Pramonės įmonėms regione mažinant darbuotojų skaičių, prekybos ir paslaugų sektoriuje buvo fiksuojamas naujų darbo vietų skaičiaus augimas. UAB „Palink“ atidarė Panevėžio logistikos centrą, kuriame buvo sukurta apie 370 naujų darbo vietų, UAB „Bikuvos prekyba“ atidarytame prekybos centre – 30 naujų darbo vietų, UAB „Milnora“ atidarytame automobilių prekybos ir priežiūros centrą įdarbinti 42 nauji darbuotojai, UAB „Maxima LT“ – 36 naujos darbo vietos.

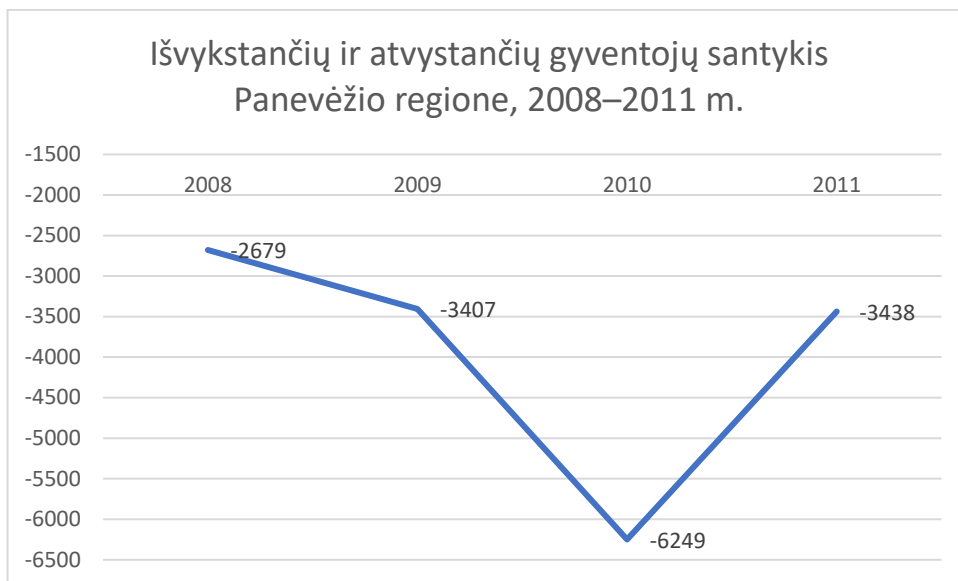
2008 m. 12 % sumažėjusi darbo jėgos paklausa apdirbamosios gamybos specialistams lėmė didelę šių specialistų konkurenciją rinkoje ir mažas įsidarbinimo galimybes. 2008 m. mieste didžiausią paklausą turėjo šių profesijų specialistai: pardavimo vadybininkai, buhalteriai, administratoriai, draudimo vadybininkai, produkto vadybininkai, bendrosios praktikos slaugytojai, socialiniai darbuotojai, anglų kalbos mokytojai, projekto vadovai, kompiuterių sistemų specialistai. 2008 m. daugiau nei ketvirtadaliu sumažėjo kvalifikuotų darbininkų ir aptarnavimo darbuotojų paklausa, iš kurių didžiausias įsidarbinimo galimybes turėjo šių profesijų darbininkai: pardavėjai, virėjai, padavėjai barmenai, tarptautinio krovininių vežimo vairuotojai, vairuotojai ekspeditoriai, sandėlininkai, apsaugos darbuotojai, siuvėjai, konditeriai, automobilių šaltkalviai. Tuometinės Lietuvos darbo biržos sudarytas įsidarbinimo galimybių barometras Panevėžio regione rodo, kad ši tendencija liko ryški ir 2010 m.

Specialistams	Darbininkams
	Didesnės galimybės
Gydytojams	Mėsininkams
Gydytojams odontologams	Žuvų pjaustytojams
Psichologams	Kepėjams
Draudimo vadybininkams	Vairuotojams ekspeditoriams
Policijos inspektoriams	Tarptautinio krovinio vežimo transporto priemonės vairuotojams
	Ribotos galimybės
Pardavimo vadybininkams	Virėjams
Logistikos specialistams	Konditeriams
Finansininkams	Barmenams padavėjams
Buhalteriams	Pardavėjams
Kompiuterių sistemų specialistams	Sandėlininkams
Inžinieriams programuotojams	Apsaugos darbuotojams
Anglų kalbos mokytojams	Medienos apdirbimo staklių operatoriams
Informacijos technologijų mokytojams	Medienos ruošos darbininkams
Matematikos mokytojams	Elektrikams
Specialiesiems pedagogams	Automobilių elektrikams
Gydytojo odontologo padėjėjams	Automobilių šaltkalviams
Maisto produktų ir gėrimų technologams	Katilinės operatoriams
	Mažos galimybės
Mechanikos inžinieriams	Plataus profilio statybininkams
Elektros inžinieriams	Apdailininkams
Statybos inžinieriams	Plytų mūrininkams
Statybos inžinerijos technikams	Tinkuotojams
Siuvimo technologams	Stogdengiams
Aplinkos apsaugos inžinieriams	Staliams
Pradinio ugdymo mokytojams	Suvirintojams
Kūno kultūros mokytojams	Santehnikams
Socialiniams pedagogams	Tekintojams
Socialiniams darbuotojams	Šaltkalviams
Kineziterapeutams	Automobilių mechanikams
Bendrosios praktikos slaugytojams	Audėjams
Ekonomistams	Siuvėjams
Teisininkams	Kirpėjams, manikiūrininkams
Administratoriams	Viešbučių patarnautojams
Verslo paslaugų vadybininkams	Floristams
Kompiuterių technikams	Apskaitininkams
Agronomams	Degalinės operatoriams
Agronomijos technikams	Automobilinio ir elektrinio krautuvo vairuotojams
Žemėtvarkininkams	Sunkvežimių vairuotojams
Gyvulininkystės specialistams	Traktorininkams

Paveikslas 2. Įsidarbinimo galimybių Panevėžio regione barometras, 2010 m. (Šaltinis: Lietuvos darbo birža (dab. – Užimtumo tarnyba))

Taikant aktyvias darbo rinkos politikos priemones, pramonės įmonėse dirbę ir darbo krizės metu netekę darbuotojai buvo nukreipti persikvalifikuoti į tuo metu paklausių profesijų mokymo programas.

Šių priemonių taikymas regionui leido sumažinti bedarbių gretas, tačiau pramonei stojantis ant kojų bei didinant gamybos pajėgumus, vis labiau ryškėjo kvalifikuotų darbuotojų stygius. Tuo pačiu metu regione buvo stebimas ir ženklus gyventojų skaičiaus mažėjimas – atvykstančiųjų gyventi į regioną buvo mažiau nei deklaruojančių savo išvykimą gyventojų.

Grafikas 37. Išvykstančių ir atvystančių gyventojų santykis Panevėžio regione, 2008–2011 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamentą).

Patiriamas ekonominis nuosmukis regione buvo sprendžiamas ieškant investicijų pritraukimo galimybių. 2008 m. veiklą pradėjo Panevėžio mokslo ir technologijų parkas, skirtas įmonėms, veikiančioms MTEP srityje remti, komercializuoti mokslo ir studijų įstaigų atliekamų mokslinių tyrimų rezultatus, skatinti verslo, mokslo ir studijų integraciją, puoselėti inovacinę kultūrą, plėtoti aukštųjų technologijų verslo vystymąsi Panevėžio mieste bei regione ir taip prisidėti prie eksporto skatinimo, šalies konkurencingumo didinimo ir žinių pagrindu plėtojamos ekonomikos kūrimo. Tačiau, kaip jau minėta ankstesniuose šios studijos skyriuose, šių lūkesčių įstaiga nepateisino. 2009 m. Panevėžio miesto savivaldybės administracija, VšĮ Lietuvos verslo paramos agentūra ir LR Ūkio ministerija pasirašė 17,5 mln. Lt ES struktūrinių fondų paramos gavimo sutartį Panevėžio pramonės parkui kurti. Investuotojų pritraukimas į šią zoną vyko gana vangiai, todėl procesams paspartinti 2012 m. jos statusas pakeistas į laisvosios ekonominės zonos statusą, o 2013 m. ji perduota privačiam operatoriui. Pirmoji įmonė - norvegų kapitalo įmonė „Devold“, vystanti vilnonio apatinio trikotažo gamybą, duris čia atvėrė duris tik 2015 m.

Esamo verslo gyvybingumas buvo skatinamas teikiant konsultacines paslaugas bei pavienės paramos verslui iniciatyvas. Verslui buvo teikiamos nemokamos konsultacijos per savivaldybėse įsteigtus Verslo informacijos centrus. 2008–2010 m. regione veikė 2 tokie centrai – VšĮ „Panevėžio verslo konsultacinis centras“ ir VšĮ Kupiškio rajono verslo informacijos centras. 2011 m. ši paslauga išplėsta VšĮ „Versli Lietuva“ įgyvendinant priemonę – verslo konsultantų tinklo kūrimą, leidusį pradedantiesiems verslą nemokamai naudotis verslo konsultacijoms ir virtualioms biuro paslaugoms. Nuo 2011–ųjų gegužės VšĮ „Versli Lietuva“ išdalino daugiau nei 5 tūkst. verslo pradžios krepšelių, o kas trečias jo gavėjas įkūrė įmonę. Daugiausia įmonių su krepšeliais įkurta Vilniuje – 28 %, Kaune – 12 % ir Panevėžyje – 7 %

Smulkus verslas regione buvo skatinamas per vykdomus vietinio užimtumo iniciatyvų projektus atskiroms įmonėms remti. Šio projekto lėšos buvo skiriamos tiems šalies rajonams, kuriuose nedarbas yra didesnis už šalies vidurkį. 2008 m. paramos lėšų pagalba buvo sukurtos 38 naujos darbo vietos (UAB „Kriautė“ (statybų sektorius), „Baldlitas“ (baldų gamyba) „Serpantino paslaugos“ (projektavimo ir montavimo paslaugos), „Langitas“ (langų gamyba), „Tavijuta“ (maisto pramonė) ir individualioje įmonėje „Prie židinio“ (viešasis maitinimas).

2.2. Rusijos embargas

Analizuojant Panevėžio regiono apdirbamosios pramonės įmonių situaciją 2014 m. rugpjūčio mėnesį Rusijai pritaikius maisto prekių importo iš ES embargą, galima teigti, kad didžiausią šių apribojimo priemonių poveikį pajuto regiono pieno perdirbimo įmonės, kurių didžioji dalis vykdo pagrindinę veiklą arba turi savo filialus regione.

Lietuvos pieno perdirbimo rinkoje dominuoja 5 įmonės: AB „Rokiškio sūris“, AB „Pieno žvaigždės“, UAB „Marijampolės pieno konservai“, AB „Vilkyškių pieninė“ ir AB „Žemaitijos pienas“. Panevėžio regione veiklą vykdo:

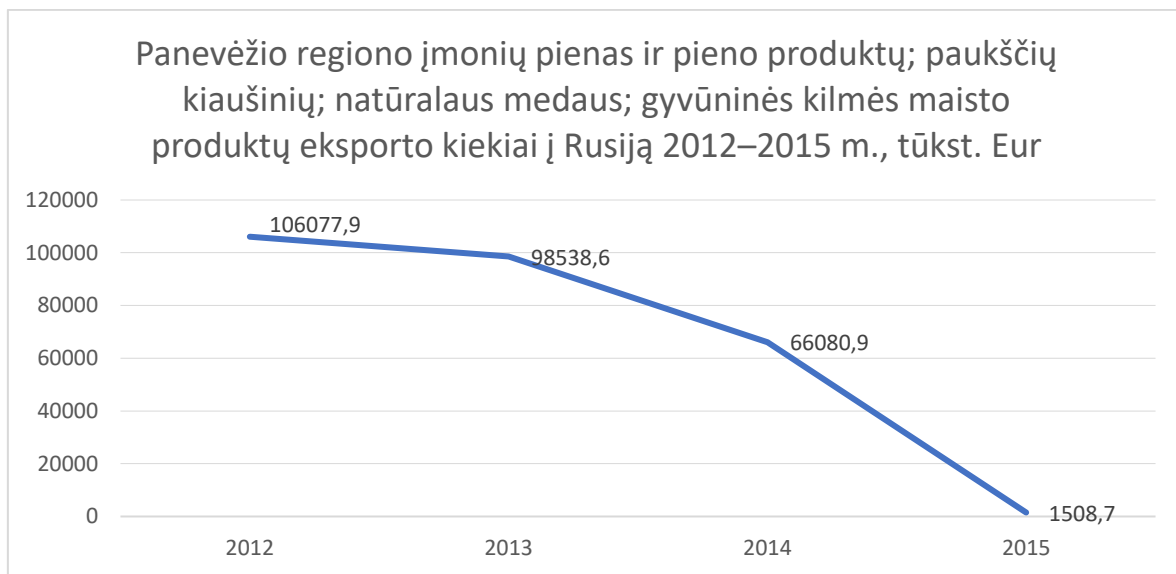
- AB „Rokiškio sūris“ (Rokiškio rajonas);
- Panevėžio pienas, AB „Pieno žvaigždės“ filialas (Panevėžys);
- Pasvalio sūrinė, AB „Pieno žvaigždės“ filialas (Pasvalys)

2014 m. dvi iš šių įmonių mažino darbuotojų skaičių: Pasvalio sūrinėje nuo 474 iki 429 atleisti 45 darbuotojai, AB „Rokiškio sūris“ nuo 2006 iki 1075 atleistas 31 darbuotojas.

Siekdami sumažinti poveikį įmonės finansiniams rodikliams, įmonės embargo pradžioje pieno gamintojams drastiškai ėmė mažinti pieno supirkimo kainas. Pavyzdžiui, AB „Pieno žvaigždės“ 2014 m. pieno supirkimo kainą sumažino vidutiniškai 50 % (nuo 1,15 Lt iki 0,60 Lt). Pieno perdirbėjams persiorientavus į naujas rinkas, valstybei kainų pokyčius ėmus reguliuoti įstatymu (2015 m. birželio 25 d. priimtas LR ūkio subjektų, perkančių–parduodančių žalią pieną ir prekiaujančių pieno gaminiais, nesąžiningų veiksmų draudimo įstatymas, įsigaliojęs 2015 m. rugpjūčio 1 d.) šios kainos ėmė kilti.

Įvestos embargo priemonės atskleidė pieno perdirbėjų techninius konkurencinius pranašumus. Pavyzdžiui, AB „Rokiškio pienas“ nestabdė gamybos, jos pajėgumus nukreipdamas į ilgo saugojimo produkciją (brandinamas sūris, pieno milteliai), kuriai įmonė turi įsirengusi modernius sandėlius.

Vertinant pakitusius Panevėžio regiono pieno perdirbėjų eksporto rodiklius matyti, kad išvežamų pieno produktų kiekis (rodikliai skaičiuojami kartu su paukščių kiaušinių; natūralaus medaus; gyvūninės kilmės maisto produktų eksportu) tolygiai mažėjo jau nuo 2013 m.

Grafikas 38. Panevėžio regiono įmonių pienas ir pieno produktų; paukščių kiaušinių; natūralaus medaus; gyvūninės kilmės maisto produktų eksporto kiekiai į Rusiją 2012–2015 m., tūkst. Eur (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis).

Tai galima pagrįsti 2008–2010 m. finansų krizės metu įmonių įgyta patirtimi diversifikuoti rinkas vertinant jų rizikingumą (plačiau apie tai – įmonių apklausos ataskaitos skyriuje). Apžvelgus Statistikos departamento pateikiamus Panevėžio regiono įmonių eksporto kryptų rodiklius matyti, kad įmonės skyrė didelę dėmesį naujų rinkų paieškai. Didžioji dalis jų siekė Azijos šalis: ženkliai padidintos eksporto apimtys į Indoneziją, Jungtinius Arabų Emyratus, Kiniją, pradėta eksportuoti į Pietų Korėją, Saudo Arabiją ir Singapūrą.

Europos Parlamento vertinimu, šalia pieno sektoriaus, Lietuvoje įtaką pajuto ir daržovių bei vaisių sektorius. Mėsos sektorius nėra išskiriamas kaip didelį šių apribojimų poveikį patyrusi pramonės sritis.

2.3. Technologiniai pokyčiai

Apžvelgiant Panevėžio regiono įmonių, diegusių technologines inovacijas statistinius rodiklius, matyti, kad Panevėžio apskrities įmonių, diegusių inovacinius produktus, palyginti su visomis įmonėmis, skaičius augo, tačiau šiuo rodikliu buvo atsiliekama nuo bendro Lietuvos vidurkio. Daugiau Panevėžio regiono įmonių diegė technologinio proceso inovacijas, tačiau kaip ir inovatyvių produktų grupėje, taip ir čia, regiono įmonės nepasiekė bendro Lietuvos įmonių, technologinio proceso novatorių, skaičiaus vidurkio.

		Panevėžio regiono ir Lietuvos įmonės, diegusios technologines inovacijas %					
		2012–2014		2014–2016		2016–2018	
		Lietuvos Respublika	Panevėžio apskritis	Lietuvos Respublika	Panevėžio apskritis	Lietuvos Respublika	Panevėžio apskritis
Palyginti su visomis įmonėmis	Produkto novatoriai	18,6	15,9	23,3	20,9	27,6	20
	Technologinio proceso novatoriai	29,3	25,5	30,3	28,1	39	36,4
	Produkto ir technologinio proceso novatoriai	15,4	11,1	18,2	15,9	x	x

Lentelė 4. Panevėžio regiono ir Lietuvos įmonių, diegusių technologines inovacijas, dalis, % (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis).

Siekiant prisitaikyti prie vyraujančių technologijų vystymosi tendencijų bei padidinti Panevėžio regiono įmonių konkurencingumą Panevėžyje buvo įkurtos jau ankstesniuose skyriuose aprašytos 2 viešosios įstaigos, kurių dalininke tapo Panevėžio miesto savivaldybė.

Mechatronikos centras, buvo kuriamas siekiant paskatinti mokslo atstovų ir regiono įmonių bendradarbiavimą vykdant elektronikos, elektros, automatikos, mechanikos, mechatronikos, programavimo, mikro/nano technologijų tyrimus ir vystant inovatyvias technologijas šiose srityse. Išanalizuoti įstaigos veiklos ataskaitų duomenys teigia, kad įstaiga pradėjusi savo veiklą kaip regiono švietimo įstaigų laboratorinių tyrimų centras, šiandien didžiąją dalį pajamų gauna iš verslo užsakomųjų darbų (specializuotų mokslinių tiriamųjų darbų bei mokymų). Strateginiuose Panevėžio miesto strateginiuose dokumentuose buvo nubrėžti planai plėsti centro infrastruktūrą ir paversti jį regioniniu mokslinių ir taikomųjų tyrimų centru papildant laboratorijas trūkstama įranga, sukuriant papildomas darbo vietas bei padedant centrui komercializuoti jo sukurtus produktus ir technologijas. Šie planai šiandien dar nėra virę apčiuopiamais veiksmais, o pati įstaiga susiduria su rimtais su iššūkiais. Tolimesniam veiklos vystymui trūksta finansinių ir žmogiškųjų išteklių, nėra aiškaus bendradarbiavimo su verslo įmonėmis modelio. 2019 m. Panevėžio miesto savivaldybės audito ir kontrolės duomenimis atliktoje įstaigos veiklos ataskaitoje konstatuota, kad įstaigos veikla vykdoma nepakankamai efektyviai, ekonomiškai ir rezultatyviai. Apžvelgiant įstaigos gautos pajamas iš mokslinių tiriamųjų darbų matyti, kad daugiausia buvo bendradarbiaujama vystant aktualius sprendimus pramonei su didžiosiomis miesto įmonėmis: „AQ Wiring Systems“, „UAB „Adax“, UAB „Dominari“. Labai mažos įmonės užsakymu buvo atliktas vienas tyrimas.

Panevėžio mokslo ir technologijų parkas, kurį steigiant buvo planuojama remti įmones, veikiančias MTEP srityje, komercializuoti mokslo ir studijų įstaigų atliekamų mokslinių tyrimų rezultatus, skatinti verslo, mokslo ir studijų integraciją, puoselėti inovacinę kultūrą, plėtoti aukštųjų technologijų verslo vystymąsi Panevėžio mieste bei regione, šių rodiklių taip pat patvirtinti negali. Įstaigai neįgyvendinant jai keliamų tikslų, paskutiniaisiais metais vyko jos vadovų kaita. 2020 m. sausį išrinkta naujoji įstaigos vadovė teigia, kad jos būsimos veiklos prioritetas – startuolių akceleravimo programa.

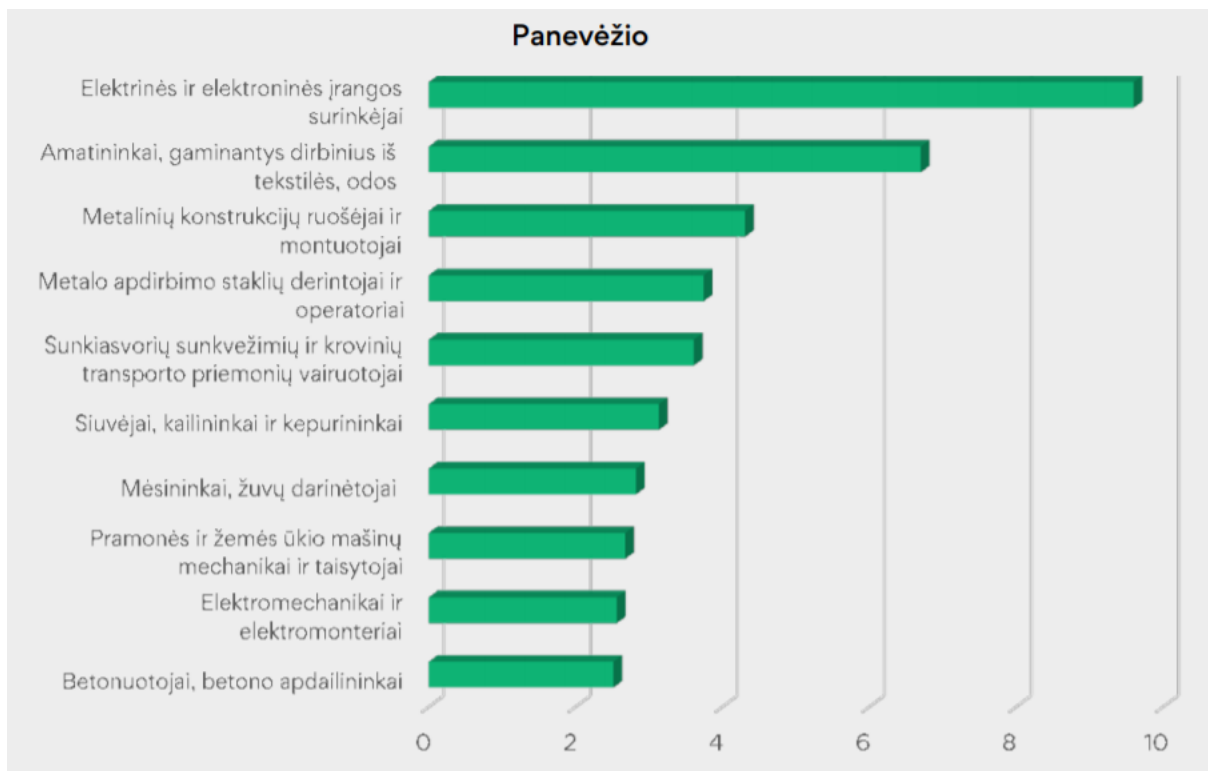
Rengiant Pramonės 4.0 vystymo Panevėžio regione 2019–2023 m. strategiją, 2018 m. Panevėžio regione buvo atlikta Panevėžio apdirbamosios gamybos įmonių apklausa, skirta nustatyti automatizavimo ir skaitmeninimo poreikį Panevėžio regiono įmonėse ir priemones, kurios paskatintų įmones automatizuoti ir skaitmeninti jų procesus. Apklausoje dalyvavo 20 regiono įmonių. Visos apklaustos įmonės teigė, kad procesų automatizavimas ir skaitmeninimas yra ir/arba bus svarbūs

siekiant didinti įmonių veiklos efektyvumą. Pusė įmonių nurodė, kad procesų automatizavimas ir skaitmeninimas bus pagrindinė priemonė, padėsianti išlaikyti įmonės konkurencinį pranašumą 3–5 metų laikotarpiu. Tik 10 % įmonių save identifikuoja kaip aukšto automatizavimo ir skaitmeninimo lygio įmonę.

Apklaustos rezultatai atskleidė, kad dauguma įmonių automatizavimo ir skaitmeninimo technologijas diegia fragmentiškai, šių technologijų diegimo nėra numatę savo veiklos strategijose. Tyrimo metu paaiškėjo, kad didelė dalis įmonių turi ribotą supratimą apie tai, kas yra automatizavimas ir skaitmeninimas, kokių technologijų šie procesai reikalauja, kaip ir kur šias technologijas būtų galima pritaikyti, kokią naudą automatizavimas ir skaitmeninimas galėtų suteikti įmonei. Pagrindiniais iššūkiais, su kuriais susiduria arba mano, kad susidurs, siekdamos automatizuoti ir skaitmeninti procesus, įmonės įvardino šiuos: darbo jėgos trūkumas; finansinių išteklių, reikalingų diegti automatizavimo ir skaitmeninimo technologijas, trūkumas; įmonių darbuotojų ir vadovų pasipriešinimas pokyčiams, kuriuos sukelia automatizavimas ir skaitmeninimas; žinių apie automatizavimą ir skaitmeninimą trūkumas; tarpusavio pasitikėjimo ir bendradarbiavimo su kitomis įmonėmis bei įstaigomis stoka.

Siekiant spręsti šiuos technologinių pokyčių keliamus iššūkius Panevėžio regiono įmonės dalyvauja ES paramos programose, kurių metu turi galimybę diegti modernių gamybos technologijas, vykdyti gamybinių pastatų statybą ir rekonstrukciją. 2019 m. pagal priemonę „Regio potencialas LT“, finansavimą gavo šalies regionuose veikiančios maisto ir gėrimų produktų gamybos, chemijos pramonės, medienos apdirbimo, metalo gaminių, biotechnologijų ir kitų sričių įmonės. Daugiausia projektų bus įgyvendinama Panevėžio regione. Modernizacijos ir gamybos plėtros projektus įgyvendins 18 Panevėžio regiono įmonės. (15 Šiaulių regiono, 12 Utenos regiono, po 10 Klaipėdos ir Vilniaus regionų ir 8 Kauno regiono įmonėse).

Apklaustos įmonės kaip vieną didžiausių trukdžių įmonei prisitaikant prie technologinių pokyčių paminėjo kvalifikuotų darbuotojų stoką bei darbuotojų pasipriešinimą pokyčiams. Užimtumo tarnybos duomenimis, paklausiausios profesijos, kurių trūkumas fiksuojamas Panevėžio regione, buvo išsidėstę taip:

Grafikas 39. Vienam ieškančiajam darbo tenkančių darbo vietų skaičius regione. (Šaltinis: Užimtumo tarnyba).

Nepaisant to, kad Panevėžio regione veikia nemažai įmonių, galinčių pateikti įmonių automatizavimo sprendimus („Automatikos sistemos“, „Profibus“, „Serpantinas“, „Techninis projektas“, „Techvitas“, „TPA“), dauguma Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos įmonių nesispecializuoja masinės gamybos srityje, o vykdo mažaseriesinę gamybą, todėl nemažai gamybos procesų vis dar yra atliekami rankiniu būdu. Įmonių vadovai sutinka, kad toliau sparčiai vystantis technologijomis tai gali taip iššūkiu ir nemenku tokiais sprendimus pritaikiusių įmonių konkurenciniu pranašumu ((plačiau apie tai – kokybinės įmonių apklausos ataskaitos skyriuje).

Atliekant šį tyrimą, technologinių pokyčių įtaką verslui buvo aptarta su vienos ilgiausiai gyvuojančių Panevėžio įmonių – AB „Panevėžio stiklas“ vadovu Gintaru Petrausku. 3/4 pramonės produkcijos sudaro stiklo taros gaminiai. Pasak jo, automatizuojant gamybos procesus įmonė susiduria su keliais iššūkiais. Visų pirma, senos statybos gamybinis pastatas nėra pritaikytas robotizavimui. Antra, taršus įmonės gamybos proceso būdas šiai dienai neturi techninių sprendimų, kurių, akivaizdu, reikalaus ES planas 2050 m. pasiekti neutralų ekonomikos poveikį klimatui. Atsiradus tokiems technologiniams pokyčiams pirmiausia juos įgyvendintų didieji stiklo gamybos koncernai, kurių išaugęs technologinis pranašumas turėtų didelę įtaką bendrovės konkurencingumui rinkoje.

Kaip ir daugelis Panevėžio regiono įmonių, AB „Panevėžio stiklas“ investicijas planuoja atsižvelgdamas į jų atsiperkamumą ir maksimalų panaudojimą gamyboje, ieško sprendimų padedant darbuotojams prisitaikyti prie technologinių pokyčių. Automatizavus stiklo taros gaminių kokybės kontrolės sistemą joje dirbę darbuotojai buvo apmokyti ir perkelti į kitus gamybos procesus, vienas darbuotojas paliktas gamybos linijos techniniam aptarnavimui.

Apibendrinant Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos įmonėms keliamus technologinius iššūkius galima teigti, kad didžiausi jų kyla vykdant mažos apimties serijinę gamybą bei užsitikrinat tinkamos kvalifikacijos darbuotojus.

2.4. Išvados

Struktūriniai šokai, su kuriais susidūrė Panevėžio regiono įmonės 2005–2015 m. laikotarpiu, sąlygojo reikšmingus pokyčius Panevėžio regiono ekonominei aplinkai. 2007–2008 m. pasaulinės finansų krizės metu regione mažėjo stambių darbdavių skaičius, tuo pačiu augo mažų ir vidutinių įmonių, įdarbinančių iki 250 darbuotojų skaičius. Ženkliai išaugęs nedarbo lygis paskatino gyventojų migraciją, tuo pačiu augantis darbuotojų poreikis paslaugų ir prekybos sektoriuje lėmė didesnę dėmesį šioms profesinio mokymo programoms organizuojant užimtumo rėmimo programas regione. Atsigaunantis pramonės sektorius vis ryškiau juto kvalifikuotos darbo jėgos stygių. Reikšmingas neigiamas pokytis šiuo etapu buvo fiksuojamas apdirbamosios pramonės įmonių apyvartos rodikliuose, kurį lėmė reikšmingai sumažėjusios eksporto apimtys.

Pasaulinės finansų krizės metu įmonių įgyta patirtis prisidėjo prie švelnesnio Rusijos Federacijos įvestų embargo priemonių įmonių finansiniams rodikliams poveikio. Įmonės pakankamai greitai persiorientavo į kitas, Azijos šalių rinkas bei ėmė didinti eksporto apimtis esamose rinkose. Reikšmingesnę šio struktūrinio šoko poveikį pajuto su maisto pramone susijusios įmonės – gamintojai ir vežėjai.

Trečias galimas išorinis rizikos veiksnys, analizuojamas šiame skyriuje – įmonių pasirengimas diegti naujas technologijas, turinčias įtakos bendram įmonių konkurencingumui rinkoje. Su šiuo veiksmu susijusių duomenų analizė rodo, kad regione auga technologiškai pažangių įmonių skaičius, tačiau viena iš pagrindinių priežasčių, trukdančių sparčiau vystyti šiuos procesus, yra nepakankamas reikiamos kvalifikacijos specialistų poreikis regiono darbo rinkoje. Vertinant šią tendenciją ilgalaikės perspektyvos aspektu, kaip patvirtina ir pirmame šios studijos skyriuje atlikta regione vykdomų mokymo programų aktualumo darbo rinkai analizė, ši problema gali ženkliai paveikti regiono technologinių įmonių vystymąsi ateityje. Esančių konsultacinių ir tiriamųjų bazių veiklos apžvalga bei analizuoti antriniai tyrimo duomenys rodo, kad būtina ieškoti efektyvesnių verslo ir mokslo bendradarbiavimo sprendimų, didinti vidinę įmonių kompetenciją automatizavimo ir skaitmeninimo technologijų srityje, padedant įmonėms sistemiškai planuoti, vertinti ir diegti šiuos procesus.

3. Atvejo analizė: „Ekranas“ gamyklos bankroto įtaka regiono vystymuisi

Nagrinėjant Panevėžio regiono įmonių patirtį atlaikant įvairius išorinius veiksnius ir siekiant geriau suprasti įmones paveikusių krizių įtaką tolesniam regiono vystymuisi, šiame skyriuje bus išsamiai išanalizuotas konkretus atvejis – Panevėžyje daugiau nei keturis dešimtmečius veikusio kineskopų gamintojo „Ekranas“ bankrotas. Didžiausia Panevėžio regiono ir viena didžiausių šalies įmonių nesugebėjo išlikti konkurencinga dėl sparčiai vykusios technologinės pažangos kineskopų rinkoje. Toliau apžvelgiama įmonės veikla iki bankroto, įskaitant bankrotą nulėmusias priežastis, ir savivaldos bei nacionalinių institucijų inicijuotos priemonės neigiamoms bankroto pasekmėms regionui suvaldyti. Galiausiai įvertinama, ar pasekmės buvo tokios, kokių tikėtasi, ir kokios galimos to priežasties.

3.1. Įmonės veikla iki bankroto

Įmonės „Ekranas“ istorija prasidėjo 1962 m., kai laikinosiose patalpose Panevėžyje buvo pagaminti pirmieji technologiniai įrenginiai. Praėjus penkeriems metams, įrengus stiklo ir metalo paruošimo, surinkimo cechus, pradėta masinė nespalvotų kineskopų gamyba. Lietuviškus kineskopus pirkto ne tik Lietuvos, bet ir kitų valstybių televizorių gamyklos, daug jų buvo eksportuojama į Italiją, Vokietiją, Jugoslaviją. Išaugus spalvotųjų kineskopų poreikiui, gamykla buvo rekonstruota ir išplėsta, o 1978 m. pagamintas pirmasis spalvotas kineskopas. „Ekranas“ 1985 m. dirbo 6252 darbuotojai – tai sudarė net 21,3 % miesto pramonės įmonių darbuotojų.

Po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo vykusios ekonominės pertvarkos laikais pakito gamybos struktūra, apimtys ir rinkos, tačiau televizorių ir kineskopų pramonė vis dar sudarė svarbią šalies BVP dalį. Lietuvos televizorių ir kineskopų pramonė buvo pagrįsta „Ekranas“ gaminamais vakuuminiais katodinių spindulių (CRT) teleskopais. „Ekranas“ buvo vienintelė Baltijos šalyse ir viena didžiausių pasaulyje spalvotų kineskopų gamintojų. Įmonės akcijos buvo kotiruojamos Vilniaus vertybinių popierių biržoje. Didžioji įmonės produkcijos dalis buvo eksportuojama į Vakarų valstybes, ypač Europą – iš viso daugiau nei 20 valstybių. Dar didesnis įsitvirtinimas Europos mažo ir vidutinio dydžio kineskopų rinkoje buvo įmonės strateginis tikslas. Jam pasiekti įmonė diegė naujus technologinius įrenginius, didino įrenginių našumą ir gamybos pajėgumus, dalį procesų automatizavo, diegė sertifikuotas apsaugos, kokybės, finansų valdymo ir kitas sistemas. 2004 m. įmonė pasiekė rekordinę apyvartą per visą veiklos istoriją.¹⁰

Remiantis 2004 m. prognozėmis,¹¹ manyta, kad CRT kineskopai net 2009 m. užims daugiau nei pusę pasaulio televizorių rinkos. Visgi jau tada pripažinta, kad ilgalaikėje perspektyvoje iš rinkos juos turėtų išstumti plokščiakraniai (LCD – skystųjų kristalų, PDP – plazmos) televizoriai, kurių kainos sparčiai mažėjo. Tai, kad plokščiųjų ekranų rinkoje įvyko esminiai technologiniai pokyčiai, dėl kurių reikšmingai sumažėjo gamybos kaštai, bei įsitvirtino Kinijos ir Pietų Korėjos gamintojai, galintys pasiūlyti vis žemesnių kainų produkciją, jau 2005 m. nulėmė spartesnę plokščiųjų ekranų rinkos dalies augimą nei buvo prognozuojama. Augimas buvo ypač ryškus aukšto pragyvenimo lygio šalyse, taigi ir pagrindinėje „Ekranas“ rinkoje – Europoje.

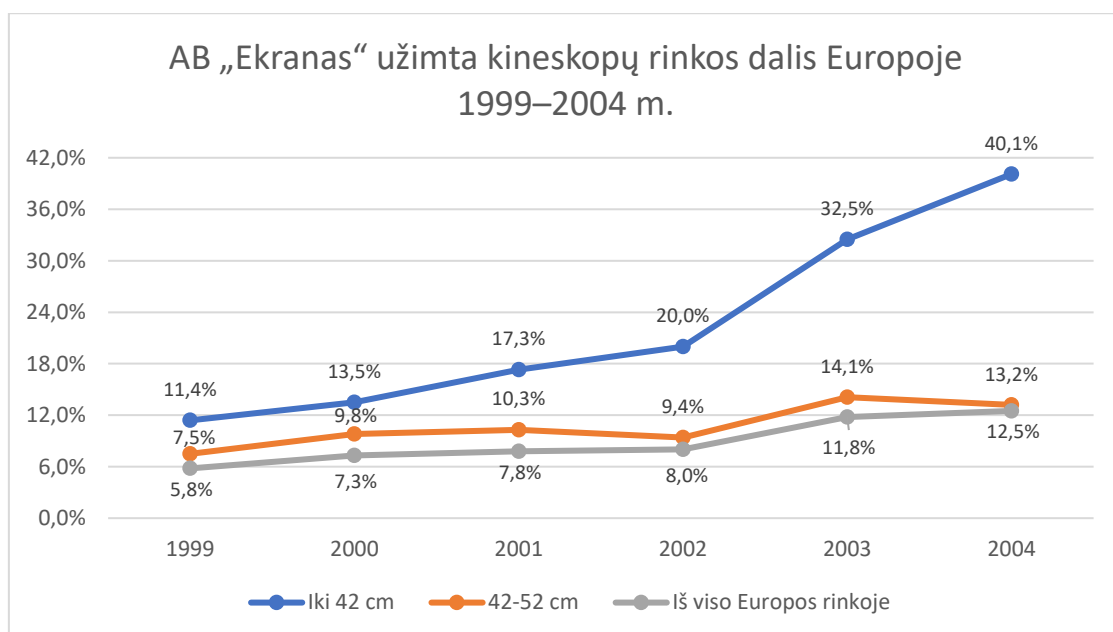
Atsižvelgiant į naujų technologijų įsigalėjimo tendenciją ir sparčiai didėjančią konkurenciją pigiausių CRT kineskopų rinkoje iš Azijos gamintojų pusės, pasauliniai elektronikos pramonės lyderiai nuosekliai traukėsi iš tradicinių kineskopinių televizorių ir jų dalių verslo. Nuo 2000 m. Europoje

¹⁰ <https://www.delfi.lt/verslas/verslas/ekranas-pernai-pasieke-rekordine-apyvarta.d?id=3491157>

¹¹ „Displaybank“ duomenys

buvo uždaryta apie 20 kineskopų gamyklų, ir 2006 m. pradžioje visoje Europoje buvo likę tik trys kineskopų gamintojai – „Samsung“ (Vengrijoje), „Piaseczno“ (Lenkijoje) ir „Ekranas“ (Lietuvoje).

Tokia rinkos padėtis trumpalaikėje perspektyvoje buvo palanki „Ekranos“ plėtrai – iš rinkos besitraukiant kitiems kineskopų gamintojams, įmonė užimdavo besitraukiančiųjų gamintojų rinkas ir sparčiai augo. „Ekranas“ 2004 m. pardavė rekordinį 4,57 mln. vienetų kineskopų kiekį – tai sudarė apie 3,1 % visų pasaulyje parduotų kineskopų. Įmonės pardavimai sudarė 12,5 % visos Europos kineskopų rinkos ir 40,1 % mažų dydžių kineskopų (42 cm) rinkos (palyginti, 1999 m. įmonės pardavimai sudarė 11,4 % šios rinkos). Visgi ilgalaikėje perspektyvoje „Ekranos“ įsitvirtinimas rinkos požiūriu mažiausiai patraukliame ir mažiausiai pelningame CRT segmente (iki 42 cm) nesukūrė reikiamų prielaidų įmonės veiklos tęstinumui užtikrinti. Nepaisant išpūdingo „Ekranos“ augimo Europos rinkoje iki pat 2004 m., 2005 m. mažėjantys pasaulinės gamybos pajėgumai nebeatstovėre mažėjančios Europos kineskopinių televizorių rinkos paklausos.

Grafikas 40. AB „Ekranas“ užimta kineskopų rinkos dalis Europoje 1999–2004 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal LR Ūkio ministerijos (dab. – Ekonomikos ir inovacijų ministerija) duomenis)

Kaip rodo 2005 m. „Ekranos“ veiklos rezultatai, drastiškai kritusios kineskopų kainos ir didelė Azijos gamintojų pasiūla sąlygojo nuostolingą įmonės kineskopų gamybos verslą. 2005 m. pabaigoje – 2006 m. pradžioje AB „Ekranas“ gaminamų kineskopų kaina, net atsižvelgus į ES rinkoje galiojančių virškvotinių kineskopų muitų mokesčius, buvo bent 15 % didesnė nei Europos rinkoje siūlomų Kinijos kineskopų gamybos kaina. 2005 m. pabaigoje „Ekranos“ akcininkai inicijavo antidempingo bylų kineskopams ir televizoriams, importuojamiems iš Azijos, iškėlimą. Kita vertus, vien tik antidempingo muitų įvedimas kineskopų gamybai nebūtų turėjęs labai reikšmingos ekonominės naudos „Ekranui“. Įmonės vadovybės vertinimu, net ir palankiausiai išsprendus antidempingo bylas, kineskopų gamybos verslas geriausiu atveju būtų galėjęs sumažinti savo nuostolius, tačiau nebūtų buvęs pelningas.

„Ekranas“, skirtingai nei pasauliniai elektronikos pramonės lyderiai, neturėjo kitų pelningų veiklų, galinčių atsverti kineskopų gamybos nuostolius. Be to, veikdamas mažėjančioje ir žemų pelno maržų (o paskutiniaisiais m. – nuostolingoje) kineskopų rinkoje negalėjo sukaupti reikiamų lėšų savo technologiniam atnaujinimui ir veiklos tęstinumui užtikrinti. Taigi per paskutiniuosius metus veiklos

nuostoliams padengti sunaudojus visas apyvartines lėšas, įmonė buvo priversta nutraukti gamybinę veiklą. 2006 m. balandžio 20 d. įmonei buvo iškelta bankroto byla.

3.2. Priemonės įmonės bankroto pasekmėms suvaldyti

Žinioms apie „Ekraną“ sunkumus vis dažniau išeinant į viešumą, Panevėžio miesto savivaldybė sureagavo į situaciją ir ėmėsi ieškoti būdų suvaldyti bręstančią krizę. Dar 2006 m. vasario mėnesį Panevėžio miesto savivaldybės taryba kreipėsi į Prezidentą, Seimą, Vyriausybę, finansines institucijas (Lietuvoje veikiančius bankus) dėl „Ekraną“ galimo veiklos nutraukimo ar sustabdymo pasekmių Panevėžio miestui. Kreipimuose akcentuota, kad įmonei sustabdžius veiklą mieste susidarytų kritinė socialinė ir ekonominė padėtis. Prezidento, Seimo, Vyriausybės buvo prašoma tarpininkauti derybose su finansinėmis institucijomis siekiant užtikrinti tolesnę įmonės veiklą.

Be to, Tarybos pavedimu buvo sudaryta komisija, kuriai deleguota užduotis parengti Prevencinių priemonių planą dėl galimų neigiamų socialinių ir ekonominių padarinių AB „Ekranas“ nutraukus ar sustabdžius savo veiklą. Komisiją sudarė 9 nariai – Panevėžio miesto savivaldybės administracijos darbuotojai ir Panevėžio apskrities viršininko administracijos, Panevėžio darbo biržos, Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Panevėžio skyriaus, VšĮ Panevėžio verslo konsultacinio centro atstovai.¹² Iki kovo mėnesio pabaigos ši komisija parengė prevencinių priemonių planą, kuriam įgyvendinti numatytas Panevėžio miesto savivaldybės, Panevėžio darbo biržos ir Panevėžio apskrities viršininko administracijos veiksmų koordinavimas. Į priemonių planą įtraukti jau anksčiau Panevėžio miesto savivaldybės strateginiame plane numatyti uždaviniai, įskaitant Panevėžio regiono logistikos centro ir mokslo bei technologijų parko įkūrimą. Priemonių plane taip pat numatyta analizuoti galimybes panaudoti ES fondų lėšas iš darbo atleistiems „Ekraną“ darbuotojams paremti, didinti asignavimus smulkiojo ir vidutinio verslo skatinimo mieste priemonėms, kreiptis į šalies institucijas dėl paramos atleistų darbuotojų pašalpoms ir kompensacijoms apmokėti bei regiono užimtumo problemoms spręsti.¹³

Praėjus penkioms dienoms nuo „Ekraną“ kreipimosi į teismą dėl bankroto bylos paskelbimo, neeiliniame Panevėžio miesto tarybos posėdyje buvo priimtas sprendimas dar kartą kreiptis į Seimą ir Vyriausybę su prašymu sudaryti darbo grupę iš Vyriausybės, miesto savivaldybės, „Ekraną“ vadovų, kreditorių atstovų, ekspertų, Lietuvos pramoninkų konfederacijos ir profesinių sąjungų atstovų, kurie parengtų valstybinę krizės įveikimo programą. Planuota, kad joje turėtų būti numatytos visos įmanomos priemonės, užtikrinančios „Ekraną“ gamybinės veiklos tęstinumą. Be to, buvo nutarta sudaryti ir savo darbo grupę dėl „Ekraną“ krizės pasekmių Panevėžio miestui likvidavimo. Grupei vadovavo miesto meras, o septyni nariai atstovavo visas miesto tarybos frakcijas. Darbo grupei buvo suteikti įgaliojimai Panevėžio miesto tarybos vardu bendradarbiauti su Lietuvos valdžios institucijomis, „Ekraną“ kreditoriais, profesinėmis sąjungomis ir kitomis suinteresuotomis institucijomis, užtikrinant visas įmanomas priemones, kurios leistų išvengti socialinės ir ekonominės krizės Panevėžio mieste.¹⁴ Darbo grupės nariai nedelsiant dalyvavo susitikimuose su ūkio (dab. ekonomikos ir inovacijų) ministru, Seimo vicepirmininku, politinių partijų atstovais, Seimo Biudžeto, Ekonomikos ir Socialinių reikalų komitetų pirmininkais, Vyriausybės kancleriu, Europos Parlamento nariais.¹⁵

¹² <http://195.182.86.148/aktai/Default.aspx?Id=3&DocId=21006937>

¹³ <https://www.panevezys.lt/lt/naujienos/naujienu-archyvas2011/p4190/3295.html>

¹⁴ Ten pat.

¹⁵ <https://sekunde.lt/leidinys/sekunde/telkiamos-ekrano-gelbetoju-pajegos/>

Atsižvelgiant į Panevėžio miesto politikų prašymą, tuometinio premjero Algirdo Brazausko potvarkiu buvo sudarytos dvi darbo grupės „Ekranas“ problemoms spręsti. Viena darbo grupė turėjo spręsti socialines įmonės bankroto pasekmes, kita – ekonomines. Už darbo grupių veiklos organizavimą ir atitinkamų priemonių planų parengimą buvo atsakingos Socialinės apsaugos ir darbo bei Ūkio (dab. Ekonomikos ir inovacijų, toliau – EIMIN) ministerijos. Priemonės rengtos remiantis Panevėžio miesto savivaldybės tarybos sudarytos darbo grupės, kuriai vadovavo miesto meras, pateiktais siūlymais.

Tuometinis Ūkio ministras Kęstutis Daukšys gamybos atnaujinimo „Ekranas“ perspektyvas vertino atsargiai. Jo vertinimu, svarbiausia darbo grupės užduotis – rasti būdą į Panevėžį pritraukti naujų investuotojų.¹⁶ Taigi Ūkio ministerijos kuriojamame Panevėžio miesto ekonominio vystymosi testinimo užtikrinimo priemonių plane AB „Ekranas“ nutraukus veiklą buvo numatytos miesto ekonominės plėtros, investicijų pritraukimo, naujų darbo vietų kūrimo, investicinių projektų finansavimo, infrastruktūros vystymo, „Ekranas“ bankroto procedūrų eigos stebėsenos, paramos miesto biudžetui ir kitos priemonės.¹⁷

Priemonių plane „Ekranas“ darbuotojų socialinėms problemoms spręsti be kitų priemonių buvo numatyta, kad Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Garantinio fondo administracija išanalizuos galimybę pagreitinti bankrutuojančių įmonių darbuotojams priklausančių išmokų mokėjimą iš Garantinio fondo lėšų. Ūkio ministerija turėjo būti įpareigota išanalizuoti galimybes paspartinti pačią bankroto procedūrų eigą ir, esant reikalui, parengti būsimus teisės aktų projektus. Finansų ministerija – užtikrinti savalaikį socialinės paramos teikimą bei, atlikus atleidimų poveikio socialinei aplinkai Panevėžio mieste analizę, nustatyti lėšų poreikį socialinėms pašalpoms dvejiems metams į priekį.¹⁸

Priemonių planai buvo parengti birželio mėnesį, tačiau jų derinimas nebuvo sklandus. Panevėžio miesto savivaldybė viešai apgailestavo, kad po derinimo ministerijose socialinių problemų sprendimo priemonių plane numatytų priemonių skaičius sumažėjo perpus.¹⁹ Ekonomikos skatinimo planas po Finansų ministerijos vertinimo taip pat buvo koreguojamas. Miesto vadovai su tokia pozicija nesutiko ir ketino toliau vesti derybas su ministerijomis. Kita vertus, Panevėžio miesto savivaldybės Ekonomikos ir turto valdymo skyriaus vedėjas Antanas Stoka situaciją vertino taip: „Mes per drąsiai daug norime. Šalyje nuolatos bankrutuoja įmonės. „Ekraną“ pernelyg sureikšminome ir tuo pasinaudodami norime nemažai gauti“.²⁰ Pirminėje plano versijoje numatytų priemonių įgyvendinimui būtų reikėję apie 100 mln. litų (apie 29 mln. Eur).

Laikinojo premjero bei finansų ministro Zigmanto Balčyčio iniciatyva, socialiniai ir ekonominiai planai buvo pradėti jungti į vieną. Tokį sprendimą palaikė ir Panevėžio miesto vadovai – du atskiri priemonių planai būtų patvirtinti tik ministerijose, o bendras ekonomikos gaivinimo ir socialinių padarinių likvidavimo planas galėtų sulaukti Vyriausybės palaikymo. Liepos mėnesį pradėjus tartis dėl planų sujungimo, galutinis dokumentas Vyriausybės nutarimu buvo patvirtintas tik 2007 m. sausio 31 d.

Panevėžio miesto ekonominės plėtros akcinei bendrovei „Ekranas“ nutraukus veiklą testinimo užtikrinimo 2007–2009 m. priemonių planas apėmė ekonomines ir investicines paskatas bei socialinių problemų sprendimo priemones. Numatyta, kad joms įgyvendinti reikės 75 mln. litų

¹⁶ <https://kauno.diena.lt/dienrastis/kita/vyriausybe-sudarys-dvi-darbo-grupes-%E2%80%99Dekrano%E2%80%99D-problemoms-spresti-36779>

¹⁷ <https://www.panevezys.lt/lt/naujienos/naujienu-archyvas2011/3738.html>

¹⁸ <https://www.panevezys.lt/lt/naujienos/naujienu-archyvas2011/p4020/3615.html>

¹⁹ <https://m.delfi.lt/verslas/verslas/article.php?id=9972867&categoryID=11>

²⁰ <https://www.delfi.lt/verslas/verslas/finansu-ministerija-nusiplauna-rankas-del-ekrano.d?id=10137826>

(beveik 22 mln. Eur) valstybės biudžeto ir ES struktūrinių fondų lėšų. Tame pačiame nutarime nustatyta, kad valstybės biudžeto lėšos plane nurodytoms priemonėms įgyvendinti numatomos pagal valstybės finansines galimybes rengiant atitinkamų metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo projektą.

Ekonominių ir investicinių paskatų paketas apėmė šias priemones:

- Panevėžio miesto pramonės ir logistikos parko įkūrimas (šiai priemonei numatyta beveik pusė visam priemonių planui įgyvendinti apskaičiuoto lėšų poreikio);
- Mokslo ir verslo ryšių plėtojimo projektų įgyvendinimas – Panevėžio mokslo ir technologijų parko bei Technologijų demonstravimo centro įkūrimas;
- Pasiūlymų dėl įtraukimo į Valstybės investicijų 2007–2009 m. programą parengimas ir pateikimas Finansų ministerijai: inžinerinių tinklų įrengimas įstaigoms, priklausančioms nuo bankrutuojančio „Ekran“ ir projektas „Infrastruktūros plėtra Panevėžio miesto kultūros ir poilsio parke formuojant sporto ir pramogų kompleksą“;
- Verslo paramos institucijų projektų, kurie padidintų smulkaus ir vidutinio verslo (toliau – SVV) plėtrą, kurtų naujas darbo vietas Panevėžyje ir Panevėžio regione, inicijavimas ir rėmimas;
- Inicijavimas susitikimų, kuriuose būtų apsvastyta memorandumo tarp bankrutuojančio „Ekran“ pagrindinių kreditorių, bankroto administratoriaus, Lietuvos ekonominės plėtros agentūros, Panevėžio miesto savivaldybės ir Ūkio ministerijos dėl bendrų veiksmų ieškant investuotojų į „Ekran“ gamybinę bazę pasirašymo galimybę;
- Naujų investuotojų paieška Panevėžio mieste;
- Nuolatinė „Ekran“ bankroto procedūrų eigos stebėseną;
- Finansinis norinčių investuoti Panevėžyje skatinimas, kai vadovaujantis LR investicijų įstatymų investuojama ne mažiau kaip 20 mln. litų (5,8 mln. Eur).

Už šių priemonių įgyvendinimą atsakingi buvo Ūkio ministerija, Panevėžio miesto savivaldybė, Panevėžio apskrities viršininkas, Lietuvos ekonominės plėtros agentūra.

Socialinių problemų sprendimo planas apėmė šias priemones:

- Metodinės pagalbos Panevėžio miesto verslininkams ir bedarbiams, asmenims, norintiems pradėti savo verslą teikimas; Panevėžio miesto SVV skatinimo fondo poveikio verslumui ir naujų darbo vietų kūrimui mieste didinimas;
- Galimybių didinti Panevėžio mieste viešųjų darbų mastą analizė;
- Darbuotojų atleidimo iš bankrutuojančio „Ekran“ pasekmių švelninimo programos parengimas. Programoje turėtų būti numatyta:
 - Bankrutuojančio „Ekran“ darbuotojų duomenų bazės, kurios reikia jų kvalifikacijos keitimo (kėlimo) ar įdarbinimo rėmimo poreikiui nustatyti, sukūrimas;
 - Informacijos apie įsidarbinimo galimybes ir sąlygas kitose šalies vietovėse teikimas atleidžiamiesiems „Ekran“ darbuotojams;
 - Aktyvios darbo rinkos politikos priemonių įgyvendinimas: bedarbių ir įspėtų apie atleidimą iš darbo darbuotojų profesinis mokymas ir (ar) neformalusis švietimas, viešieji darbai ir kitos priemonės darbuotojų užimtumui remti;
 - Informacijos šalies įmonėms apie darbo ieškančius „Ekran“ darbuotojus teikimas;
 - Europos socialinio fondo projektų, padėsiančių didinti „Ekran“ darbuotojų įsidarbinimo galimybes ir remti jų užimtumą, rengimas ir įgyvendinimas;
- Profesinio konsultavimo, karjeros planavimo programos, skirtos bankrutuojančio „Ekran“ darbuotojų nedarbui mažinti parengimas ir įgyvendinimas;
- Tikslinių informavimo ir konsultavimo susitikimų organizavimas;

- Su „Ekranas“ darbuotojais – socialinių pašalpų ir išmokų gavimo, socialinių garantijų, psichologinės pagalbos, profesinio mokymosi, darbo sutarčių sudarymo ir darbo santykių nutraukimo, užimtumo rėmimo priemonių, įsidarbinimo Lietuvoje ir užsienyje galimybių, verslo organizavimo klausimais;
- Su Panevėžio miesto darbdaviais – reikiamos kvalifikacijos darbuotojų rengimo, remiamojo įdarbinimo, paramos darbo vietoms steigti, vietinių užimtumo iniciatyvų projektų rengimo, socialinių ir (ar) neįgaliųjų socialinių įmonių steigimo klausimais.

Už priemonių įgyvendinimą atsakinga Lietuvos darbo birža (dab. Užimtumo taryba), Panevėžio miesto savivaldybė, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Ūkio ministerija, Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnyba.

3.3. Įmonės bankroto pasekmės regionui

„Ekranas“ buvo įsikūręs 50 ha ploto teritorijoje Panevėžio mieste, kur veikė du dideli gamybos kompleksai – stiklo gamybos ir kineskopų surinkimo cechai bei juos aptarnaujančios tarnybos. Kartu su kitomis įmonėmis „Ekranas“ sudarė įmonių grupę. Skaičiuojama, kad vien dukterinėse „Ekranas“ įmonėse dirbo apie 1000 darbuotojų.²¹ Tarp „Ekranas“ kontroliuojamų įmonių buvo uždarnosios akcinės bendrovės „Ekranas įrengimai“ (vykdė statybos darbus), „Ekranas ekspedicija“ (krovinių transportavimo paslaugos, automobilių remontas ir nuoma), „Ekranas statyba“ (2000 m. susijungė su „Ekranas įrengimais“), „Vasaros malonumai“. Dar 2006 m. pradžioje skolų slegiamas „Ekranas“ paskelbė parduodantis įmonę „Ekranas ekspedicija“, tačiau sandorio įforminti nespėta. „Ekranui“ nepavykus išvengti bankroto, trečdaliu smuko „Ekranas ekspedicijos“ apyvarta, pradėti atleidinėti įmonės darbuotojai. Vien pirmaisiais mėnesiais darbo neteko 30 iš 130 įmonės darbuotojų. Sudėtingiausia situacija susiklostė „Ekranas“ elektrinio transporto bare dirbusiame padalinyje, tiekusiame gamyklai specifines paslaugas. Dėl labai siauros specializacijos, reikalingos tik tokioms įmonėms kaip „Ekranas“, teko atleisti ir kelis dešimtmečius įmonėje pradirbusius šaltkalvius.²²

Mašinų gamybos įmonė „Ekmecha“ iki 2002 m. „Ekranas“ patalpose dirbo kaip padalinys, gaminęs įvairius įrenginius, detales, šampus. „Ekranas“ užsakymai sudarė apie 75 % visų šios įmonės pardavimų, todėl didžiausiam Panevėžio gamintojui paskelbus bankrotą, „Ekmecha“ vos po mėnesio taip pat kreipėsi į teismą dėl bankroto paskelbimo. Įmonėje dirbo daugiau kaip 500 darbuotojų. „Ekranas“ savininkų įsteigta gamybos ir paslaugų įmonė „Kagris“ specializavosi įmonių darbo ir technologinių drabužių siuvime, teikė darbo drabužių skalbimo paslaugas. Įmonėje dirbo apie 300 darbuotojų, bet dėl „Ekranas“ bankroto stipriai sumažėjus užsakymams šis skaičius pradėtas mažinti – vien per pirmąjį mėnesį darbo neteko 100 žmonių.²³ Užsakymų drastiškai sumažėjo agentūrai „Reklamos poreikis“, teikusiai „Ekranui“ viešųjų ryšių paslaugas. Kineskopų gamintojo bankrotas paveikė ir dienraščio „Panevėžio balsas“ veiklą – jis buvo prenumeruojamas daugiau nei 4 tūkst. „Ekranas“ darbuotojų, tuo tarpu visas dienraščio tiražas – 11 tūkst. egzempliorių.²⁴ „Panevėžio spaustuvė“ dėl „Ekranas“ bankroto ir mieste sumažėjusio bendrojo vartojimo prarado 20 % užsakymų.

„Ekranas“ žlugimas turėjo įtakos ir Panevėžio mechatronikos centrui. Kuriant įstaigą, vos porą metų prieš „Ekranas“ bankrotą, ji turėjo tapti pagrindine kineskopų gamintojo specialistų ruošėja. PMC rengiamuose kursuose kvalifikaciją kasmet kėlė kelios dešimtys „Ekranas“ specialistų. Nors mechatroniko specialybė gana universali, paskutinį „Ekranas“ gyvavimo pusmetį kvalifikaciją centre

²¹ <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2008~1367163552768/J.04~2008~1367163552768.pdf>

²² <https://sekunde.lt/leidinys/sekunde/ekrano-imonese-laidotuviu-marsai/>

²³ Ten pat.

²⁴ <https://www.delfi.lt/verslas/verslas/ekrano-seselyje-naujos-griutys.d?id=9840543>

kėlusią darbuotojų sumažėjo perpus.²⁵ Tai dar labiau apsunkino jau ir taip sudėtingoje finansinėje padėtyje buvusio PMC veiklą.

„Ekranas“ bankrotas turėjo neigiamos įtakos ne tik Panevėžio regione įsikūrusių įmonių veiklai. Elektronines detales kėseskopsams gaminės ir pagrindinio užsakovo netekęs „Vilniaus Vingis“ neilgai trukus taip pat nutraukė veiklą, darbo neteko per 2 tūkst. darbuotojų. Smėlį kėseskopų gamybai tiekęs „Anykščių kvarcas“ neteko 35 % užsakymų ir buvo priverstas ieškoti naujų rinkų.

Kitos regiono įmonės, kurioms „Ekranas“ buvo įsiskolinęs daugiau nei 40 tūkst. litų (11,6 tūkst. Eur) – „Panevėžio energija“, „Aukštaitijos vandenys“, metalo gaminių įmonė „Arneksta“, statybos darbų įmonės „Mestmontas“, „Ortitas“ ir „Kriautė“, apsaugos paslaugų įmonė „Ekranas sauga“, plastiko, gumos ir jų gaminių įmonė „Distenas“, automobilių serviso paslaugų G. Baltrušaičio IĮ „Panevėžio kemi“, įrankių prekyba užsiimanti „Jolinta“, montavimo darbų įmonė „Montuotojas“. Iš viso tarp „Ekranas“ kreditorių – beveik 0,5 tūkst. Lietuvos ir užsienio įmonių bei asmenų, o bendra skola siekė 300 mln. litų (87 mln. Eur).²⁶

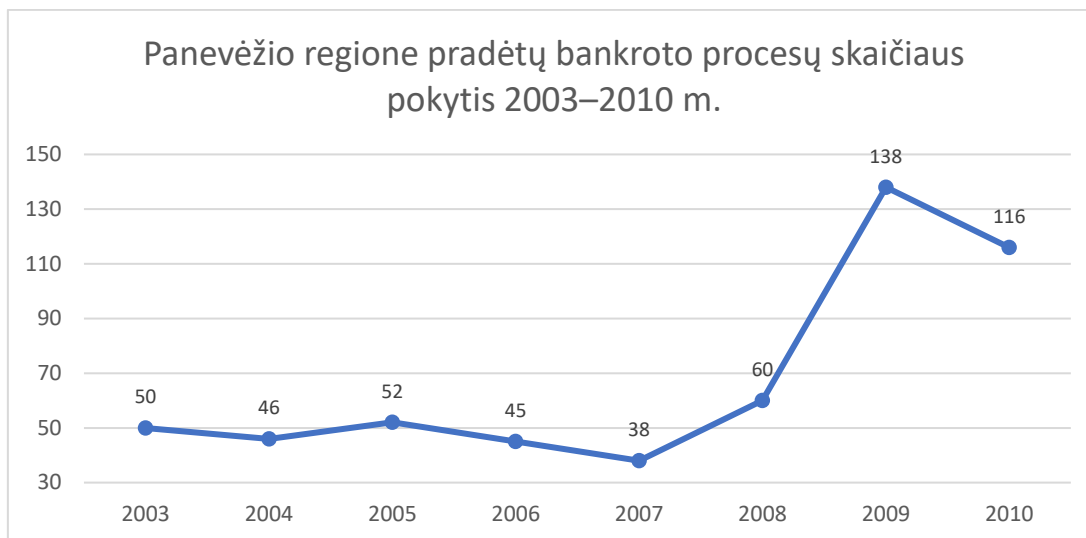
Vykstant „Ekranas“ bankroto procedūroms buvo prognozuojama, kad pablogės visi Panevėžio miesto ir regiono ekonominiai rodikliai, o Panevėžio miesto savivaldybės biudžetas vien 2006 m. negaus 4–5 mln. litų (1,16–1,45 mln. Eur) pajamų dėl sumažėjusių pajamų mokesčio ir kitų mokesčių įmokų. Ši prognozė pasitvirtino tik iš dalies. Kaip aptarta 2-ame šios studijos skyriuje, regioninis BVP vienam gyventojui nuosekliai augo iki pat 2008 m., nors augimo tempas ir atsiliko nuo šalies vidurkio. Jeigu 2005 m. BVP vienam gyventojui Panevėžio regione sudarė 80,6 % šalies vidurkio, tai 2007 m. – jau tik 70,2 %. Stipriai susitraukė TUI, tenkančių vienam regiono gyventojui, laikotarpio pabaigoje dydis – per 2005–2007 m. laikotarpį šis rodiklis sumažėjo kiek daugiau nei 40 %.

Kita vertus, materialinių investicijų, tenkančių vienam regiono gyventojui, dydis gana sparčiai augo iki 2008 m., o santykis su šalies vidurkiu išliko stabilus. Augo ir lietuviškos kilmės eksporto iš Panevėžio regiono rodikliai. Panevėžio regiono eksportas 2007 m. sudarė netgi didesnę bendro šalies lietuviškų prekių eksporto dalį nei 2005 m.

Panevėžio miesto ir regiono ekonominių rodiklių santykinį stabilumą būtų galima paaiškinti tuo, kad „Ekranas“ bankrotas vyko šalies ekonominio augimo metais ir todėl nesukėlė tokios didelės susijusių įmonių griūties kaip buvo prognozuota. Be to, įmonė buvo itin didelė ir savo veikloje stipriai rėmėsi savo ir kelių didelių dukterinių įmonių resursais, todėl nebuvo taip stipriai „įsitinklinusi“ regione, t. y. regione nebuvo išplėtos tiekimo grandinės, susijusios su „Ekranu“. Analizuojant statistiką matyti, kad „Ekranas“ žlugimo m. – 2006–2007 m. – pradėtų bankrotų procesų skaičius buvo sąlyginai žemas, ypač lyginant vėlesniais metais šalį pasiekusios ekonominės krizės laikotarpiu.

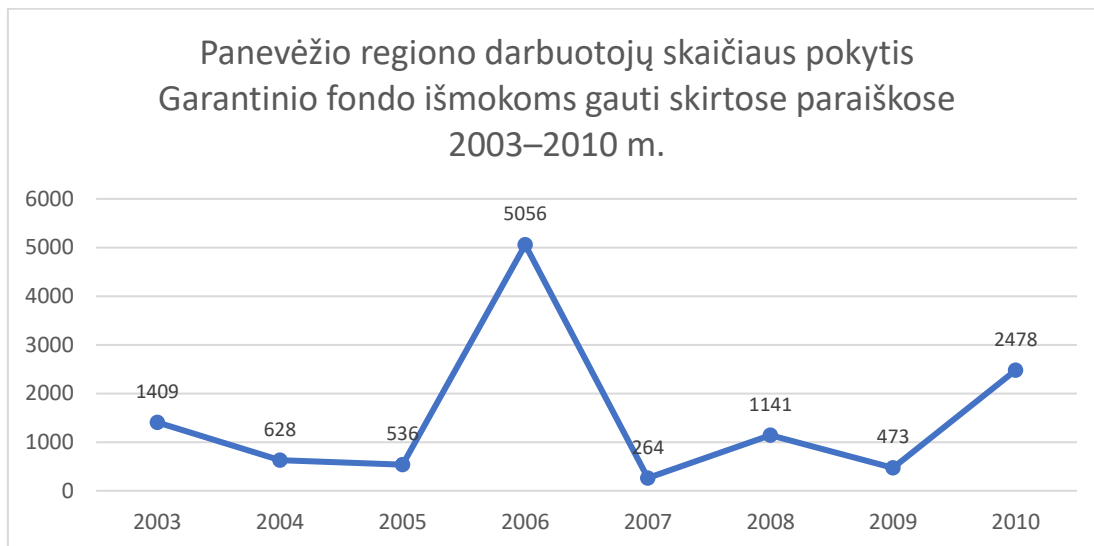
²⁵ <https://sekunde.lt/leidinys/sekunde/mechatronikos-centra-smukdo-ekranas/>

²⁶ Lietuvos Respublikos ūkio ministerijos (dab. Ekonomikos ir inovacijų ministerija) duomenys

Grafikas 41. Panevėžio regione pradėtų bankroto procesų skaičiaus pokytis 2003–2010 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis).

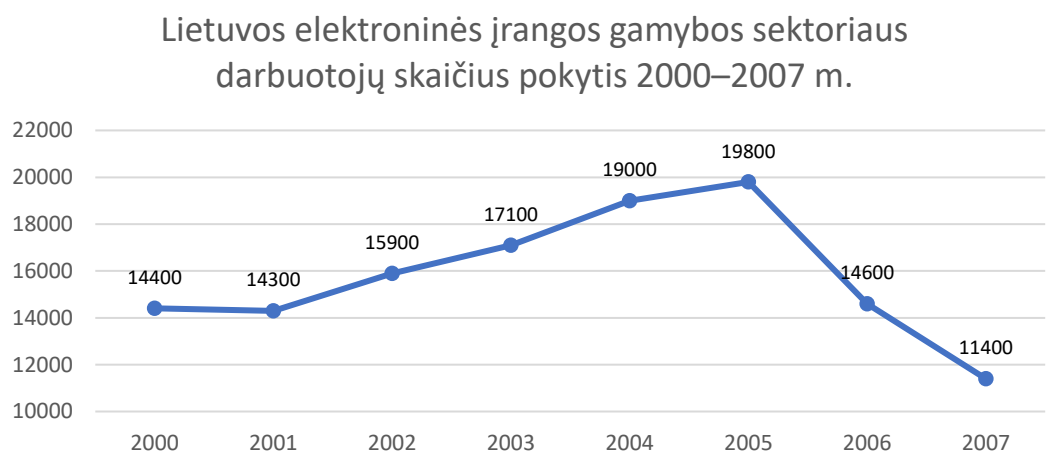
„Ekranu“ bankroto problematiką ir poveikį regionui labiau atspindi darbuotojų skaičius Garantinio fondo išmokoms gauti skirtose bankrutuojančių ir bankrutavusių įmonių paraiškose. Pradėtų bankroto procesų skaičius buvo sąlyginai nedidelis, tačiau kartu su „Ekranu“ bankrutavo daug darbuotojų turėjusios įmonės – 2006 m. daugiau nei 5000 darbuotojų siekė gauti Garantinio fondo išmokas. Inicijavus „Ekranu“ bankrotą, 2006 m. birželio mėn. 3,7 tūkst. įmonės darbuotojų buvo įteikti įspėjimai apie atleidimą iš darbo. Bendras darbuotojų skaičius įmonėje siekė kiek daugiau nei 4 tūkst.

Grafikas 42. Panevėžio regiono darbuotojų skaičiaus pokytis Garantinio fondo išmokoms gauti skirtose paraiškose 2003–2010 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis).

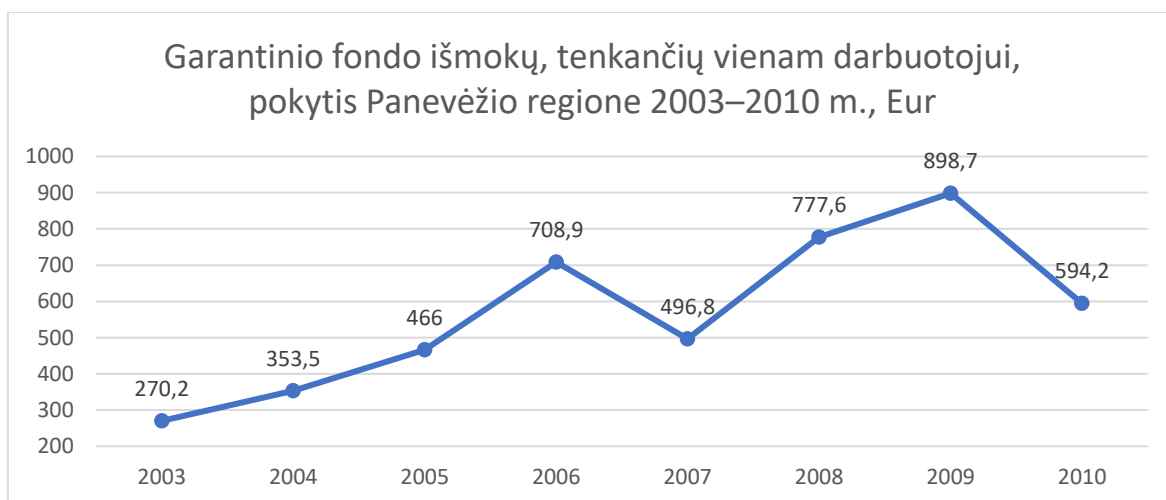
Elektroninės įrangos gamybos sektorius buvo vienas pagrindinių aukštųjų technologijų sričiai priskiriamų Lietuvos pramonės sektorių, tačiau 2000–2007 m. laikotarpiu šalies mastu darbo neteko 42 % šio sektoriaus darbuotojų.²⁷ Beveik pusė jų buvo „Ekranu“ darbuotojai, dar dalis dirbo su „Ekranu“ tiesiogiai susijusiose įmonėse.

²⁷ <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2008~1367163552768/J.04~2008~1367163552768.pdf>

Grafikas 43. Lietuvos elektroninės įrangos gamybos sektoriaus darbuotojų skaičius pokytis 2000–2007 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis).

Garantinio fondo išmokų, tenkančių vienam darbuotojui, dydis buvo daugiau nei trečdaliu didesnis nei ankstesniais metais. Tai leidžia daryti prielaidą, kad „Ekranų“ darbuotojų darbo užmokestis buvo gana aukštas, lyginant su vidutiniu darbo užmokesčiu regione, o tarp darbo netekusių darbuotojų buvo didelis skaičius aukštos kvalifikacijos specialistų.

Grafikas 44. Garantinio fondo išmokų, tenkančių vienam darbuotojui, pokytis Panevėžio regione 2003–2010 m., Eur. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis).

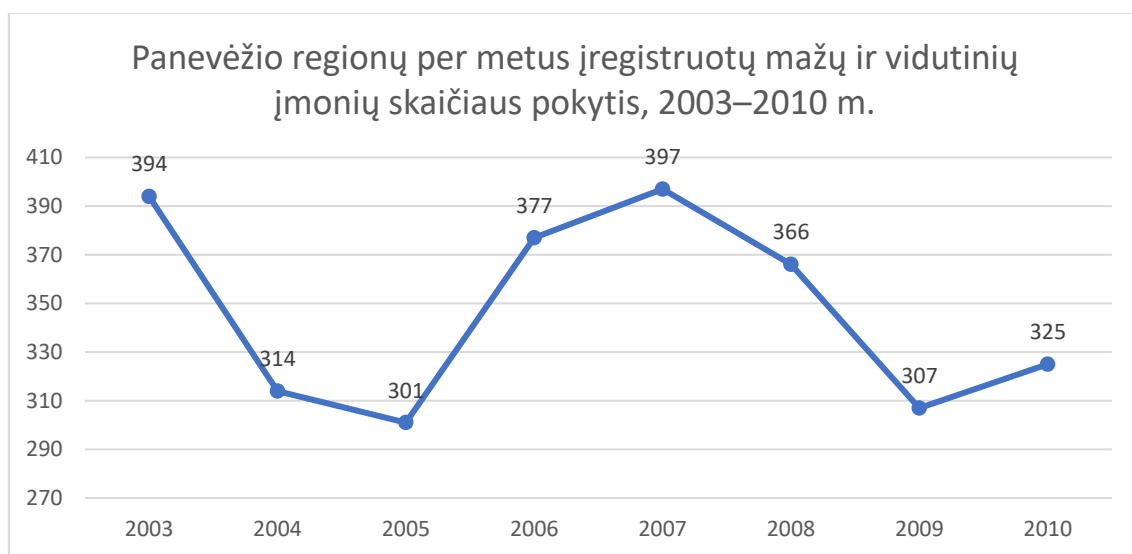
Per 2006 m. Panevėžio teritorinėje darbo biržoje registravosi 2320 buvusių „Ekranų“ darbuotojų. Nedarbo lygis mieste šoktelėjo nuo 3 % birželio 30 d. iki 5,9 % rugpjūčio 31 d.²⁸ Visgi regiono statistikoje šis staigus nedarbo augimas neatsispindi – nedarbo lygis regione viršijo bendrą Lietuvos nedarbo lygį, tačiau nuosekliai mažėjo iki pat 2008 m., įskaitant „Ekranų“ bankroto laikotarpį. Vidutinis darbo užmokestis regione šiuo laikotarpiu taip pat nuosekliai augo, nors augimo tempais ir atsiliko nuo Lietuvos vidurkio – 2005 m. mėnesinis darbo užmokestis Panevėžio regione sudarė 85,7 % Lietuvos vidurkio, o 2007 m. – 83,6 %.

²⁸ Užimtumo tarnybos duomenys

Užimtumo tarnybos Panevėžio apskrities klientų aptarnavimo departamento duomenimis,²⁹ buvę „Ekran“ darbuotojai gana sėkmingai integravosi į darbo rinką. Beveik 2 tūkst. į tuometinę Darbo biržą (dab. Užimtumo tarnyba) nesikreipusių „Ekran“ darbuotojų naujus darbus, manoma, susirado iškart. Nedarbo lygis Panevėžio regione ir ypač mieste buvo žemas, todėl kvalifikuotus ir aktualios patirties turinčius specialistus operatyviai perėmė darbuotojų trūkumą jautusios regiono įmonės elektronikos, metalo ir kituose susijusiuose sektoriuose. Ypač paklausūs buvo aukštesnės kvalifikacijos inžinieriai – daroma prielaida, kad didelė jų dalis rado darbus kitų Lietuvos miestų įmonėse, siūlančiose patrauklesnes sąlygas nei galėjo pasiūlyti Panevėžio įmonės, arba išvyko dirbti ir gyventi į užsienį.

Tuometinės Panevėžio darbo rinkos mokymo ir konsultavimo (DRMK) tarnybos direktorės teigimu,³⁰ patys „Ekran“ darbuotojai įmonės žlugimą vertino dvejopai. Viena vertus, kineskopų gamintojas buvo savotiškas „miestas mieste“, užtikrinęs ilgalaikį, specializuotą darbą ir stabilų gyvenimo ritmą ištisoms šeimoms, todėl įmonės bankrotas sukėlė darbuotojams šoką, pyktį, nerimą dėl ateities. Kita vertus, daug metų įmonėje praleidę darbuotojai buvo motyvuoti, įpratę dirbti ir užsidirbti – darbdavio bankrotas jiems tapo paskata ieškoti naujų, geresnių galimybių, tobulinti kvalifikaciją, pradėti savo verslą.

Statistika rodo, kad, palyginti su 2005 m., „Ekran“ bankroto laikotarpiu 25–30 % išaugo per metus Panevėžio regione įregistruotų mažų ir vidutinių įmonių skaičius.

Grafikas 45. Panevėžio regionų per metus įregistruotų mažų ir vidutinių įmonių skaičiaus pokytis, 2003–2010 m. (Šaltinis: parengta autorių pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis).

Sudėtingesnė įsidarbinimo situacija buvo žemesnės kvalifikacijos darbuotojams, ypač vyresniems nei 50 metų bei moterims. Dėl labai siauros specializacijos ir kitokios patirties trūkumo jiems buvo gerokai sunkiau rasti kitą darbą – šie darbuotojai sudarė didžiąją dalį Užimtumo tarnybos klientų. Jiems buvo siūlomos psichologinės konsultacijos, profesinio mokymo programos, perkvalifikavimo galimybės. Užimtumo tarnybos duomenimis, iš viso buvo perkvalifikuoti 620 buvusių „Ekran“ darbuotojų. Konkreti strategija, kokių specialybių darbuotojai bus reikalingi regiono įmonėms ateityje, remtasi nebuvo – asmenys buvo nukreipiami į labai įvairias mokymo programas, kurias jie galėjo rinktis patys. Iš viso buvo organizuojama apie 80 skirtingų programų perkvalifikavimo kursų.

²⁹ Interviu su dabartine Užimtumo tarnybos Panevėžio departamento direktore

³⁰ Interviu su tuometine DRMK direktore Gražina Aperavičiene

Buvę „Ekraną“ darbuotojai dažniausiai rinkosi santechnikų, gaterininkų, metalo suvirintojų, apdailininkų ir skaitmeninių technologijų perkvalifikavimo kursus.

Tarnybos duomenimis, 2007 m. gruodžio 31 d. nedarbo lygis Panevėžyje vėl tesiekė 3,2 %, o klientai rado darbus tuo laikotarpiu sparčiai augusiame ir darbuotojų trūkumą jautusiame statybų sektoriuje, taip pat paslaugų sektoriuje. Įsidarbinimą paspartino ir tai, kad po pirmųjų trijų registracijos Užimtumo tarnyboje mėnesių nedarbo išmokos sumažėjo trečdaliu, taigi skirtumas tarp nedarbo išmokos ir galimo darbo užmokesčio dydžio išaugo. Papildomų priemonių ar finansavimo buvusiems „Ekraną“ darbuotojams integruoti į darbo rinką neprireikė – Užimtumo tarnyba buvo pilnai pasiruošusi aptarnauti tokį darbo ieškančių žmonių kiekį pasitelkiant įprastus įstaigos veiklos procesus ir priemones. 2008 m. pavasarį Užimtumo tarnybos klientais buvo likę tik 27 buvę „Ekraną“ darbuotojai.

3.4. Išvados

Prognozės, kad „Ekraną“ bankrotas nulems ir kitų su įmonės veikla stipriai susijusių įmonių bankrotus, pasitvirtino iš dalies. Išlikti nepavyko tik kelioms įmonėms, kurių veikla buvo tiesiogiai ir iš esmės susijusi su „Ekranu“. Kiti sektoriai – nuo vandens ir energijos tiekimo iki spaudos, viešųjų ryšių ir valymo paslaugų – buvo paliesti fragmentiškai ir jų griūties „Ekraną“ bankrotas nesukėlė. Tačiau paveikti buvo ne tiek ištisi sektoriai, kiek konkrečios įmonės, kurių didelę dalį veiklos sudarė būtent „Ekraną“ užsakymai. Kai kurios įmonės buvo paveiktos sumažėjusio bendro vartojimo, tačiau ekonominis pakilimas šią tendenciją nuslopino ir bendroje statistikoje tai neatsispindi.

Poveikis buvo gana trumpalaikis – jeigu 2006–2007 m. ir stebimi tam tikri neigiami rodikliai, 2008 m. jie atsistato. Daug didesnis nuosmukis stebimas vėliau vykusios ekonominės krizės metu. Kaip ir buvo prognozuota, nedarbas mieste išaugo dvigubai, tačiau bendrai regione nedarbo lygis nepadidėjo arba kelių mėnesių laikotarpiu stabilizavosi, nes 2006 m. statistika išaugusio nedarbo nerodo. Skaudžiausia bankroto pasekmė – iš regiono išvykę aukštos kvalifikacijos darbuotojai, taigi įvykęs tam tikras „protų nutekėjimas“, kurio masto apskaičiuoti statistiškai negalima, tačiau visi požymiai rodo, kad tai įvyko.

Kai bankroto neišvengiamumas tapo akivaizdus, kilo tam tikras „vajus“ – darbo grupės pasekmėms sušvelninti ėmėsi organizuoti ir miesto savivaldybė, ir Ūkio ministerija, buvo pajungta daug institucijų, rengiami priemonių planai. Kiek pasekmių padėjo išvengti institucijų inicijuotos priemonės, o kiek tai, kad buvo ekonominis pakilimas, beveik rekordiškai žemas nedarbas – sunku pasakyti.

Negalima teigti, kad regionas šiam įvykiui buvo gerai pasiruošęs, tačiau tam tikri išankstiniai, į ilgalaikę perspektyvą orientuoti veiksmai padėjo sušvelninti padarinius. Pavyzdžiui, buvo iš anksto parengtos paraiškos gauti finansavimą pramonės ir logistikos parkui steigti. Mechatronikos centras buvo steigiamas remiantis ilgalaikiu tikslu jame kurti inovatyvius produktus, kurių pagrindu vėliau galėtų steigtis ir atžalinės („spin-off“) įmonės. Šiems procesams dar labiau paskatinti ir verslumo plėtrai mieste užtikrinti buvo kuriama Mokslo ir technologijų parko koncepcija. Kita vertus, šios priemonės buvo pradėtos įgyvendinti per vėlai ir ne iki galo – „Ekraną“ bankroto padarinių jos neatliepė.

Priemonės buvo labiau reaktyvios, tačiau trūko strateginio/sisteminio požiūrio jau iš anksto: į technologinės įmonių pažangos skatinimą, darbo rinkos ateities analizes, vyresnio amžiaus ir žemesnės kvalifikacijos darbuotojų integracijos į darbo rinką priemones, aukštesnės kvalifikacijos

darbuotojų išlaikymą regione, mažų spin-off įmonių/startuolių kūrimą, investuotojų pritraukimą, infrastruktūros jiems pritaikymą.

„Ekranas“ bankrotas tapo sukrėtimu miestui, paskatinusiu ieškoti ilgalaikių į ateitį orientuotų strategijų miesto konkurencingumui didinti, aukštą pridėtinę vertę kuriantiems verslams stiprinti, ateities verslo poreikius atitinkančioms kompetencijoms ir įgūdžiams vystyti.

4. Priemonių, skirtų didinti Lietuvos apdirbamosios gamybos konkurencingumą ir regionų atsparumą struktūriniams šokams, apžvalga

Ankstesniuose skyriuose apžvelgta Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos kaita bei esminių struktūrinių šokų poveikis regiono verslui ir bendrai ekonominei situacijai atskleidė, kad įmonių atsparumas išoriniams rizikos veiksniams daugiausia formavosi patirtiniu principu, o valstybės ar regioninės valdžios priemonės buvo intervencinės, nutaikytos į tam tikras, labiausiai paveiktas sritis, sistemiškai nevertinant galimų ilgalaikių šių priemonių poveikio ateityje, bendro galimo poveikio regiono ekosistemai.

Verslo aplinkos gerinimui, jo vidinių kompetencijų ir išteklių stiprinimui atremti išorinės aplinkos keliamus iššūkius tiek regioniniu, tiek valstybiniu lygiu yra planuojamos ir taikomos įvairios priemonės, kurios šiame skyriuje bus apžvelgtos plačiau. Pateikiamos apibendrintos aktualios (2014–2020 m. paramos periodo) priemonės, skirstant jas pagal numatomo siektino tikslo grupes:

1. Priemonės, skirtos administracinės naštos verslui mažinimui;
2. Priemonės, susijusios su bendros šalies ir pasaulio ekonominės ir politinės situacijos neigiamų pasekmių mažinimu;
3. Priemonės, padedančios įmonėms užsitikrinti reikiamus žmogiškuosius išteklius;
4. Priemonės, skatinančios įmonių technologinę pažangą;
5. Priemonės, skirtos padėti prisitaikyti prie staigių verslo aplinkos pokyčių;
6. Priemonės, skirtos mažinti ekstremalių situacijų sukeltus padarinius.

Apžvelgiant šias priemonių grupes, išskirtos valstybės ir savivaldybių mastu taikomos priemonės, fiksuojamas galimas ilgalaikis jų poveikis regioninio verslo stiprinimui bei tolesnis galimas jų plėtojimas.

4.1. Priemonės, skirtos administracinės verslo naštos mažinimui

Politiniai pokyčiai, lemiantys verslui aktualios įstatyminės bazės keitimą, naujų mokesčių verslui kūrimą ar didinimą, sukuriantys naujus informacinius įpareigojimus, šiandien vis dar yra vienas iš reikšmingų išorinių verslo rizikos veiksnių. Analizuojant šias priemones, svarbu paminėti, kad jos nėra tiesiogiai susijusios su verslo įmonių vidinių išteklių stiprinimu rengiantis atremti išorinius rizikos veiksnius, tačiau neabejotinai turi poveikį sėkmingam verslo funkcionavimui. EIMIN, koordinuodama administracinės naštos ūkio subjektams mažinimo ir prevencijos procesą, nustatė, kad vien per 2018 m. įvairios institucijos priėmė 151 teisės aktą, keičiantį informacinius įpareigojimus ūkio subjektui³¹. Tokie dažni teisės aktų keitimai pareikalauja iš įmonių papildomai tam skirti tiek finansinių, tiek žmogiškųjų išteklių.

Šių priemonių startui pradžią davė 2008 m. LR Vyriausybės patvirtinta Geresnio reglamentavimo programa, skirta apibrėžti sistemingai taikomų priemonių, kuriomis siekiama užtikrinti valstybės politikos efektyvumą, nuolatinį teisės aktų rengimo tobulinimą, priėmimą ir įgyvendinimą, teisinio reglamentavimo kokybės ir veiksmingumo, nuoseklumo didinimą būtinybę. Šios priemonės turi būti taikomos visose valstybės reguliuojamose srityse, tiek vykdomosios valdžios, tiek savivaldos lygmenyje.

³¹ <https://www.verslilietuva.lt/wp-content/uploads/2020/02/Rekomendacijos-d%C4%97l-perteklin%C5%B3-informacini%C5%B3-%C4%AFpareigojim%C5%B3-prevencijos-.pdf>

Šios programos nuostatos išplėtos 2012 m. priimtame Administracinės naštos mažinimo įstatyme³², kurio įgyvendinimui LR Vyriausybė tais pačiais metais patvirtino nutarimą „Dėl Administracinės naštos ūkio subjektams nustatymo metodikos patvirtinimo“ (aktuali 2014 m. nutarimo redakcija³³). Juose ministerijos, jų pavaldžios institucijos yra įpareigosotos visus teisės aktų projektus vertinti vadovaujantis šia metodika atsižvelgiant į galimą sukelti administracinę naštą ūkio subjektams bei vertinti numatomą administracinės naštos pokytį. Šioje metodikoje vertinamas pokytis, kuris fiksuojamas per ūkio subjekto tam būtino skirti laiko ir finansinių išteklių prizmę. Valstybės institucijų priimami sprendimai, kurie tiesiogiai nesukuria informacinių ir administracinių įpareigojimų verslui, tačiau turi įtaką jų veiklos procesams, šioje metodikoje nėra vertinami.

Kaip papildomą priemonę šiai rizikai mažinti 2013–2015 m. EIMIN įgyvendino projektą „Sprendimų ir jų projektų poveikio vertinimo diegimas“³⁴, skirtą efektyvinti sprendimų ir jų projektų poveikio vertinimą, užtikrinti poveikio vertinimo kokybę. Projekto vykdymo metu parengtos poveikio verslui vertinimo gairės bei administracinės naštos ir poveikio vertinimo skaičiuoklė, organizuoti mokymai skirti stiprinti atsakingų asmenų kompetencijas atlikti kokybišką sprendimų ir jų projektų poveikio vertinimą, tačiau šių rezultatų tolimesnis įtvirtinimas teisės aktais nebuvo įgyvendintas.

Tobulinant valstybės institucijų veiklą ūkio subjektų priežiūros srityje, šis prioritetas buvo įtrauktas į 2014–2020 metų ES fondų investicijų veiksmų programą: „Visuomenės poreikius atitinkantis ir pažangus viešasis valdymas“, įgyvendinamą per priemonę „Geresnio reglamentavimo diegimas ir verslo priežiūros sistemos tobulinimas“. Jos pagrindu EIMIN įgyvendinamas projektas „Teisinio reguliavimo tinkamumo patikros“³⁵, išskyrė šias 3 sritis: chemiją, gamybinių projektų vystymą. Projekto metu suplanuotomis veiklomis šiose srityse siekiamas teisinio reglamentavimo ir reguliavimo naštos pokytis įvertintas ne mažiau nei 2,5 mln. Eur. Atliktos tinkamumo patikros leido išsamiau įvertinti konkrečią politikos sritį, nustatant kaip keli susiję teisės aktai padeda (arba sukelia kliūtis) siekti numatytų tikslų. Ši priemonė buvo įvertinta kaip ypač aktuali nustatant dubliavimosi atvejus, nenuoseklumą, sąveiką ir bendrą reglamentavimo poveikį. Patikros apėmė ne pavienius teisės aktus, bet ištikus sektorius reguliuojančių teisės aktų visumą, siekiant efektyviau identifikuoti sisteminės politikos problemas, išvengti nuolatinio teisės aktų keitimo. Svarbu paminėti, kad šios veiklos leido ne tik sumažinti administracinę naštą konkrečiam veiklos sektoriui, bet ir identifikuoti priemonės teisinio reglamentavimo kokybės ir efektyvumo didinimui.

Nepaisant šių veiksmų, kurie taikomi siekiant sumažinti įstatyminių pokyčių, administracinės naštos įtaka verslui, 2019 m. EIMIN parengtoje 2019 m. administracinės naštos mažinimo stebėsenos ataskaitoje³⁶ teigiama, kad realūs administracinės naštos pokyčio rodikliai ir tikslinių grupių įspūdis apie jiems tenkančią administracinę naštą ne visada koreliuoja tarpusavyje. Kaip pavyzdys ataskaitoje yra analizuojamas verslo atstovų didele administracine našta įvardinamas statistinių atskaitų teikimas. Pagrindinė priežastis – verslo atstovai nejaučia šios prievolės – statistikos duomenų teikimo naudos. Ataskaitoje teigiama, kad problemos ištakas gali lemti situacija, kai tiesioginę naštą (net ir nedidelę) patiriantys įmonių atstovai, kai tenka skirti laiko ir finansinių sąnaudų, teikiant duomenis, nejaučia iš to tiesioginės naudos. Palyginimui pateikiamas pavyzdys, kad reikšminga našta sveikatos apsaugos sektoriuje nesukelia itin neigiamų respondentų atsiliiepimų, nes šiuo atveju yra aiškus ir neginčijamas teisės aktų saugomas viešasis gėris – asmens ir visuomenės sveikata. Šia įžvalga galima remtis

³² <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.437028/asr>

³³ <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.416691/asr>

³⁴ <http://eimin.lrv.lt/sprendimu-ir-ju-projektu-poveikio-vertinimo-diegimo-projektas>

³⁵ <http://eimin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/verslo-aplinka/geresnis-reglamentavimas/teisinio-reguliavimo-tinkamumo-patikru-projektas>

³⁶ <http://eimin.lrv.lt/geresnis-reglamentavimas-lietuvoje>

planuojant kitus sisteminius atskirų veiklos šakų tinkamumo patikrinimus jų kokybės ir efektyvumo didinimui.

Administracinės naštos mažinimo priemonės, vadovaujantis Administracinės naštos mažinimo įstatymu, turi būti įtraukiamos į savivaldybių strateginius veiklos planus, tačiau metodika, skirta jo pokyčio vertinimui yra tik rekomendacinio pobūdžio. Pokytis vertinamas atliekant centralizuotus vidinius veiklos auditus. Pavyzdžiui, Panevėžio miesto savivaldybės ataskaitoje teigiama, kad 2014–2020 m. buvo įgyvendintos šios administracinės naštos verslui mažinimo bei procedūrų paprastinimo priemonės:

- Sutrumpintas licencijų ir leidimų išdavimo terminas verstis mažmenine prekyba alkoholiniais gėrimais, tabako gaminiais nuo 15 d. iki 5 d.
- Supaprastinta vienkartinių leidimų prekiauti renginių metu išdavimo tvarka.
- Remiant smulkiuosius amatininkus, nuo vietinės rinkliavos mokesčio ir leidimų atleisti tautodailininkai, dailininkai, turintys meno kūrėjo statusą, tautodailininko, Dailininkų sąjungos pažymėjimą.

Priemonių, skirtų mažinti apdirbamosios pramonės įmonių patiriamą administracinę naštą, 2014 – 2020 m. veiksmų plane nebuvo numatyta. Kitose regiono savivaldybėse šios priemonės verslo administravimo naudai mažinti yra panašios, daugiausia susijusios su leidimų išdavimų terminų trumpinimu, elektroninių formų diegimu, vieno langelio aptarnavimo principo tobulinimu. Apžvelgiant Panevėžio regiono savivaldybių audito ataskaitas, susijusias su šios prievolės įgyvendinimu, matyti, kad dauguma jų didžiausią dėmesį skiria priimamų naujų teisės aktų peržvalgai, tačiau sistemiškai jų keliamos administracinės naštos neanalizuoja.

Sėkmingos sisteminio savivaldybių sukuriamos administracinės naštos mažinimo priemonių pavyzdžiu gali tapti 2018–2020 m. EIMIN įgyvendintas projektas „Administracinės ir kitos reguliavimo naštos verslui vertinimas ir mažinimas savivaldybėse“³⁷. Jo veiklomis siekiama sistemiškai prisidėti prie reguliavimo politikos stiprinimo konkrečiose savivaldybėse (Vilniaus m., Kauno m., Klaipėdos r., Druskininkų ir Visagino). Savivaldybės dalyvavimui projekte buvo atrinktos pagal ekonominių, socialinių, demografinių kriterijų visumą, tačiau svarbu paminėti, kad dalyvauti projekte buvo pasiūlyta visoms 60 savivaldybių, o į kvietimą atsiliepė 22, paraiškas pateikė 14 savivaldybių. Projekto metu buvo vertinama, kokią reguliavimo naštą verslui sukelia savivaldybių priimti teisės aktai. Nustatyta, kad:

- Vilniaus miesto savivaldybėje verslo patiriama reguliavimo našta, kylanti iš savivaldybės lygmens teisės aktų, sudaro 33,76 mln. Eur (39,5 tūkst. Eur tipiniam ūkio subjektui);
- Kauno miesto savivaldybėje atitinkamai 8,33 mln. Eur (21 tūkst. Eur tipiniam ūkio subjektui);
- Klaipėdos rajono savivaldybėje 146 tūkst. Eur (13 tūkst. Eur tipiniam ūkio subjektui);
- Druskininkų savivaldybėje 641 tūkst. Eur (10 tūkst. Eur tipiniam ūkio subjektui);
- Visagino savivaldybėje 568 tūkst. Eur (38 tūkst. Eur tipiniam ūkio subjektui).

Projekto metu parengtos bendros rekomendacijos savivaldybėms dėl reguliavimo naštos verslui mažinimo (įskaitant rekomendacijas dėl savivaldybių strateginių planų rengimo), organizuoti mokymai, skirti savivaldybių darbuotojų kompetencijų stiprinimui, vertinant reguliavimo naštą verslui. Parengti pasiūlymai, kuriais, jeigu būtų įgyvendinti pilna apimti, reguliavimo našta 5 tiriamose savivaldybėse būtų sumažinta 5,08 mln. Eur. Šio projekto metu įgyvendinamos priemonės yra įgyvendinamos šiuo metu, tačiau atsižvelgiant į jų rezultatus ir patirtį, verta būtų apsvarstyti

³⁷ <http://eimin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/verslo-aplinka/geresnis-reglamentavimas/administracines-ir-kitos-reguliavimo-nastos-verslui-vertinimas-ir-mazinimas-savivaldybese>

sisteminio savivaldybių sukuriamos naštos ūkio subjektams mažinimo priemonių taikymo platesniu mastu.

4.2. Priemonės, susijusios su bendros šalies ir pasaulio ekonominės ir politinės situacijos neigiamų pasekmių mažinimu

Blogėjanti ekonominė situacija pasaulio ar atskirų šalių rinkose, jose vykstantys politiniai pokyčiai – įmonių patiriami išoriniai rizikos veiksniai, kuriems numatyti ir valdyti taip pat būtinos valstybės paramos priemonės. Viena pagrindinių priemonių, leidžiančių įmonėms tinkamai pasiruošti šiems rizikos veiksniams yra eksporto plėtra, paremta strategišku eksporto rinkų diversifikavimu.

Pagrindinė institucija, turinti didžiausią ekspertinę patirtį plečiant Lietuvos eksporto rinkas yra VšĮ „Versli Lietuva“. 2016 m. šios institucijos kartu su EIMIN atlikta Lietuvos tikslinių eksporto rinkų galimybių analizė³⁸ atskleidė, kad pagrindiniai vidiniai šalies veiksniai, mažinantys įmonių eksporto galimybes, yra valdžios institucijų nepakankamai lankstus, efektyvus ir kompetentingas darbas. Pagrindiniais išoriniais trukdžiais įvardintas prastas Lietuvos žinomumas, nepakankama ekonominė diplomatija ir verslo interesų atstovavimas užsienio rinkose.

Dokumentas kuriuo pagrindu šiandien yra paremtos valstybės įgyvendinamos priemonės eksporto skatinimui yra „Lietuvos eksporto plėtros 2014–2020 metų gairės“³⁹. Atsižvelgiant į jame numatytą Lietuvos eksporto plėtros strateginį tikslą – diversifikavus eksporto rinkas, padidinti prekių ir paslaugų eksportą, ypač didelį dėmesį skirti lietuviškos kilmės prekių ir paslaugų eksportui, suformuluotos šios priemonės, kuriomis gali pasinaudoti įmonės siekiančios pradėti ar plėtoti eksporto veiklą.

Pasirengimas vykdyti eksporto veiklą

Įmonėms, norinčioms gauti aukštos kokybės konsultaciją informacinės, konsultacinės ir metodinės paslaugos eksporto, potencialių rinkų paieškos, tarptautinės prekybos klausimais, skirta priemonė „Expo konsultantas LT“⁴⁰. Paramą pagal šią priemonę gali gauti mažos ir vidutinės įmonės. Vienam projekto vykdytojui dotacijos sutarties galiojimo laikotarpiu finansavimo lėšos tikslinėms priemonėje numatytoms konsultacijų temoms yra fiksuotos (šiuo metu 4 000 Eur).

Dalyvavimas tarptautinėse parodose, verslo misijose, mugėse

Priemonė „Naujos galimybės LT“⁴¹ finansuoja įmonių dalyvavimą, įskaitant pasiruošimo šiems renginiams išlaidas, kelionės ir apgyvendinimo, renginių mokesčių, stendo ir reklaminės medžiagos paruošimo išlaidas. Parama skirta labai mažoms, mažoms ir vidutinėms įmonėms, veikiančioms paslaugų arba gamybos sektoriuose. Dalyvavimui yra skiriama fiksuota suma, dalis išlaidų (skirtų informavimui apie projektą) turi būti padengiama pareiškėjo lėšomis.

Eksportuojamos produkcijos sertifikavimas įmonėms, siekiančioms rasti savo produkcijai naujas eksporto rinkas

³⁸ https://www.verslilietuva.lt/uploads/media/5719ba37694e4/Lietuvos_tikslines_eksporto_rinkos_ataskaita.pdf

³⁹ <https://eimin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/eksportas/eksporto-strategija>

⁴⁰ <https://invega.lt/lt/expo-konsultantas-lt/>

⁴¹ <http://lvpa.lt/lt/paraiskos/naujos-galimybės-lt-nr.-5-864>

Priemonės „Expo sertifikatas LT“⁴² pagalba finansuojamas įmonių produkcijos, kurią planuojama eksportuoti į užsienio valstybes, įskaitant bandymus, tyrimus, ekspertų konsultacijas, sertifikavimas. Ja siekiama paskatinti įmonių tarptautiškumą, teikiant paramą planuojamai eksportuoti produkcijai sertifikuoti. Fiksuotos paramos suma, teikiama dalinės subsidijos forma (iki 50 % tinkamų išlaidų), skiriama labai mažoms, mažoms ir vidutinėms įmonėms, veikiančioms paslaugų arba gamybos sektoriuose.

Verslo įmonių bendradarbiavimo skatinimas

Priemonė „Verslo klasteris LT“⁴³ skirta paskatinti įmones, veikti kartu įsitraukiant į tarptautines tinklų grandines siekiant rasti savo produkcijai naujas eksporto rinkas. Šios priemonės pagalba finansuojama įmonių grupių (klasterių) sinergija paremtos veiklos, nukreiptos į naujų eksporto rinkų paiešką (konsultacinės, įskaitant ekspertines paslaugas, narystė tarptautiniuose tinkluose (platformose), rinkodaros priemonių, skirtų įsilieti į tarptautinius tinklus, rengimas ir kita). Fiksuota maksimali paramos suma, teikiama dalinės subsidijos forma (dalis išlaidų – skirtų narystės mokesčiui, tyrimams, finansuojama 50 % intensyvumu) skirta įmonėms veikiančioms paslaugų arba gamybos sektoriuose arba verslo asociacijoms, prekybos, pramonės ir amatų rūmams.

Eksporto kredito garantijos

INVEGA administruojama priemonė⁴⁴, kurios pagalba teikiamos garantijos kredituojantiems eksportuotojams, parduodantiems LT kilmės prekes į neparduotinos rizikos šalis (ne ES ir ne OECD) ir suteikiantiems pirkėjams atidėto mokėjimo terminą iki 2 metų. Garantijos dydis yra iki 90 % atidėto mokėjimo sumos. Pagal šią priemonę maksimali eksporto kredito garantijų suma yra ribota, suteikiamas atsakomybės limitas (garantijos dydis) – ne didesnis kaip 90 procentų atidėtųjų mokėjimų sumos. Priemonė skirta įmonėms, veiklą vykdančioms ilgiau nei vienerius metus ir kurių metinės pajamos pagal paskutinių finansinių metų patvirtintą metinių finansinių ataskaitų rinkinį viršija 100 000 Eur.

2016 m. „Kurk Lietuvai“ programos dalyvė Alina Ostroverch atliko išsamų šių eksporto skatinimo priemonių efektyvumo vertinimą bei pasiūlė jo didinimo priemones⁴⁵. Remiantis šio darbo metu atliktų tyrimų išvalgomis, teigiama, kad norint maksimaliai išnaudoti įmonės eksporto potencialą, svarbu naudoti priemones kompleksiskai, tai yra dalyvauti su tuo susijusiuose mokymuose, vykti ir į parodas, ir verslo misijas, nuodugniau matuoti jų efektyvumą ir pagal tai tobulinti vykdomas priemones. Vertinant šias priemones taip pat atkreiptinas dėmesys, kad didžioji jų dalis yra nukreipta į mažų ir vidutinių įmonių eksporto skatinimą, neišskiriant kitų rodiklių, leidžiančių priemonėse dalyvauti šio sektoriaus įmonėms.

Paramos priemonės eksporto skatinimui taip pat taiko miestų ir rajonų savivaldybės. Panevėžio miesto savivaldybė siūlo galimybę pretenduoti į nemokamą ekspozicinį plotą kasmetinėje parodoje „Expo Aukštaitija“. Rajonų savivaldybėse šių siūlomų priemonių spektras platesnis: Panevėžio rajono ir Kupiškio savivaldybė siūlo dalinai kompensuoti dalyvavimo įvairiose mugėse ir parodose, verslo misijose išlaidas, Rokiškio savivaldybė – specialių mokymo kursų, seminarų, konsultacijų

⁴² <http://lvpa.lt/lt/paraiskos/expo-sertifikatas-lt-nr.-2-523>

⁴³ <http://lvpa.lt/lt/paraiskos/kvietimas-teikti-paraiskas-pagal-priemone-verslo-klasteris-lt-207>

⁴⁴ <https://invega.lt/lt/garantijos-verslui/eksporto-kredito-garantijos/>

⁴⁵ <http://kurklt.lt/wp-content/uploads/2015/11/Eksporto-skatinimo-priemoni%C5%B3-efektyvumo-analiz%C4%97.pdf>

išlaidų kompensavimą. Reikia atkreipti dėmesį, kad šių priemonių finansavimo lygis yra labai ribotas, o reikalingos pasirengimo priemonės kokybiškai vykdyti šias veiklas, nėra finansuojamos, jų galimi naudos rodikliai nėra aiškiai matuojami. Šių priemonių veiksmingumas didinant įmonių tarptautinį konkurencingumą vertintinas kaip papildantis esamas valstybines priemones.

4.3. Priemonės, padedančios įmonėms užsitikrinti reikiamus žmogiškuosius išteklius

Mokymo, perkvalifikavimo ir darbo rinkoje reikalingų kompetencijų ugdymo paslaugos Lietuvoje priskiriamos 3 ministerijų ir joms pavaldžių įstaigų kompetencijai: Švietimo, mokslo ir sporto ministerija (ŠMSM) ruošia mokymo programų pasiūlą ir turinį bei užtikrina mokymosi visą gyvenimą galimybes, Ekonomikos ir inovacijų ministerija (EIMIN) įgyvendina priemones skirtas palengvinti sąlygas verslui, siekiančiam tobulinti savo darbuotojų kompetencijas ar suteikti kvalifikaciją darbo vietoje, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija (SADM), planuoja ir įgyvendina priemones, skirtas neturintiems darbo asmenims įgyti aktualią darbo rinkoje profesiją.

Analizuojant šios srities įgyvendinamas priemones reikia atkreipti dėmesį, kad dalis jų nėra tiesiogiai nukreiptos į verslo įmones, tačiau šių institucijos įgyvendinamų priemonių poveikis valdant išorinio rizikos veiksnio poveikį – kvalifikuotos darbo jėgos stygių – joms yra aktualus, todėl šiame skyriuje taip pat bus apžvelgiamas plačiau.

Mokymo kokybės tobulinimas

2017 m. Švietimo ir mokslo ministerija inicijavo Profesinio mokymo sistemos pertvarką, kurios pagrindu buvo sumažintas atskirų profesinio mokymo įstaigų skaičius, peržiūrėtas ir atnaujintas mokymo programų sąrašas, įvesta modulinio mokymosi sistema. Viena iš šių pertvarkos iniciatyvų yra susijusi su profesinio mokymo įstaigų valdymo pokyčiais. Profesinėse mokyklose pradėtos formuoti mokyklų tarybos, į kurias įtraukiami tiek LR Švietimo ir sporto ministerijos pateikti kandidatai, tiek socialiniai partneriai: darbdaviai, asociacijų, vienijančių įvairių verslo šakų atstovus, nariai bei regionų plėtros tarybos nariai. Šiais pokyčiais siekiama į profesinio mokymo įstaigų veiklą tiesiogiai įtrauktus darbdavius prisiimti bendrą atsakomybę už mokymo įstaigos teikiamų profesinio mokymo programų pasiūlos atitiktį darbo rinkos poreikiams tuo pačiu inicijuoti reikiamus vidinius pokyčius teikiamų mokymo paslaugų kokybės didinimui. Šios tarybos baigtos formuoti 2019 m. Atsižvelgiant į siektiną rodiklį – verslo ir profesinio mokymo įstaigų bendradarbiavimo skatinimą, profesinio rengimo mokyklų absolventų pasirengimo kokybės didinimą, reikia tikėtis, kad šios priemonės efektyvumo rodiklius bus galima paanalizuoti artimiausioje ateityje.

Didinant profesinio mokymo atitiktį aktualiems darbo rinkos poreikiams 2017 m. priimtame LR darbo kodekse įtvirtinta pameistrystės darbo sutarties rūšis, o 2019 m. gruodžio mėnesį LR Vyriausybė patvirtintas Profesinio mokymo organizavimo pameistrystės forma tvarkos aprašas. Atsižvelgiant į šiandien plačiai eskaluojamą problemą, kad didelė dalis profesines mokyklas baigusių absolventų neturi įmonėms aktualių praktinio darbo įgūdžių, šiuo profesinio mokymo organizavimo būdu siekiama sudaryti sąlygas plėsti praktinį profesinį mokymą darbo vietoje, užtikrinant kad ne daugiau kaip 30 % formaliojo ar neformaliojo profesinio mokymo programos ar jos modulio mokymo laiko vykdytų profesinio mokymo teikėjas, o likusią dalį (70 %) – pameistrį mokyti priimanti ir su juo pameistrystės darbo sutartį pasirašanti įmonė, įstaiga, organizacija, ūkininko ūkis ar laisvasis mokytojas. Nepaisant to, kad daugelyje ES šalių ši mokymosi forma vertinama kaip veiksminga sėkmingos integracijos į darbo rinką priemonė, verslo sektoriaus aktyvumas naudojantis šia paramos priemone šiandien yra menkas. Skatindama pokyčius šioje srityje valstybė šiai profesinio mokymo

formos plėtrai planuoja naudoti ES investicijų lėšas pagal priemonę „Praktinių įgūdžių įgijimo rėmimas“⁴⁶, nukreiptą į profesinio ir suaugusiųjų mokymo atitikties darbo rinkos poreikiams ir patrauklumo didinimą, remiant ir skatinant praktinių įgūdžių įgijimą darbo vietoje pagal formaliojo švietimo programas ar jų modulius. Šios priemonės pagalba tikimasi paskatinti tikslinį profesinių mokymo įstaigų ir verslo įmonių bendradarbiavimą.

Pameistrystės mokymo formos skatinimui jau pradėta įgyvendinti EIMIN priemonė „Pameistrystė ir kvalifikacijos tobulinimas darbo vietoje“⁴⁷, skirta SVV įmonėms. Jos tikslas – užtikrinti nuolatinį darbuotojų kvalifikacijos lygio palaikymą, jų profesinį mobilumą ir gebėjimą sparčiai persiorientuoti į kito ūkio sektoriaus veiklas. Įmonės, dalyvaudamos šioje priemonėje, turi padengti 30–50 % mokymosi išlaidų. Šiandien šia priemone pasinaudojo 40 įmonių, o skirto finansavimo suma siekia 64 % suplanuotų investicijų.

Atsižvelgiant į tai, kad įmonėms, kurioms trūksta kvalifikuotos darbo jėgos, yra finansiškai skatinamos įsitraukti į darbuotojų mokymą, tačiau priemonė, tiesiogiai nukreipta į reikiamų įmonei žmogiškųjų išteklių užsitikrinimą, darbdavių tarpe yra nepaklausė, aktualu paanalizuoti veiksnius, dėl kurio šios siūlomos priemonės verslui yra nepatrauklios. Vertinant šias priemones bei kitų šalių patirtį galima teigti, kad sėkmingam pameistrystės mokymo formos įgyvendinimui šiuo metu trūksta nuoseklaus ir išsamaus priemonių plano, kuris leistų įmonėms užsitikrinti, kad investicijos į darbuotojų mokymą netaptų įmonei papildoma administracine našta, o skiriami laiko ištekliai taip pat būtų įvertinti ir kompensuoti. Tinkamų žmogiškųjų išteklių, reikalingų pameistrių mokymui įmonėje, klausimas taip pat yra labai aktualus. Kaip viena iš priemonių šios sistemos tobulinimui gali pasitarnauti 2020 m. birželį pradėtas įgyvendinti „Kirk Lietuvai“ tyrimas⁴⁸, kurio metu ieškoma galimybių identifikuoti efektyviausias pameistrystės vystymo priemones bei galimybes, atliekama apklausa, kuria norima įvertinti darbdavių patirtis ir identifikuoti pagrindinius iššūkius, su kuriais yra susiduriama įsitraukiant į pameistrystės organizavimą.

Parama sėkmingos integracijos į darbo rinką galimybių didinimui

Integracijos į darbo rinką programas Lietuvoje koordinuoja SADM. Didesnis dėmesys jos vykdomose programose skiriamas sunkumų integruojantis į darbo rinką patiriančioms grupėms: niekur nedirbančiam ir nesimokančiam (NEET) jaunimui iki 29 m., vyresnio amžiaus žmonėms nuo 55 m., taip pat niekada nedalyvavusiems profesiniame mokyme, ilgalaikiams bedarbiams, pirmą kartą įgyjantiems kvalifikaciją ar kompetencijas, turintiems nepaklausią arba pageidaujantiems įgyti paklausią profesiją asmenims. Šis prioritetas sarašas neapima neseniai iš darbo rinkos išėjusių darbingo amžiaus žmonių nuo 30 iki 54 metų arba dirbančiųjų ir norinčių keisti profesiją, todėl aktuali iš naujo įvertinti situacija, kai žmonėms, turintiems daugiausiai potencialo, pasiūlymai persikvalifikuoti ar tobulintis, siekiant atitikti darbo rinkos poreikį, pagal šią priemonę nėra suteikiami.

Paramos priemonė, skirta didinti nedirbančio jaunimo galimybes darbo rinkoje – „Jaunimo užimtumo didinimas“⁴⁹, remia ankstyvos intervencijos ir jaunimo aktyvinimo paslaugas: papildomų gebėjimų ir kompetencijų ugdymo priemones (verslumo, projektų valdymo, IT žinių tobulinimo ir pan.); psichologinės socialinės reabilitacijos priemones; minimalios priežiūros paslaugas; pagalbos

⁴⁶ https://www.esinvesticijos.lt/lt/finansavimas/patvirtintos_priemones/praktiniu-igudziu-igijimo-remimas-ir-skatinimas

⁴⁷ <https://eimin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/es-fondu-investicijos/2014-2020-m-programavimo-laikotarpis/pameistryste>

⁴⁸ <https://www.enterpriselithuania.com/naujienos/kvieciame-dalyvauti-lietuvos-gamybos-imoniu-suinteresuotumu-isitraukti-pameistrystes-organizavima-apklausoje/>

⁴⁹ https://www.esinvesticijos.lt/lt/finansavimas/patvirtintos_priemones/jaunimo-uzimtumo-didinimas-ii

pažįstant save paslaugas; socialinių ir gyvenimo įgūdžių ugdymo paslaugas; motyvavimo paslaugas; informavimo apie jauno žmogaus galimybes paslaugas; tarpininkavimo su švietimo įstaigomis paslaugas; savanorystės vietos paieškos paslaugas; savanoriškos veiklos atlikimo organizavimą; mokymus savanoriškos veiklos metu; mentorystės paslaugas savanoriškos veiklos metu ir kitas veiklas pagal individualius veiklos planus. Taip pat integraciją į darbo rinką skatinančias priemones (antrinė intervencija): bedarbių profesinis mokymas; darbo įgūdžių įgijimo rėmimas; įdarbinimas subsidijuojant; darbo rotacija; teritorinis judumas; savanoriška praktika; darbo įgūdžių įgijimas pagal dvišalę darbo įgūdžių įgijimo sutartį ir kitos veiklos pagal individualius veiklos planus. Vertinant šios priemonės efektyvumą reikia atsižvelgti į tai, jog Lietuvoje 2019 m. jaunimo nedarbo lygis yra 8,7 %, kuris pastarąjį dešimtmetį nuosekliai mažėja, todėl tikslinga būtų apsvarstyti galimybes sukurti bendrą priemonę asmenims, norintiems persikvalifikuoti bei tobulinti kompetencijas, užtikrinant galimybę sėkmingai įsitvirtinti darbo rinkoje.

Vyresnio amžiaus žmonėms skirta SADM koordinuojama priemonė „54+“⁵⁰ skirta padidinti vyresnio darbingo amžiaus asmenų dalyvavimą darbo rinkoje ir savanoriškoje veikloje. Dalis priemonėje numatomų veiklų yra skirtos vyresnio amžiaus (nuo 55 metų) darbingų asmenų motyvavimui, individualiam darbui, jų poreikių ir galimybių vertinimui, informavimui, konsultavimui, siekiant vyresnio amžiaus asmenų grįžimo ar išlikimo darbo rinkoje, mokymams, skirtiems bendriesiems gebėjimams ugdyti (tame tarpe gebėjimams mokslo ir technologijų srityse bei skaitmeniniam raštingumui). Šiuo metu šios priemonės skirtų investicijų yra panaudota šiek tiek daugiau nei pusė.

Darbuotojų kompetencijų kėlimas ir persikvalifikavimas

Priemonių, kuriomis gali naudotis įmonės norinčios kelti savo darbuotojų kvalifikaciją ar juos perkvalifikuoti, pasiūla yra gana plati. Užsienio investuotojai, investuojantys Lietuvos teritorijoje į gamybą ar paslaugas, savo darbuotojus gali mokyti naudodamiesi priemone „Žmogiškieji ištekliai Invest LT+“⁵¹ ir „Mokymai užsienio investuotojų darbuotojams“⁵². Bendros priemonės visoms Lietuvos įmonėms – „Kompetencijos LT“, „Kompetencijų vaučeris“, „Inomokymai“ ir „Inostažuotė“. „Kompetencijos LT“⁵³ priemonės pagalba įmonės gali užtikrinti aukštos kokybės mokymus, užtikrinančius nuolatinį darbuotojų kvalifikacijos lygio palaikymą, jų profesinį mobilumą ir gebėjimą sparčiai persiorientuoti į kito ūkio sektoriaus veiklas. Priemonė orientuota į specialiuosius mokymus, skirtus sektorinių kompetencijų ugdymui, tačiau jos vertinimas atskleidė, kad priemonės įgyvendinimo modelis nebuvo efektyvus ieškant galimybių finansuoti vieningus, brangesnius, sektorinius mokymus, nesant tokio mokymo poreikio, tačiau tinkamas siekiant į šias veiklas pritraukti daugiau labai mažų ir mažų įmonių. Įmonės taip pat gali pasinaudoti „Kompetencijų vaučeris“⁵⁴ priemone, kuri sudaro galimybes dirbančiųjų įmonėse mokymuisi, prisitaikymui prie nuolatos kintančių darbo rinkos reikalavimų. Priemonės pagalba vieno darbuotojo mokymui skiriama fiksuota paramos suma, tačiau įmonės turi padengti 30–50 % mokymusi skirtų lėšų. Šiuo metu šia priemone jau yra pasinaudojusios 697 įmonės.

Priemonės skirtos didinti įmonių darbuotojų gebėjimus dirbti su naujosiomis technologijomis ir taip sudaryti galimybes įgyti reikiamų įgūdžių užsienio mokslinių tyrimų, eksperimentinės plėtros ir inovacijų (toliau –MTEPI) centruose ir (arba) užsienio įmonėse, vykdančiose MTEPI veiklas –

⁵⁰ https://www.esinvesticijos.lt/lt/finansavimas/patvirtintos_priemones/54

⁵¹ https://www.esinvesticijos.lt/lt/finansavimas/patvirtintos_priemones/zmogiskieji-istekliai-invest-lt

⁵² https://www.esinvesticijos.lt/lt/finansavimas/patvirtintos_priemones/mokymai-uzsienio-investuotoju-darbuotojams

⁵³ https://www.esinvesticijos.lt/lt/finansavimas/patvirtintos_priemones/kompetencijos-lt

⁵⁴ https://www.esinvesticijos.lt/lt/finansavimas/patvirtintos_priemones/kompetenciju-vauceris

„Inomokymai“⁵⁵ ir „Inostazuotė“⁵⁶. Šių priemonių pagalba įmonės gali pasinaudoti fiksuota paramos suma, tačiau dėl nepatrauklių verslui priemonės konkursinių sąlygų – ilgos atrankos procedūros, nustatytų paramos administravimo sąlygų priemone „Inomokymai“ yra pasinaudojęs tik 1 pareiškėjas, o priemone „Inostazuotė“ – 11 verslo subjektų.

Darbuotojų persikvalifikavimo išlaidas taip pat remia ir rajonų savivaldybės – Panevėžio, Rokiškio rajono savivaldybėje paramos priemonių vietos verslui pakete siūloma dalinai finansuoti įmonės darbuotojų persikvalifikavimo išlaidas. Remiantis Panevėžio rajono savivaldybės administracijos direktoriaus 2019 metų veiklos ataskaita, SVV Fondas skyrė 1 663,00 Eur 4 įmonių darbuotojų mokymo, konsultavimo, kvalifikacijos įgijimo, kėlimo ar perkvalifikavimo kursų išlaidoms padengti. Atsižvelgiant į tai, kad savivaldybės, glaudžiau bendradarbiaudamos su vietos verslo įmonėmis turi gali galimybę identifikuoti poreikį remti tikslinius konkrečios regiono ekonomikai reikšmingos sektoriaus darbuotojų mokymus, taip prisidedant prie vietos verslo stiprinimo, šias savivaldai priskiriamas paramos priemones verta būtų plėtoti plačiau.

Profesinis orientavimas

Jeigu savivaldybių vaidmuo įgyvendinant ir skatinant įmonių darbuotojų perkvalifikavimo programas yra gana ribotas, tai profesinio orientavimo srityje jos įgyvendina daugiau priemonių. Ilgalaikeje perspektyvoje būtent šios srities priemonės turi daug potencialo užtikrinant stabilią regiono verslo poreikius atitinkančių specialistų pasiūlą. Visoje Lietuvoje inžinerinių specialybių studentų skaičiui išliekant mažam, savivaldybės turi galimybę įgyvendinamos profesinio orientavimo programas skatinti moksleivius rinktis inžinerinių kryptų studijas ir karjerą, ateityje sudarant prielaidas regiono apdirbamosios gamybos sektoriui nesusidurti su reikiamų specialistų stygiu.

Kaip pavyzdys gali būti paanalizuota nuo 2018 m. Panevėžio miesto savivaldybės įgyvendinama bendrojo ugdymo mokyklų mokinių profesinio orientavimo programa. Tarp programoje numatytų ir įgyvendinamų priemonių – profesijos patarėjo pareigybės įsteigimas Panevėžio miesto bendrojo ugdymo mokyklose; bendradarbiavimo su verslą vienijančiomis organizacijomis stiprinimas; pažintinių ir patyriminių vizitų miesto įmonėse organizavimas moksleiviams; progimnazijų, gimnazijų, profesinių ir aukštųjų mokyklų tarpusavio prisistatymo ir bendradarbiavimo užmezgimo renginiai; technologijų pamokų organizavimo profesinių mokymo įstaigų praktinio mokymo dirbtuvėse organizavimas; profesinio orientavimo specialistų kvalifikacijos kėlimas ir kt. Nepaisant Panevėžio mieste stipriai išsivysčiusio apdirbamosios gamybos sektoriaus poreikio specialistams, Panevėžio miesto savivaldybės profesinio orientavimo programoje prioritetas inžinerinių sričių karjeros populiarinimui nėra skiriamas. Be to, dalis profesinio orientavimo veiklų vykdoma fragmentiškai, jaučiamas strateginio ir sisteminio požiūrio trūkumas – tą daugiausia lemia profesinio orientavimo specialistų trūkumas. Šiuo metu Panevėžio miesto bendrojo ugdymo mokykloms skirta tik po 0,25 etato profesinio orientavimo specialisto darbo užmokesčiui.

4.4. Priemonės technologiniams pokyčiams įmonėse palengvinti ir (ar) paspartinti

Daugiausia priemonių, skirtų technologiniams pokyčiams Lietuvos įmonėse palengvinti ir (ar) paspartinti, pasiekia įmones ES fondų lėšomis grįstų finansavimo priemonių pavidalu. Šias priemones administruoja Lietuvos verslo paramos agentūra (toliau – LVPA) ir Mokslo, inovacijų ir technologijų agentūra (toliau – MITA). Verslui tinkamos priemonės būna dvejopos: orientuotos į MTEP vystymą

⁵⁵ https://www.esinvesticijos.lt/lt/finansavimas/patvirtintos_priemones/inomokymai

⁵⁶ https://www.esinvesticijos.lt/lt/finansavimas/patvirtintos_priemones/inostazuote

(t. y. skirtos kurti naujus inovatyvius produktus, procesus ir paslaugas) arba į įmonių konkurencingumo ir produktyvumo didinimą (pavyzdžiui, pasitelkiant skaitmeninį, technologines inovacijas ir kt.). Svarbu paminėti, kad įmonių galimybes pasinaudoti siūlomomis priemonėmis apsunkina administracinė našta – vidutiniškai nuo paraiškos MTEP srityje pateikimo iki finansavimo sutarties pasirašymo buvo užtrunkama 175 dienas.⁵⁷ Šių priemonių nepatrauklumą taip pat lėmė sprendimai atrankos procedūras organizuoti konkurso, o ne tęstinės procedūros būdu. Greitai kintančioje technologinėje aplinkoje konkurso sąlygose reikalaujamas išankstinis pirkimų planavimas apsunkina įmonių galimybes savalaikiai pasinaudoti esančia priemone. Keletą verslui siūlomų priemonių finansuoja EIMIN, tačiau joms skiriamos lėšų sumos ženkliai mažesnės.

Toliau pateikiamas verslui skirtų ir netiesiogiai naudą verslui teikiančių priemonių apibendrinimas. Atsižvelgiant į priemonių tikslus, jos suskirstytos į keletą grupių, tačiau svarbu atkreipti dėmesį, kad dalis priemonių yra didelės apimties ir galėtų būti priskiriamos kelios grupėms. Kad būtų išvengta pasikartojimo, priemonės priskirtos konkrečiai grupei pagal pagrindinę jų paskirtį.

Kompetencijų kėlimas ir konsultacijos

Finansuojamas įmonių dalyvavimas renginiuose, skirtuose susipažinti su tarptautinėmis MTEPI programomis, ugdyti gebėjimus rengti projektų paraiškas, užmegzti ir stiprinti bendradarbiavimą su partneriais iš užsienio valstybių. Įmonėms skiriamas finansavimo sumų dydis yra fiksuotas ir priklauso nuo to, kokioje šalyje vykstančiame renginyje planuojama dalyvauti.⁵⁸ Įmonių kompetencijos MTEPI srityje gali būti keliamos ne tik skatinant jas dalyvaujant šios srities renginiuose, bet ir teikiant joms konsultacijų paslaugas. Priemonė „Inogeb LT“ skirta populiarinti technologijų pažangą ir inovacijas, teikiant konsultacines ir paramos paslaugas įmonėms, stiprinant žinių apie MTEPI veiklas sklaidą. ES lėšomis gali būti finansuojamos visos projekto išlaidos, tačiau pačios įmonės tiesiogiai šia priemone pasinaudoti negali – pareiškėju privalo būti MITA, o partneriais – viešosios įstaigos ir verslo asociacijos.⁵⁹

Itin platus spektro paslaugų įmonėms paketas vystomas Skaitmeninių inovacijų centruose (toliau – SIC). Tai „vieno langelio“ principu veikiantys kompetencijų centrai, ne tik teikiantys įmonėms ekspertines konsultacijas, bet ir sudarantys joms galimybes naudotis infrastruktūra ir technologijoms inovacijų bandymams su įmonės produktais, procesais ar verslo modeliais atlikti. Turintys platų naujausių technologijų ir paslaugų tiekėjų tinklą, skaitmeninių inovacijų centrai taip pat gali padėti rasti ir įsigyti įmonėms reikalingų skaitmeninių technologijų ir paslaugų. Šie centrai kuriami EIMIN ir skirtingų pramonės bendruomenių iniciatyva, jų Lietuvoje jau yra 11. Aštuoni iš jų susitelkę Vilniuje, kiti trys – Klaipėdoje bei Kaune, tad atokiau nuo jų esančiuose regionuose įsikūrusių įmonių galimybės pasinaudoti centrų teikiamomis paslaugomis, tikėtina, yra nepakankamos. SIC koordinatorius turi galimybę teikti paraišką finansavimui pagal priemonę „Skaitmeninių inovacijų centrai“ gauti. Tarp finansuojamų veiklų – SIC infrastruktūros vystymas, inovacijų grupės eksploatavimas bei inovacijų konsultacinės ir novacijų paramos paslaugos.⁶⁰ Finansavimas siekia 50–65 %, priklausomai nuo finansuojamos veiklos pobūdžio.

Siekiant suteikti labai mažoms, mažoms ir vidutinėms įmonėms reikiamą informacinę, konsultacinę metodinę ir kitą paramą efektyvesnio išteklų naudojimo, gamtos resursų tausojo, ekoinovacijų diegimo ir panašiais klausimais, INVEGA siūlo ES finansuojamą visuotinės dotacijos priemonę „Eco

⁵⁷ <http://kurkl.lt/wp-content/uploads/2018/09/ES-SF-Finansine%CC%87s-priemone%CC%87s-MTEPI.pdf>

⁵⁸ <http://mita.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/programos-priemones/verslo-dalyvavimas-tarptautiniuose-renginiuose>

⁵⁹ <http://lvpa.lt/lt/priemones-inogeb-lt-dokumentai-208>

⁶⁰ <http://eimin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/es-parama-1/2014-2020-m/skaitmeniniu-inovaciju-centrai-lt>

konsultantas LT“. Pagal šią priemonę įmonėms skiriama iki 4000 Eur Verslo konsultantų tinklo teikiamų konsultacijų išlaidoms kompensuoti. Konsultacijų temos - „Atliekų perdirbimas ir antrinis panaudojimas gamyboje“, „Ekologinis gaminių projektavimas“, „Eko-inovacijų diegimas“, „Taršos prevencija“, „Aplinkosaugos vadybos sistemų diegimas“. Kompensacijos dydis siekia 85 %.⁶¹

MTEP veiklos ir verslo–mokslo bendradarbiavimas

Pagal priemonę „Inostartas“ smulkiojo ir vidutinio verslo subjektai gali gauti paramą inovatyvioms idėjoms ir produktams vystyti bei tyrėjams ar mokslininkams įdarbinti – tokiu būdu skatinama inovatyvių įmonių veikla bei gebėjimas vystyti MTEP veiklas įmonės viduje. Priklausomai nuo to, ar pareiškėjas vykdo veiklą Vilniaus, Kauno, Klaipėdos miestuose ir rajonuose, ar likusiose šalies vietovėse, finansavimo intensyvumas siekia atitinkamai 70 % ir 85 %.⁶² Tuo tarpu priemonė „Inopatentas“ skatina įmones patentuoti išradimus tarptautiniu mastu ir gauti tam finansavimą, siekiantį iki 30 tūkst. Eur su 95 % finansavimo intensyvumu.⁶³

Priemonės „Intelektas LT–2“, „Intelektas. Bendri mokslo–verslo projektai“, „Eksperimentas“ skirtos skatinti įmones investuoti į inovaciniams gaminiams, paslaugoms ar procesams kurti reikalingas MTEP veiklas, taip pat paskatinti įmonių plėtrą investuojant į MTEP ir inovacijų infrastruktūros kūrimą ir plėtrą. Pagal šias priemones finansuojamos ne tik MTEP veiklos, bet ir įmonių pradinės investicijos, kuriomis plečiama įmonės MTEP ir inovacijų infrastruktūra, naujų produktų ir technologijų sertifikavimas ir su tuo susijusios veiklos. Įgyvendinamo projektų tematika turi atitikti sumanios specializacijos prioritetus. Finansavimas gali būti skiriamas visų dydžių įmonėms, finansavimo intensyvumas svyruoja nuo 25 % iki 80 %, priklausomai nuo įmonės dydžio (mažesnių įmonių finansavimo intensyvumas didesnis) ir kitų kriterijų (pavyzdžiui, ar įmonė turi valstybės pagalbos gavėjo statusą).⁶⁴

Į užsienio investuotojus orientuota priemonė „Smart FDI“, kurios tikslas – į Lietuvą pritraukti MTEPI srities užsienio investicijų pagal sumaniąją specializaciją. Finansavimas vėlgi gali būti skiriamas visų dydžių įmonėms, o jo finansavimo intensyvumas svyruoja nuo 25 % iki 80 %, priklausomai nuo įmonės dydžio ir kitų kriterijų. Finansuojamos tiesioginės užsienio investicijos į MTEP veiklas, MTEPI infrastruktūros kūrimą ir plėtimą, procesų ir organizacinių inovacijų diegimą. Svarbu tai, kad investuotojas įsipareigoja sukurti naujų darbo vietų tyrėjams ir jas išlaikyti ne mažiau kaip 3–5 metus (priklausomai nuo įmonės dydžio) pasibaigus projektui.⁶⁵ Dar viena priemonė, skirta MTEP plėtrai ir orientuota į užsienio investuotojus – „SmartInvest LT“. Šios priemonės finansavimo intensyvumas siekia 100 %, tačiau įmonės nėra tiesioginiai naudos gavėjai – priemone pasinaudoti gali tik VšĮ „Investuok Lietuvoje“, vykdydama veiklas tiesioginėms užsienio investicijoms MTEPI srityje pagal sumaniosios specializacijos kryptis pritraukti.⁶⁶ Tokių investuotojų įsikūrimas gali turėti teigiamos įtakos ir kitiems regione ar šalyje veikiantiems verslams – nuo stiprias kompetencijas technologijų srityje turinčių specialistų pritraukimo ir pasipirties mokslo institucijų vystymuisi iki gerosios patirties mainų.

Pagal priemonę „Inovaciniai čekiai“ finansuojamas inovacinių čekių teikimas techninių galimybių studijoms vykdomiems MTEP darbams ar planuojamiems vykdyti MTEP darbams atlikti, MTEP projektams įgyvendinti. Taip siekiama skatinti mažų ir vidutinių įmonių inovacinę veiklą, pirminių

⁶¹ <https://invega.lt/lt/eco-konsultantas-lt>

⁶² <http://mita.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/programos-priemones/inostartas>

⁶³ <http://mita.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/programos-priemones/intelektine-nuosavybe-inopatentas>

⁶⁴ <http://lvpa.lt/lt/paraiskos/eksperimentas-nr.-1-ir-2-1015>

⁶⁵ <http://lvpa.lt/lt/paraiskos/smart-fdi-nr.-2-982>

⁶⁶ <http://lvpa.lt/lt/priemones-smartinvest-lt-dokumentai-207>

kontaktų tarp verslo ir mokslo užmezgimą, verslui ir mokslui bendradarbiaujant pradėtų veiklų tęstinumą. Didžiausios galimos veikloms skirti finansavimo lėšų sumos svyruoja priklausomai nuo to, kokiai kategorijai priskiriami pareiškėjai (pradedantieji ar brandieji inovatoriai) ir kokią veiklą jie vykdo (mokslinių tyrimų ar eksperimentinę plėtrą).⁶⁷ Pagal Technologinės plėtros projektų finansavimo priemonę finansuojama mokslo ir studijų institucijų vykdoma MTEP veikla, tačiau ne mažiau kaip 40 % projekto biudžeto turi sudaryti labai mažos, mažos arba vidutinės įmonės indėlis. Taigi MTEP veiklos turi būti pagrįsto glaudžiu bendradarbiavimu su verslu, tokiu būdu užtikrinant planuojamo sukurti produkto komercinį potencialą.⁶⁸

Verslo ir mokslo bendradarbiavimas taip pat skatinamas finansuojant pramonines doktorantūras, kurių metu doktorantas priimamas į universitetą ir taip pat įdarbinamas įmonėje, kurioje atlieka į pramonės poreikius orientuotus tyrimus. Tokiu būdu sprendžiamos verslui aktualios problemos, stiprinami įmonių žmogiškieji ištekliai, ugdomi MTEP gebėjimai, keliamas verslo inovatyvumas.⁶⁹ Priemonės tvarkos apraše finansavimo intensyvumas nėra nurodytas, tačiau vienintelei priemone 2017 m. pasinaudojusiai įmonei buvo skirtas 50 % bendros projektų vertės finansavimas.

Klasterių kūrimas

Finansavimo priemone „InoKlaster LT“ siekiama stiprinti įmonių ir kitų subjektų bendradarbiavimą vystant MTEPI veiklas. Pareiškėjais gali būti tik subjektai, eksploatuojantys klasterius, o klasterį turi sudaryti ne mažiau kaip 5 savarankiškos įmonės. Pagal priemonę finansuojamas klasterio MTEPI infrastruktūros (statiniai, įranga, reikalingi MTEP veikloms vykdyti) kūrimas sumaniosios specializacijos kryptyse. Įmonių indėlis siekia 35 %, ES lėšomis finansuojama 65 % išlaidų.⁷⁰

Infrastruktūros ir procesų modernizavimas

Dauguma į įmonių konkurencingumo ir produktyvumo didinimą orientuotų priemonių, nepriskiriamų MTEP vystymui, skirtos padėti įmonėms įsigyti ar atnaujinti reikalingą infrastruktūrą, tobulinti procesus. Visais atvejais priemonėmis gali pasinaudoti tik labai mažos, mažos ir vidutinės įmonės. Pagal priemones „Regio Invest LT+“ finansuojamas modernių technologijų diegimas, pritaikant esamus ir kuriant naujus gamybos ir paslaugų teikimo pajėgumus naujiems ir esamiems gaminiams gaminti ir paslaugoms teikti. Taigi finansavimu skatinamos įmonių investicijos į naujų gamybos technologinių linijų įsigijimą ir įdiegimą, esamų gamybos linijų modernizavimą ir pan. Įmonių galimybes pasinaudoti šia finansine parama gali apriboti finansavimo intensyvumas – 45-55 % (priklausomai nuo įmonės dydžio) visų projekto išlaidų.⁷¹ Įmonėms, planuojančioms naudotis paramos priemone, aktualūs ir tam reikalingi projekto įgyvendinimo ir administravimo kaštai. Daliai tokių įmonių, dėl tam trūkstamų žmogiškųjų išteklių stokos, tiek rengiant projektą tiek jį administruojant tenka remtis išorės specialistų paslaugomis. Visgi susidomėjimas priemone buvo didelis – naujausio kvietimo metu pateiktos 238 paraiškos, finansuoti 77 projektai. Vėliau įgyvendinta labai panaši priemonė „Regio potencialas LT“ buvo labiau orientuota į regionuose veikiančius verslus – pareiškėjai priklausomai nuo projekto veiklų įgyvendinimo teritorijos konkuravo apskrityse. Penkioms didžiosioms apskritims buvo skiriama 30 % viso priemonei numatyto finansavimo, mažosioms apskritims – 70 %.

⁶⁷ <http://mita.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/programos-priemones/inovaciniai-cekiai>

⁶⁸ <http://mita.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/programos-priemones/technologines-pletros-projektu-finansavimo-priemone>

⁶⁹ <http://mita.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/programos-priemones/pramonine-doktorantura>

⁷⁰ <http://lvpa.lt/lt/paraiskos/priemones-inoklaster-lt-antras-kvietimas-342>

⁷¹ <http://eimin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/es-parama-1/2014-2020-m/regio-invest-lt>

Ženkliai mažesnio susidomėjimo (naujausiu kvietimu – 65 paraiškų) sulaukė panaši, tačiau labiau specifinėms veikloms paremti skirta priemonė „DPT pramonei LT+“. Finansavimo intensyvumas ir apribojimai pareiškėjams yra tokie patys kaip „Regio Invest LT+“ priemonės, tačiau finansuojama veikla – didelio poveikio technologijų (pasitelkiant nanotechnologijas, mikro ir nanoelektroniką, pramonines biotechnologijas, pažangiąsias medžiagas, fotoniką ir kt.) diegimas, tokiu būdu modernizuojant įmonių gamybos procesus. Taigi priemonė aktuali siauresniam įmonių ratui.

Priemonė „E-verslas LT“ skirta paskatinti įmones diegti elektroninio verslo sprendimus, kuriais būtų optimizuojami su gamybos ir (ar) paslaugų teikimu bei veiklos organizavimu susiję verslo procesai. Kompensuojamos kompiuterinės ir programinės įrangos įsigijimo ir susijusios išlaidos. didžiausia projektui galima skirti finansavimo lėšų suma nėra didelė ir siekia 35 tūkst. Eur. Įmonės taip pat privalo 40–50 % projekto išlaidų padengti savomis lėšomis.⁷² Susidomėjimas priemone buvo labai didelis – sulaukta 431 paraiška, o finansuota tik kiek daugiau nei pusė projektų.

Pagal priemonę „Procesas LT“ įmonės turi galimybę gauti iki 70 tūkst. Eur siekiantį finansavimą inovatyviems vadybos metodams ir valdymo sistemoms diegti, remiantis tarptautiniais, Europiniais arba nacionaliniais standartais. Tarp finansuojamų veiklų – programinės įrangos, konsultacinių paslaugų įsigijimas. Priemone negali pasinaudoti didelės įmonės, o finansavimo intensyvumas siekia 50 %.

Kompleksinis požiūris į įmonių procesų modernizavimą atspindi priemonėje „Pramonės skaitmeninimas LT“. Pagal šią priemonę labai mažos, mažos ir vidutinės įmonės turi galimybę pasinaudoti finansavimu gamybos procesų įrangai su integruotomis skaitmeninimo technologijomis diegti, tačiau tik tuo atveju, jeigu šis diegimas pagrįstas technologinio audito rekomendacijomis. Technologinio audito metu įvertinamos įmonės procesų skaitmeninimo galimybės ir perspektyvos, taigi taip užtikrinamas skaitmeninių technologijų diegimo tikslingumas. Be to, tai tampa paskata įmonėms geriau suprasti jų gamybos procesų potencialą ir skirti daugiau resursų našumui didinti. Projektų, įgyvendinamų pagal šią priemonę, finansavimo intensyvumas siekia 50 %.⁷³

Specifiškai ekoinovacijoms diegti yra skirtos dvi verslo paramos priemonės: „Eco-inovacijos LT“ ir „Eco-inovacijos LT+“. Abi skirtos labai mažoms, mažoms ir vidutinėms įmonėms. Pirmoji priemonė skirta paskatinti diegti netechnologines ekoinovacijas, t. y. diegti aplinkosaugos vadybos sistemas, atlikti gamybos technologinius ir (ar) aplinkosaugos auditus bei projektuojant gaminius taikyti ekologinio projektavimo principus. Finansuojamomis veiklomis – aplinkosaugos vadybos sistemų pagal tarptautinių standartų reikalavimus diegimas ir (ar) gamybos technologinių ir (ar) aplinkosaugos auditų, kurių pagalba būtų pateikta racionalaus išteklių naudojimo ir taršos prevencijos analizė, atlikimas; ekologiškas projektavimas. Finansavimo intensyvumas pagal šią priemonę siekia 50 %.⁷⁴ Tuo tarpu priemonė „Eco-inovacijos LT+“ skirta paskatinti įmones diegti technologines ekoinovacijas. Finansuojamos veiklos – investicijos į įrenginius, technologijas, t. y. švaresnės gamybos inovacijas, kuriose taikomi racionalių išteklių naudojimo ir taršos prevencijos metodai. Priklausomai nuo įmonės dydžio finansuojama 35-45 % projekto išlaidų.

⁷² <http://lvpa.lt/lt/paraiskas/kvietimas-teikti-paraiskas-pagal-priemone-e-verslas-lt-52>

⁷³ <http://lvpa.lt/lt/paraiskas/pramones-skaitmeninimas-lt-nr.-2-1133>

⁷⁴ <http://lvpa.lt/lt/paraiskas/eco-inovacijos-lt-nr.-4-1035>

Mokesčių lengvatos

Savivaldybės taip pat turi galimybių taikyti įvairias priemones jų teritorijoje veikiančių įmonių technologinei pažangai palengvinti ar paspartinti. Visgi šių priemonių mastas yra gerokai mažesnis ir jos turėtų būti vertinamos labiau kaip papildoma, tačiau ne pagrindinė pagalba įmonėms šioje srityje.

Vienas iš tokių priemonių pavyzdžių yra Panevėžio miesto savivaldybės iniciatyva nuo 2018 m. taikyti žemės, žemės nuomos už valstybinę žemę, nekilnojamojo turto mokesčių lengvatas verslininkams, kurie remia mokslo renginius ar projektus. Ši parama turi būti skiriama aukštojo mokslo, MTEP, inovacijų skatinimo veiklas vykdančioms įstaigoms. Parama turi būti skiriama veikloms, susijusioms su naujų programų, remiančių darbo rinkos poreikius, rengimu; aukštos kvalifikacijos specialistų ruošimu; studentų pritraukimu į šias studijas; robotikos ir skaitmeninimo, MTEP veiklų vykdymu.⁷⁵ Nuo pat šios priemonės inicijavimo nė viena įmonė dar nesikreipė dėl lengvatos jai skyrimo. Galima daryti prielaidą, kad priemonė nėra pakankamai viešinama arba jos sąlygos nėra pakankamai patrauklios verslui. Savivaldybė pripažino, kad inovacinius projektus norinčios įgyvendinti įmonės dažniau ieško kitų paramos šaltinių, galinčių suteikti didesnę finansavimą. Be to, pati savivaldybė dėl ekspertinių žinių trūkumo susiduria su iššūkiu, kaip tinkamai įvertinti potencialių paraiškų kokybę ir realią įmonių skiriamos paramos naudą skatinant mokslo projektų plėtrą Panevėžio mieste.

Bendradarbiavimo tarp verslo ir kitų institucijų skatinimas

Panevėžio miesto savivaldybės tarybos sprendimu 2019 m. buvo sudaryta Panevėžio miesto Pramonės 4.0 vystymo patarėjų taryba. Patarėjų tarybos vaidmuo – patariamasis, tačiau jos posėdžiai suteikia galimybę verslo, švietimo, mokslo, viešojo sektoriaus atstovams bei inovacijų ir ekonominės plėtros ekspertams apskritojo stalo diskusijų formatu nagrinėti Pramonės 4.0 vystymo Panevėžio regione potencialą, identifikuoti aktualiausias problemas ir siūlyti konkrečius, visoms pusėms palankius jų sprendimo būdus. Ekspertinės rekomendacijos padeda savivaldybei priimti sprendimus dėl optimaliausių Pramonės 4.0 ekosistemos vystymo priemonių, atitinkamų projektų finansavimo, miesto strateginių dokumentų rengimo ir įgyvendinimo.⁷⁶

4.5. Priemonės skirtos padėti prisitaikyti prie staigių verslo aplinkos pokyčių

Staigūs verslo aplinkos pokyčiai, dėl kurių gali atsirasti trikdžiai verslo tiekimo grandinėje, įmonės gali susidurti su klientų ar tiekėjų nemokumu, produkcijos paklausa mažėti keičiantis tikslinės rinkos vartojimo įpročiams, reikalauja iš įmonės išankstinio strateginio pasirengimo. Jiems tinkamai pasiruošti reikalingos specialios personalo kompetencijos, kurioms paremti siūlomos paramos priemonės konsultacijų ir mentorių paslaugų forma.

Viena pagrindinių institucijų Lietuvoje, kuriai keliama strateginiai tikslai tapti kompetencijų ir kontaktų centru konkurencingo verslo pradžiai, plėtrai ir eksportui yra VŠĮ „Versli Lietuva“. Jos vykdoma veikla ir įgyvendinami projektai sutelkti į keturias pagrindines veiklos kryptis: eksportuotojų, ypač naujų ir kuriančių aukštesnės pridėtinės vertės prekes bei paslaugas, skatinimas, naujų verslų kūrimosi ir tvaraus augimo skatinimas, ypatingą dėmesį skiriant regionams, naujų startuolių ekosistemos plėtra bei bendras verslo aplinkos gerinimas. Siekiant priartinti šias paslaugas prie regiono verslo, Lietuvoje, kartu su savivaldybėmis įsteigti bendradarbiavimo centrai „Spiečiai“.

⁷⁵ <https://www.panevezys.lt/lt/verslininkams/mokesciu-lengvatos-318.html>

⁷⁶ https://www.panevezys.lt/lt/struktura-ir-kontaktai_144/komisijos-darbo-grupes-komitetai/sudarytos-tarybos-sprendimu/panevezio-miesto-pramones-fv4j.html

Šiuo metu Lietuvoje veikia 7 tokie centrai. Jose teikiamos paslaugos jaunam (iki 5 metų) verslui, turinčiam SVV statusą. Spiečiaus veiklos aprašyme teigiama, kad centro veikla yra orientuota į skaitmeninio ir kūrybinių industrijų verslų atstovus, tačiau norint tapti Spiečiaus nariu tereikia užpildyti SVV deklaraciją bei pasirašyti sutartį su VšĮ „Versli Lietuva“. Jose teikiamomis konsultacinėmis paslaugomis, organizuojamais verslo ugdymo mokymais ir kitomis verslo skatinimo ir plėtros iniciatyvomis gali naudotis visi Spiečiaus nariai. Specializuotos konsultacinės paslaugos, taip pat nukreiptos į jauną verslą, teikiamos įgyvendinant paramos priemonę „Verslo konsultantas LT“⁷⁷, kurios gavėjai gali naudotis įsteigto bendro Lietuvos verslo konsultantų tinklo paslaugomis. Šiuo metu tinkle yra 760 konsultantų. Konsultacijoms yra skiriama bendra fiksuota paramos suma. Apžvelgiant VšĮ „Versli Lietuva“ 2019 m. ataskaitą⁷⁸ matyti, kad teikiant konsultacijas pradedantiems verslą (veikiantiems iki 1 m.) yra vertinamas šių verslų gyvybingumas, tačiau verslo konsultacijų paramos priemonė vertinama tik suteiktų konsultacijų valandomis. Vertinant šios priemonės efektyvumą būtų reikšminga nustatyti metodiką, leidžiančią matuoti suteiktos paslaugos įtaką įmonės veiklai bei gyvybingumui. Taip pat svarbu paminėti, kad ši priemonė yra skirta ne ilgiau kaip 5 metus veikiančioms įmonėms, tačiau vertinant greitai kintančią rinką ir jos keliamus iššūkius verta į potencialių paramos gavėjų sąrašą traukti ir ilgiau veikiančias verslo įmones, užtikrinant joms savalaikę tikslingą verslo konsultacijos paslaugą.

Verslo konsultacinėms paslaugoms užtikrinti dalyje šalies savivaldybių yra įsteigti verslo informaciniai centrai bei verslo inkubatoriai. Panevėžio regione, Panevėžyje šiuo metu veikia vienas toks centras. Jose teikiamos konsultacijos verslo pradžios, paramos klausimais, rengiami mokymai bei organizuojama projektinė veikla. Verta paminėti, kad šių centrų steigimas ir veikla daugiau nei prieš 20 m. buvo koordinuojami tuometės LR Ūkio ministerijos, tačiau įsikūrus VšĮ „Versli Lietuva“ ir jos konsultantų tinklui, šių centrų šalyje ėmė mažėti. Dalies jų valdymą perėmė savivaldybės. Dalyje savivaldybių šiuo metu veikia ir bendradarbybės centras „Spiečius“, ir verslo centras, dalyje savivaldybių tokių paslaugų nėra. Atsižvelgiant į tai, kad verslo konsultantų tinklo paslaugomis gali naudotis tik paraiškas pateikusias įmonės (šiuo metu paraiškų priėmimas yra sustabdytas), kokybiškų nuolatinių verslo konsultacijų paslaugų prieinamumą galima būtų plėsti naudojantis šiais centrais.

4.6. Priemonės skirtos mažinti ekstremalių situacijų sukeltus padarinius

Apžvelgiant valstybės paramos priemones verslui, nukentėjusiam ekstremalių situacijų metu, matyti, kad dauguma šių priemonių yra susijusios su konkrečių jų pasekmių valdymu. Didžioji dalis, nukreipta į verslo gaivinimą, buvo sukurta Covid–19 viruso plitimui stabdyti įvestos ekstremalios situacijos metu, todėl jų ilgalaikis poveikis šiai dienai negali būti pamatuojamas. Siūlomas priemones galima išskirti į šias grupes:

Tiesioginės išmokos/subsidijos. Paprastai šios valstybės priemonės yra susijusios su tiesiogiai žalą patyrusiais maisto pramonės žaliavos augintojais – ūkininkais, tačiau vertinant Covid–19 sukeltą apribojimų pasekmes verslui šis paramos priemonių ratas buvo išplėstas. EIMIN pasiūlytame paramos verslui priemonių pakete subsidijos siūlomos mikro įmonėms, įdarbinančioms iki 9 darbuotojų, kompensuojama verslo, kurio veikla karantino metu buvo apribota, nuomos mokesčio dalis.

Paskolos. Ši priemonė, aktuali apdirbamosios pramonės verslui, taip pat plačiai išplėtota siekiant neutralizuoti Covid–19 apribojimų sukeltas pasekmes verslui. Lengvatinės paskolos siūlomos SVV sektoriaus įmonėms, kurių apyvarta nukrito daugiau kaip 30 %, taip pat įmonėms, kurių klientai pirke

⁷⁷ https://www.esinvesticijos.lt/lt/finansavimas/patvirtintos_priemones/verslo-konsultantas-lt

⁷⁸ <https://www.verslilietuva.lt/wp-content/uploads/2020/07/2019-met%C5%B3-veiklos-ataskaita-1.pdf>

paslaugas ar prekes dėl paskelbto karantino nebepajėgia apmokėti jų sąskaitų, siūloma papildoma valstybės paskolos dalis, besinaudojantiems paskolomis iš sutelktinio finansavimo lėšų.

Paskolų garantijos. Šios priemonės taikomos Covid-19 ekstremalios situacijos metu nukentėjusioms SVV įmonėms, kurių apyvarta sumažėjo ne mažiau kaip 30 %, bei kurioms nebepakanka lėšų įsipareigojimams dengti ir jos pasižymi kritiniu likvidumu. Pagal šią valstybės siūloma priemonę paskola garantuojama 80 % garantijos dydžiu.

Palūkanų kompensacijos. Priemonė skirta SVV įmonėms, Covid-19 ekstremalios situacijos metu turinčioms/ ketinančioms turėti paskolos ar lizingo sutartį. Pagal šią priemonę kompensuojama nuo 95 iki 100 % verslo paskolos palūkanų.

Parama draudimo įmokoms kompensuoti. Siekiant paskatinti veiklą vykdančius ūkio subjektus valdyti rizikas, susijusias su ekstremaliais reiškiniais (pavyzdžiui, sausra, liūtis, užkrečiamos ligos) valstybė pradėjo taikyti draudimo įmokų kompensavimo priemonę. Ši priemonė kol kas taikoma tik pasėlių, augalų ir gyvūnų augintojų draudimo įmokų daliai kompensuoti (nuo 65 – iki 70 %), tačiau būtų aktualu apsvarstyti platesnį šios paramos priemonės taikymą, skatinant įmones draustis nuo galimų rizikų, taip sumažinant galinčią kilti finansinę naštą įmonėms ir iš to kylančias rizikas bendrai regiono ekonomikai.

Parama darbo vietų išlaikymui. Paramos priemonė, taikoma Covid-19 paskelbtos ekstremalios situacijos metu, daliai verslų nebegalint vykdyti savo veiklos. Darbo vietų išsaugojimui valstybė siūlo įmonėms galimybę išleisti darbuotojus į prastovas, o jų darbo užmokestį kompensuoti atsižvelgiant į pačios įmonės tam skiriamą indėlį (nuo 70 iki 90 % apskaičiuotos sumos).

Įmokų mokėjimų atidėjimas. Priemonė, kuria gali naudotis įmonės, norinčios laikinai atidėti mokesčių mokėjimo prievolę. Besinaudojantiems šia paramos priemone nėra taikomi delspinigiai, tačiau jos terminas, per kurį įmonės turi rasti galimybių sumokėti reikiamus mokesčius – ne vėliau nei 2 mėnesiai nuo karantino atšaukimo.

5.7. Išvados

Valstybinės priemonės, skirtos įmonių administracinės naštos mažinimui, yra vystomos nuosekliai, tačiau valstybinių institucijų įgyvendinti projektiniai pavyzdžiai rodo, kad sistemingas atskirų sričių verslo reguliavimo sistemos vertinimas leidžia pasiekti didesnę siektiną pokytį. Savivaldybių įgyvendinamos administracinės naštos mažinimo priemonės metodiškai nėra vertinamos, todėl taikomos priemonės ir jų atnešami pokyčiai yra sunkiau identifikuojami.

Pagrindinė priemonė, skirta padėti įmonėms susidoroti su galimai sunkumais šalies ar globaliose rinkose kilus sunkumams, pasikeitus tarptautinei politinei situacijai, yra eksporto skatinimas. Šių priemonių siūlomos galimybės yra pakankamai plačios – nuo konsultacijų iki paramos dalyvavimui parodose, tačiau galimybė naudotis jomis kompleksiškai tikėtina sąlygotų didesnę jų efektyvumo rezultatą. Reikiamų žmoniškųjų išteklių užsitikrinimas įmonėms šiandien kelia didelius iššūkius, nepaisant plataus šiai sričiai taikomų priemonių skaičiaus. Įtraukimas į darbo rinką, perkvalifikavimas, esamų darbuotojų kvalifikacijos kėlimas, praktinių įgūdžių didinimas kol kas neduoda laukiamo rezultato, todėl galima teigti, kad tobulinant šias priemones didesnę dėmesį reiktų skirti šių priemonių efektyvumo vertinimui pasinaudojant verslo ir mokslo įstaigų bendradarbiavimo aktyvinimo priemonėmis.

Priemonės, skatinančios įmonių technologinę pažangą, taip pat leidžia įmonėms tiek gauti konsultaciją, tiek diegti inovacijas, tačiau šių priemonių detalus išskaidymas, keliami aukšti administraciniai reikalavimai bei siektini rodikliai palyginant su dalies jų pakankamai žemu paramos intensyvumu, neleidžia išnaudoti šių priemonių pilna apimtimi. Mažiausiai išplėtotą paramos priemonių sritis skirta padėti įmonėms prisitaikyti prie staigių verslo aplinkos pokyčių – klientų ar tiekėjų nemokumo, jų praradimo. Jaunos įmonės turi galimybę naudotis sukurto verslo konsultantų tinklo paslaugomis, tačiau bendros strateginės priemonės, galinčios padėti verslui iš anksto pasiruošti šiems staigiai galintiems įvykti pokyčiams nėra formuojamos. Šiandien ypač aktualios priemonės, skirtos mažinti ekstremalių situacijų sukeltus padarinius, kurios nukreiptos į esamo verslo gyvybingumo palaikymą, tačiau jų išsamumas ir efektyvumas dėl daugelyje pasaulio šalių besitęsiančios ekstremalios situacijos šiaandien dar negali būti vertinamas.

Šios studijos rengėjams atliekant paramos priemonių, nukreiptų į verslo atsparumo išoriniams rizikos veiksniams galimybių didinimą, apžvalgą, buvo suformuluota išvada, kad nepaisant plataus tam skirtų priemonių skaičiaus, pasigendama jų sistemingumo ir nuoseklumo, leidžiančio potencialiems paramos gavėjams identifikuoti jiems aktualias, nepakankamai išvystytas įmonės strateginės veiklos kryptis, tam reikalingus trūkstamus išteklius bei suplanuoti šių tikslingą siūlomų priemonių panaudojimą. Šiandien taikomos paramos priemonės neapima visų aktualių verslo patiriamų rizikų valdymo, o galimybė naudotis jomis priklauso nuo galimumo tam skirti reikiamus žmogiškuosius išteklius arba finansinių galimybių naudotis išorinių konsultantų paslaugomis.

5. Regiono įmonių atsparumo pokyčiams vertinimas

Pirmuose šios studijos skyriuose naudojantis statistiniais duomenimis bei antriniais šaltiniais buvo išanalizuota Panevėžio regiono pramonės struktūra bei atliktas išsamus Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos įmonių verslo aplinkos pokyčių vertinimas. Atsižvelgiant į bendrą šios studijos tikslą – numatyti galimas esamos verslo paramos tobulinimo ar naujų priemonių kūrimo galimybes, kurios skatintų įmonių konkurencingumą bei didintų regionų atsparumą struktūriniams šokams, reikšminga išsamiau paanalizuoti šiandien aktualius išorinius veiksnius, kurie yra labiausiai tikėtini ir kelia didžiausią riziką Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos įmonėms artimiausioje ateityje.

5.1. Tyrimo metodika

Tyrimo objektas – galimas išorinių rizikos veiksnių poveikis Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos įmonėms.

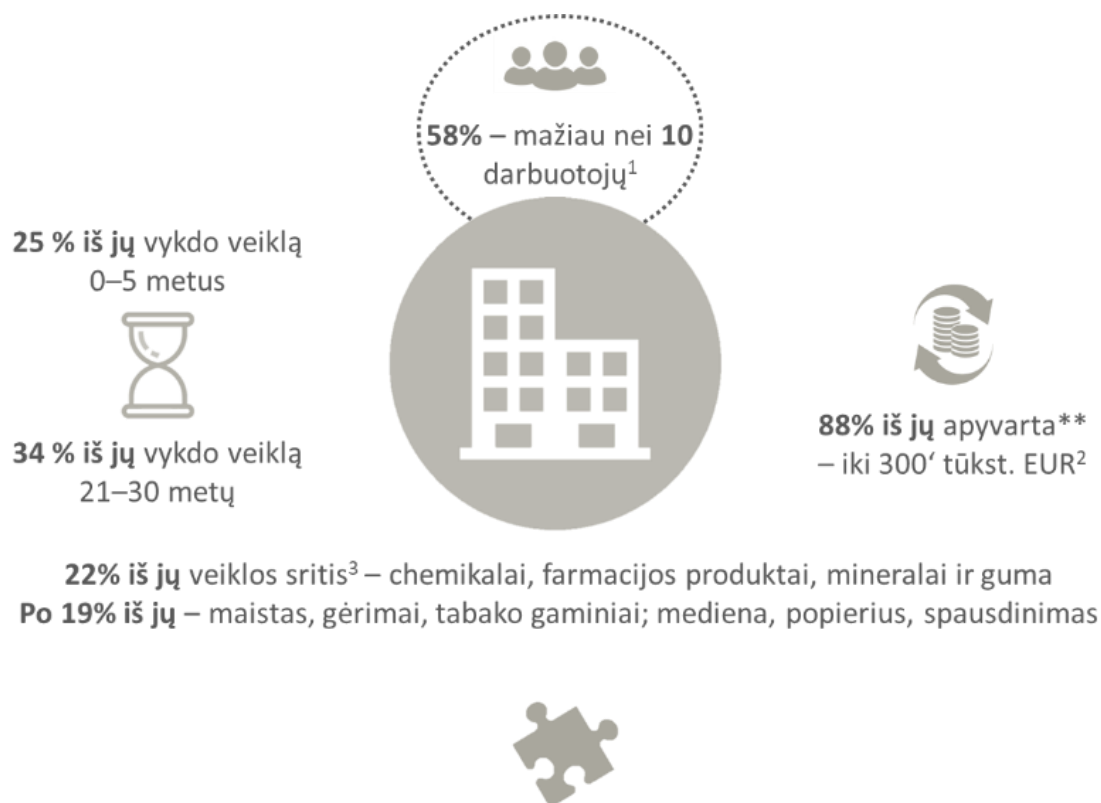
Tyrimo tikslas – numatyti reikšmingiausius išorinius rizikos veiksnius ir jų poveikį Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos įmonėms bei bendram regiono atsparumui struktūriniams šokams.

Tyrimo uždaviniai:

- Identifikuoti pagrindinius išorinius veiksnius, kurie labiausiai tikėtini ir kelia didžiausią riziką Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos įmonėms.
- Įvertinti Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos įmonių atsparumą šioms rizikoms.
- Išanalizuoti galimus šių rizikų sukeltus padarinius bei įmonių galimybes atlaikyti struktūrinius šokus.
- Identifikuoti, kokios priemonės Lietuvoje prisideda prie apdirbamosios gamybos verslumo skatinimo ir jų konkurencingumo didinimo, bei gali padidinti regionų atsparumą struktūriniams šokams.

Tyrimas atliktas naudojantis 2 metodais – anketine apklausa ir struktūruotu interviu. Naudojantis anketinės apklausos būdu buvo siekiama apžvelgti bendras Panevėžio regiono įmonių pasirengimo išoriniams rizikos veiksniams tendencijas, kurios, palyginus su interviu metu respondentams pateiktais atvirų klausimų atsakymais leido išsamiau ir įvairiapusiškiau įvykdyti tyrimo uždavinius. Pokalbio metu įmonių vadovai taip pat buvo paprašyti pateikti įžvalgas apie aktualias priemones, kurios, jų nuomone, prisideda ar galėtų prisidėti prie Lietuvos apdirbamosios gamybos verslumo skatinimo ir jų konkurencingumo didinimo, tuo pačiu didinant bendrą regionų atsparumą struktūriniams šokams.

Tyrimo imtis. Tiriamoji visuma – Panevėžio regione veikiančios apdirbamosios gamybos įmonės. Tyrimui atlikti buvo naudojama Rekvizitai.lt duomenų bazė, kurios duomenimis, apdirbamosios gamybos srityje regione veikia 522 įmonės. Bendroji tyrimo imtis pavaizduota žemiau pateikiamame paveiksle.

Paveikslas 3. Tipinė Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos įmonė⁷⁹ (Šaltinis: sudaryta autorių pagal Rekvizitai.lt ir Lietuvos statistikos departamento duomenis)

Anketinėje apklausoje, vykdytoje telefonu, sutiko dalyvauti 100 įmonių vadovų. Apklausa vykdyta 2020 m. gegužės mėnesį.

Struktūruotuose interviu dalyvavo 20 įmonių vadovų. Interviu vyko 2020 m. birželio – liepos mėnesiais.

Duomenų analizės metodai: anketinės apklausos duomenys analizuojami vertinant bendrą statistinį procentinį atsakymo dažnio pasiskirstymą bei grupuojant juos pagal tam tikrų duomenų grupes, atskleidžiančias reikšmingas tyrimui tendencijas. Struktūruotų interviu metu gauti apibendrinti duomenys pateikti aprašomuoju būdu.

Duomenų analizės įrankis. MS Office Excel programa.

Detalesni interviu dalyvavusių įmonių duomenys pateikiami aprašomuosiuose šio tyrimo dalių skyriuose.

Tyrimo sunkumai:

⁷⁹ *Apdirbamosios gamybos srityje Panevėžio regione veiklą vykdo 552 įmonės.

**461 iš visų aprašomų įmonių (84%) yra pateikusi savo apyvartą.

*** 2019 m. dėl eksporto atsiskaitė 265 (48%) aprašomos įmonės, 71% iš jų nurodė, kad eksportavo savo produkciją ar paslaugas.

¹29% turi 10–49 darbuotojus.

²iš 10–49 darbuotojus turinčių: 43% iš jų apyvarta 300 tūkst. –1 mln. Eur.

³iš 10–49 darbuotojus turinčių: 27% iš jų maistas, gėrimai, tabako gaminiai

Atsižvelgiant į apklausos metu šalyje galiojusią ekstremalią situaciją bei su ja susijusias saugos rekomendacijas, dalies įmonių vadovų interviu, jų pageidavimu, vyko telefonu. Tyrimo metu taip pat buvo susidurta su įmonių vadovų atsisakymu dalyvauti interviu, nenoru pateikti informaciją apie įmonėje vykdomus strateginius sprendimus valdant išorinius rizikos veiksnius. Dalyvauti interviu atsisakė suplanuotos tikslinės respondentės – vienintelė didelė baldų gamintoja Panevėžyje, 2 iš 3 didžiųjų transporto ir jo įrangos gamintojų, kuriose dirba reikšmingas Panevėžio regiono gyventojų skaičius. Tai galima pagrįsti verslui kylančiais didesniais nei įprasta iššūkiais dėl tyrimo metu galiojusios jau minėtos ekstremalios situacijos, vasaros atostogų sezonu (taip teigė dalis įmonių atstovų, atsisakiusių dalyvauti interviu), taip pat įmonių uždarmu, išankstiniu įmonių vadovų (savininkų) nusistatymu nedalyvauti apklausose.

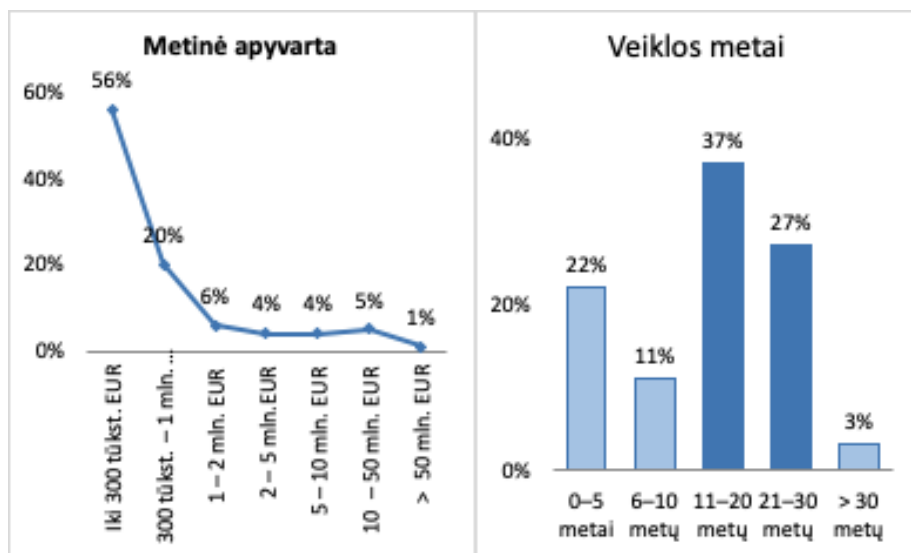
5.2. Kiekybinės įmonių apklausos rezultatai

5.2.1. Informacija apie kiekybinėje apklausoje dalyvavusias įmones

Organizuotoje kiekybinėje apklausoje daugiausia apklausta chemijos, farmacijos, mineralų ir gumos gaminius gaminančių Panevėžio regiono įmonių – 22 %, antroje vietoje – maisto, gėrimų ir tabako gaminių gamybos įmonių – 19 %, trečioje – metalo apdirbimo įmonių – 17 %. Du iš šių sektorių – maisto gamybos ir metalo apdirbimo įmonės – regione išsiskiria pagal jose dirbančiųjų regiono gyventojų skaičių bei metinės apyvartos duomenis.

Didžioji dalis apklaustų įmonių savo veiklą vykdo 11–20 metų – 37 % (iš jų 27 % – 16–20 metų), 27 % – 21–30 metų. Jaunų įmonių, veikiančių iki 5 metų, apklausoje dalyvavo 22 %.

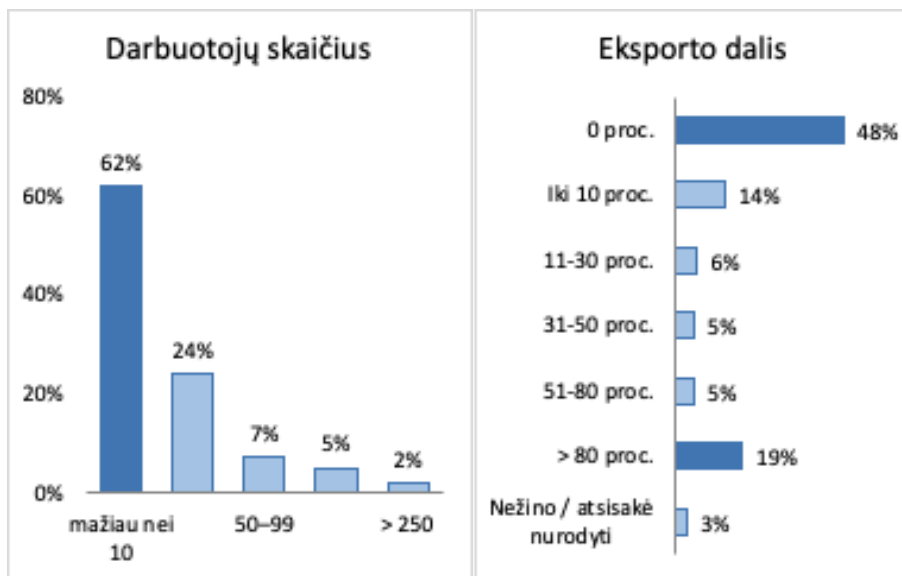
Daugiau nei pusė įmonių – 56 % generuoja iki 300 tūkst. Eur metinę apyvartą, 20 % – nuo 300 tūkst. iki 1 mln. Eur.

Grafikas 46. Metinė kiekybinėje apklausoje dalyvavusių Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos įmonių apyvarta ir veiklos trukmė metais (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)

62 % respondentų teigė, kad jų įmonėse dirba mažiau nei 10 darbuotojų, tuo tarpu 24 % respondentų įdarbina 10–49 darbuotojus.

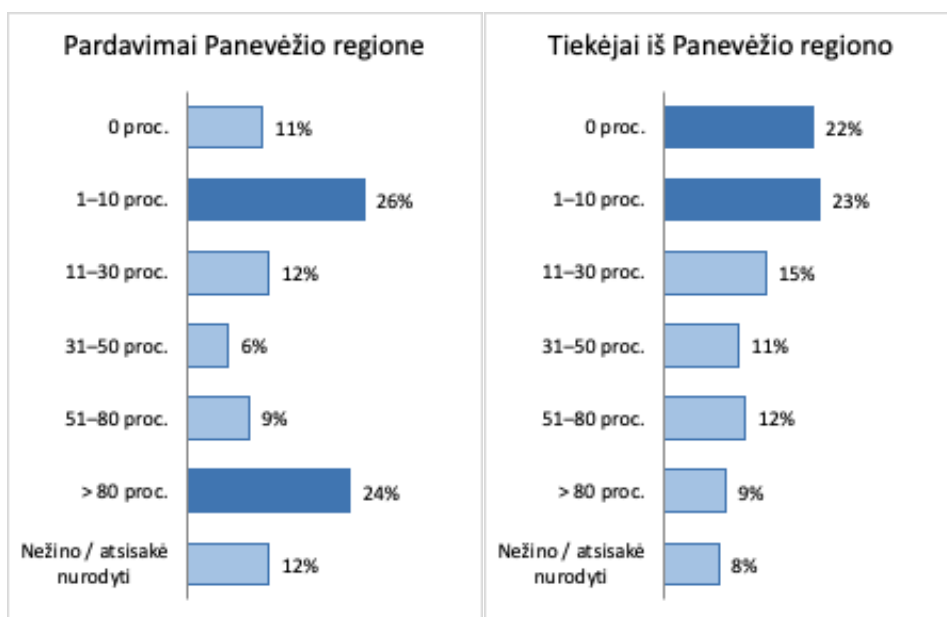
Beveik pusė, t. y. 48 % įmonių respondentų paminėjo, kad visiškai neeksportuoja savo produkcijos, iki 10 % įmonių – eksportuoja iki 10 % produkcijos. Didžiąją dalį savo produkcijos – daugiau nei 80 % eksportuoja 19 % respondentų.

Grafikas 47. Apklausoje dalyvavusių Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos įmonių darbuotojų skaičius ir eksportuojamos produkcijos dalis (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)

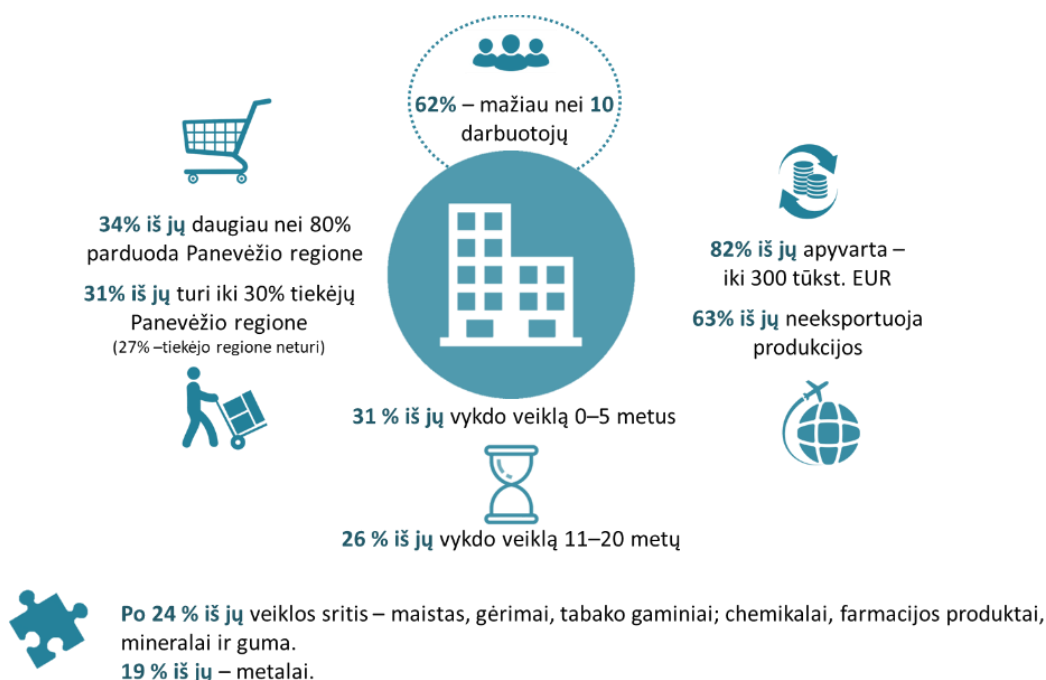
Apžvelgiant respondentų atsakymus apie produkcijos dalį parduodamą Panevėžio regione, išsiskyrė 2 grupės: 26 % respondentų teigė, kad regione parduoda 1–10 % savo produkcijos, panašus respondentų skaičius – 24 % savo produkcijos regione parduoda daugiau nei 80 %.

Respondentų pasiteiravus apie žaliavų, kurias tiekia tiekėjai veikiančys Panevėžio regione, dalį, 38 % atsakė, kad iki 30 % jų įmonių žaliavų aprūpina Panevėžio regione įsikūrę tiekėjai. Tuo tarpu 22 % apklaustųjų pasisakė, kad įmonėms žaliavas tiekiantys tiekėjai yra ne iš Panevėžio regiono.

Grafikas 48. Apklausoje dalyvavusių Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos įmonių pardavimų Panevėžio regione ir tiekėjų iš Panevėžio regiono dalis (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis).

Bendras apklausoje sutikusių dalyvauti respondentų grupės pasiskirstymas pagal darbuotojų skaičių, apyvartą, eksporto rodiklius, amžių, veiklos sritį, tiekėjus bei pardavimus Panevėžio regione pavaizduotas žemiau pateikiamame paveiksle.

Paveikslas 4. Tipinė apklausta Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos įmonė (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis).

Apžvelgiant šiuos bendruosius įmonių duomenis galima teigti, kad kaip ir didžiąją bendrą Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos įmonių skaičių, taip ir tyrime dalyvavusių respondentų dalį, sudaro labai mažos, nedidelės apyvartos įmonės, iš kurių eksportuoja apie trečdalis, tačiau glaudaus regioninis tinklinis tiekėjų ir klientų ryšys tyrimo duomenimis nėra fiksuojamas.

5.2.2. Įmonių rizikos valdymo patirtis

Siekiant identifikuoti pagrindinius išorinius veiksnius, kurie labiausiai tikėtini ir kelia didžiausią riziką Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos įmonėms, respondentų teirautasi apie rizikas ir jų reikšmę įmonės veiklai artimiausiu 10 metų laikotarpiu.

Reikšmingiausią įtaką turinčiomis rizikomis respondantai įvardijo: (1) epidemiją; (2) prekių ir paslaugų judėjimo tarp valstybių ribojimus bei ekonominius sunkumus eksporto rinkose, ir (3) pokyčius tiekimo grandinėje (žaliavų brangimą, tiekėjų pasitraukimą ir pan.).

Epidemiją kaip reikšmingiausią įtaką turėsiančią riziką ateityje nurodė didžiausia dalis apklaustų įmonių atstovų – 53 %. Neabejotina, jog šios rizikos vertinimui įtaką padarė Covid–19 viruso plitimas ir jo apribojimų sukeltos pasekmės. Pažymėtina ir tai, kad tik nedidelė dalis, t. y. 9 % respondentų turi rizikų valdymo strategiją ir veiksmų planą epidemijos atžvilgiu, tuo tarpu didesnioji dalis, t. y. 51 % apklaustųjų tokią strategiją su veiksmų planu turi iš dalies. Tuo pačiu atkreiptinas dėmesys, kad apribojimo priemonių sukeltos pasekmės kai kurių verslų galėjo būti patirtos ankstesnės 2008 m. finansų krizės metu (67 % respondentų veiklą vykdo ≥ 11 metų), dėl ko buvo sukaupta svarbi rizikų valdymo patirtis. Kita vertus, nemažai jaunų įmonių daliai, 22 % visų respondentų, neturinčiai finansų

krizės ir jos valdymo patirties, epidemijos rizikų valdymo strategijos ir veiksmų plano reikšmė tampa gerokai svarbesnė.

Prekių ir paslaugų judėjimo tarp valstybių ribojimai bei ekonominiai sunkumai eksporto rinkose respondentų buvo įvardijami kaip du kiti reikšmingiausia įtaką ateityje turėsiantys rizikos veiksniai, atitinkamai 32 % ir 34 % apklaustųjų. Kaip minėta šos studijos „Išorinių veiksnių įtakos regiono verslo aplinkai“ skyriuje, 2008 m. finansų krizė turėjo ženkliai įtaką regiono verslo vystymuisi ir konkurencingumui, todėl natūralu, kad verslas ekonominius sunkumus vertina kaip reikšmingiausios įtakos riziką. Tuo tarpu prekių ir paslaugų judėjimo tarp valstybių ribojimus nedidelė dalis įmonių galėjo būti patyrusios dėl su Rusijos Federacijos maisto prekių importo iš ES embargo. Nepaisant didelio šių rizikų reikšmingumo, tik 13 % (prekių ir paslaugų judėjimo tarp valstybių ribojimai) ir 6 % (ekonominiai sunkumai eksporto rinkose) respondentų turi rizikų valdymo strategiją ir veiksmų planą šiems veiksniams suvaldyti, o kiek daugiau nei pusė, atitinkamai 53 % ir 56 % respondentų – iš dalies. Atsižvelgiant į tai, kad iki šiol su šiomis rizikomis daugiausia buvo susidūrę maisto gamintojai, sąlyginai mažą respondentų skaičių, teigiančių, kad turi arba iš dalies turi strateginį planą šios rizikos valdymui, galima pagrįsti šiuo faktoriumi.

Pokyčiai tiekimo grandinėje (žaliavų brangimas, tiekėjų pasitraukimas ir pan.) tarp apklaustųjų taip pat vyravo kaip rizika, kuri turės reikšmingiausią įtaką įmonės veiklai per artimiausius 10 metų. Beveik po trečdalį įmonių – 78 %, pažymėjo, kad tai kelia ženkliai riziką nuo 3 iki 5 (nuo vidutiniškai iki labai smarkiai). Tačiau, kaip ir prieš tai aptartų rizikos veiksnių atveju, tik maža dalis, t. y. 9 % respondentų turi pokyčių tiekimo grandinėje rizikos valdymo strategiją ir veiksmų planą, o 46 % apklaustųjų – iš dalies.

Vertinant įtaką įmonės veiklai turėsiančius rizikos veiksnius, nepaisant jų reikšmingumo, fiksuojama bendra tendencija, kad tik nedidelė dalis apklaustų įmonių turi rizikos valdymo strategijas ir veiksmų planus. Dalis ilgesnį laiką veikiančių įmonių galėjo turėti prekių ir paslaugų judėjimo tarp valstybių ribojimų ir/ar ekonominių sunkumų eksporto rinkose valdymo patirties, tačiau kaip jau analizuota aukščiau, strateginis įmonių pasirengimas atremti šiuos rizikos veiksnius tik su jais susidūrus ir patyrus rimtų nuostolių, kelia riziką bendram regiono atsparumui. Tuo pačiu tai atskleidžia, kad ne tik jaunos įmonės stokoja strateginio planavimo įgūdžių tokių rizikos veiksnių suvaldymui. Svarbu ir tai, kad epidemijos, kaip sąlyginai naujas struktūrinis šokas verslo aplinkai, ir jų suvaldymo sprendimų nulemtos pasekmės, yra aktualus visoms įmonėms bei reikalauja papildomų žinių ir įgūdžių. Ši įžvalga galėtų būti aktuali rengiant paramos verslui priemones padedant įmonėms kurti ar atnaujinti rizikos valdymo strategijas ir veiksmų planus, ypač Covid-19 kontekste.

Vidutinę riziką turinčius veiksnius respondentai įvardijo: (1) pasikeitusius tikslinės rinkos vartojimo įpročius; (2) sunkumus pritraukiant (išlaikant) darbuotojus, ir (3) technologinius pokyčius.

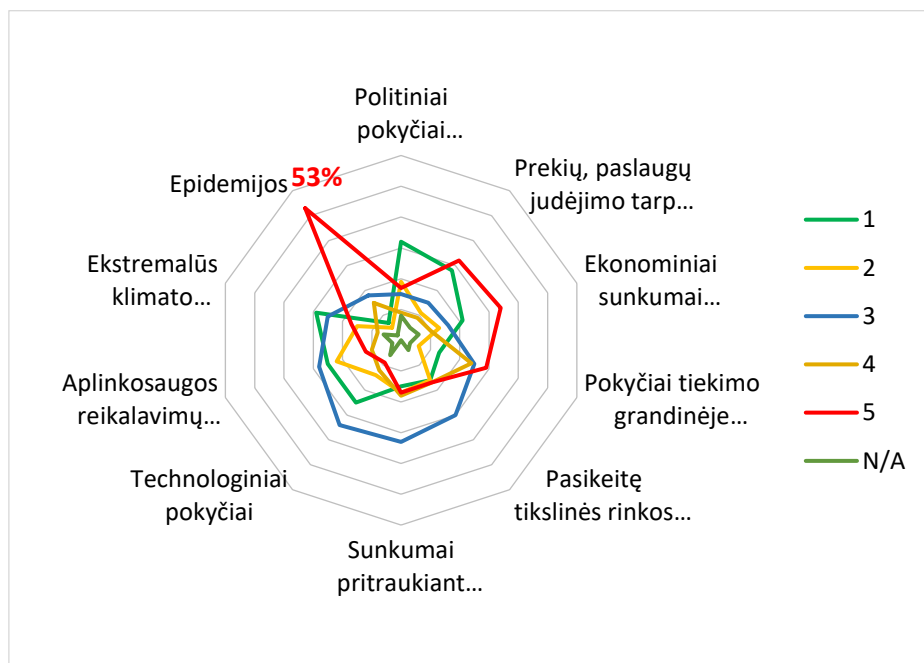
Pasikeitę tikslinės rinkos vartojimo įpročiai, kaip kelsiantys ženkliai riziką verslui ateityje, pažymėti 60 % respondentų nuo 3 iki 5 (nuo vidutiniškai iki labai smarkiai). Šioje vietoje atkreiptinas dėmesys, kad kokybinėje verslo atstovų apklausoje šios rizikos suvaldymo gerąją praktiką įvardyti bendradarbiavimas su klientais bei potencialių klientų atliekami auditai (plačiau dalyje „Įmonių rizikų valdymo patirtis“).

Sunkumus pritraukiant (išlaikant) darbuotojus 50 % įmonių pažymėjo nuo 3 iki 5 (nuo vidutiniškai iki labai smarkiai). Tai patvirtina aukščiau šiose studijoje suformuluotas prielaidas, kad šiuo metu taikomas paramos priemonės aktualu toliau tobulinti bei skatinti verslo bei švietimo ir mokslo institucijų bendradarbiavimą, siekiant paruošti reikiamos kvalifikacijos darbuotojus regiono pramonės įmonėms.

Trečiuoju vidutinės rizikos veiksniu 34 % respondentų įvardijo technologinius pokyčius. Ši rodiklį taip pat galima pagrįsti bendrojo respondentų paveiklo duomenimis. Technologiniai pokyčiai reikšmingesnius iššūkius kelia veiklą plečiančioms, tarptautinėse rinkose konkuruojančioms įmonėms, todėl šioje apklausoje, vyraujant mažos vietos rinkoje veikiančioms įmonėms, lyginant su bendromis įmonių konkurencinės aplinkos vystymosi tendencijomis, šis rizikos rodiklis yra vidutinis. Tuo pačiu tai atskleidžia galias potencialias tikslines grupes technologinių pokyčių skatinimui.

Respondentų išskirti šie mažiausią riziką verslo veiklai turėsiantys veiksniai: (1) politiniai pokyčiai, ir (2) aplinkosaugos pokyčiai bei ekstremalūs klimato reiškiniai.

Politinius pokyčius (rinkimus, mokestinius, reguliavimo pasikeitimus ir pan.) 66 % apklaustųjų įmonių atstovų įvertino nuo 1 iki 3 (32 % rinkosi 1, tai yra mano, kad visai neturės įtakos, likę vertino 2 arba 3). Tuo tarpu aplinkosaugos pokyčiai ir ekstremalūs klimato reiškiniai pažymėti 75 % ir 69 % respondentų atitinkamai nuo 1 iki 3 (nuo visai neturės iki vidutiniškai). Visgi, negalima teigti, kad šis rizikos veiksnys neturi įtakos įmonių veiklai, tačiau lyginant su kitų aptartų rizikos veiksnių poveikiu, jis, įmonių nuomone yra mažesnis, o įmonės randa vidinių išteklių prie jo prisitaikyti.

Grafikas 49. Rizikos, kurios turės reikšmingiausią įtaką apklausoje dalyvavusių įmonių veiklai per artimiausius 10 metų (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)

Pastaba: 1 – neturės jokios; 5 – turės labai reikšmingą įtaką; N/A – nežino / atsisakė nurodyti.

Siekiant identifikuoti pagrindinius išorinius veiksnius, respondentų teirautasi dėl rizikų, su kuriomis įmonės buvo susidūrusios praeityje tuo pačiu įvertinant tai, kokią reikšmę šie rizikos faktoriai turėjo jų veiklai.

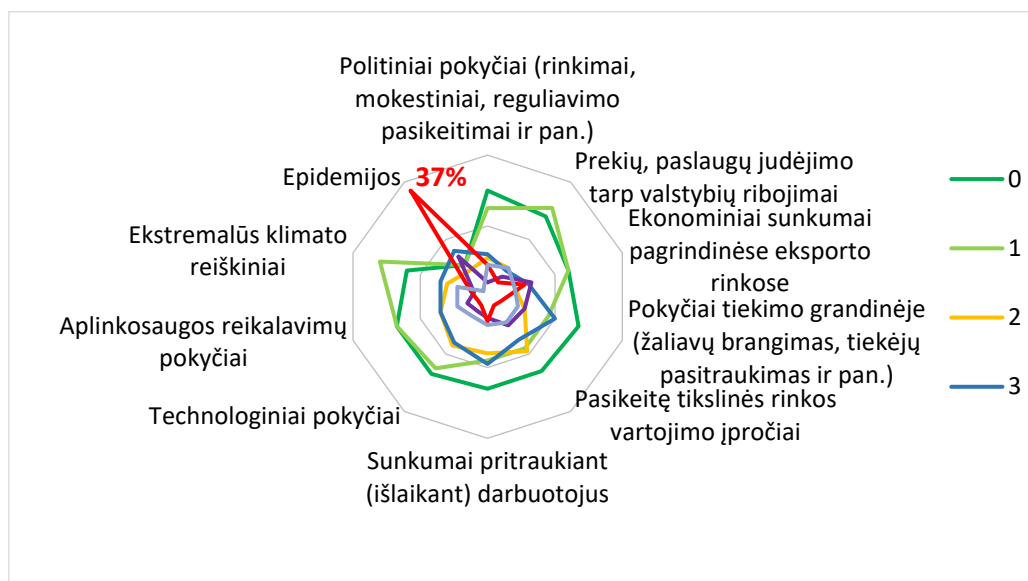
Su įvardintomis reikšmingiausio poveikio rizikomis (prekių ir paslaugų judėjimo tarp valstybių ribojimais, ekonominiais sunkumais eksporto rinkose bei pokyčiais tiekimo grandinėje) nebuvo susidūrę 24 %–30 % respondentų. Tačiau epidemijų atveju matyti, kad su pastarąja rizika nebuvo susidūrę tik 11 % respondentų. Kitaip tariant, Covid–19 viruso plitimas ir jo nulemta epidemiologinė situacija padarė įtaką didžiajai daugumai apklaustųjų įmonių.

Pažymėtina, kad 36 % respondentų nuo vidutinės iki labai reikšmingos įtakos turėjo ekonominiai sunkumai pagrindinėse eksporto rinkose. Šie skaičiai parodo 2008 m. finansų krizės įtaką verslams.

Vidutinę ir gana reikšmingą įtaką 31 % įmonių turėjo pokyčiai tiekimo grandinėje (žaliavų brangimas, tiekėjų pasitraukimas ir pan.). Tuo tarpu didžiausia rizika, su kuria verslai susidūrė ir įvardijo kaip vidutinę ir labai reikšmingą buvo epidemija – net 67 % respondentų. 30 % iš jų – vertina kaip vidutinę ir gana reikšmingą, o 37 % vertina kaip labai reikšmingą.

Nors su ekonominiais sunkumais pagrindinėse eksporto rinkose buvo susidūrusi nemaža dalis verslų (ši rizika 36 % apklaustųjų įvertinta kaip turėjusi vidutinę ir labai reikšmingą įtaką verslams), tuo pačiu ši rizika turėjo labai nedidelę įtaką 24 % respondentų. Šioje vietoje atkreiptinas dėmesys, kad didžioji dalis įmonių, kurios ekonominius sunkumus nurodė kaip labai nedidelės ir nedidelės reikšmės, savo veiklą vykdo 1–2 metus. Tikėtina, kad toks jaunas verslų amžius ir nulėmė didesnių ekonominių sunkumų pagrindinėse eksporto rinkose patirties nebuvimą. Tuo tarpu prekių ir paslaugų ribojimas buvo įvardytas kaip turėjęs labai nedidelę įtaką nemažai daliai verslų, t.y. 28 % visų respondentų.

Paminėti ir kiti mažiausiai reikšmingą poveikį turėję faktoriai – pasikeitę tikslinės rinkos vartojimo įpročiai, sunkumai pritraukiant (išlaikant) darbuotojus, technologiniai pokyčiai, aplinkosaugos reikalavimų pokyčiai bei ekstremalūs klimato reiškiniai, kurie 52 %–58 % respondentų turėjo labai mažą arba vidutinę įtaką.

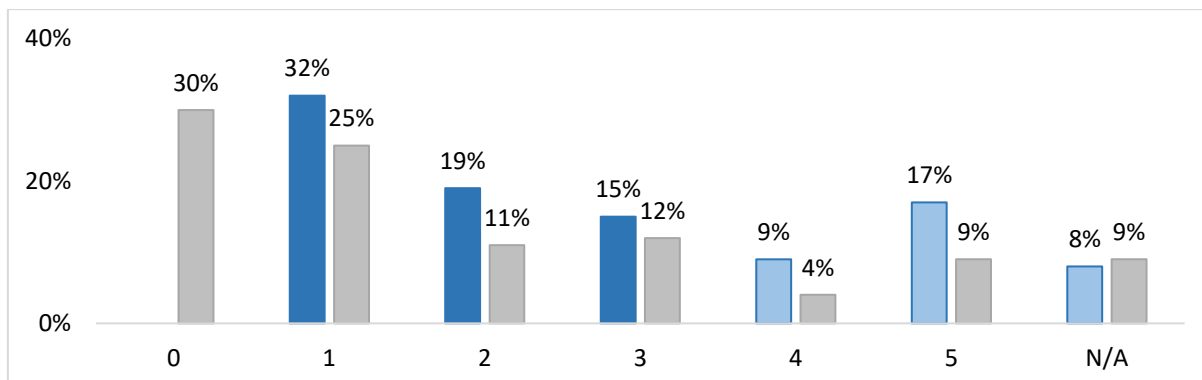
Grafikas 50. Rizikos, su kuriomis apklausoje dalyvavusios įmonės buvo susidūrusios praeityje, ir kurios turėjo įmonėms poveikį (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis).

Pastaba: 0 – nebuvo susidūrusios; 1 – neturėjo jokios įtakos; 5 – turėjo labai reikšmingą įtaką; N/A – nežino / atsakė nurodyti.

Politiniai pokyčiai (rinkimai, mokestiniai, reguliavimo pasikeitimai ir pan.)

Siekiant plačiau paanalizuoti įmonių patirties vaidmenį prognozuojant ateityje galinčių kilti rizikų reikšmingumą, buvo palyginti respondentų atsakymai apie rizikas, su kuriomis įmonės buvo susidūrusios praeityje bei prognozuojamą šių rizikų poveikį įmonės veiklai ateityje.

Pastebėtina, jog didesnė dalis respondentų politinius pokyčius vertino ir tebevertina kaip mažo reikšmingumo ar apskritai neturėjusių/neturėsiančius įtakos rizikos faktorius. Kone trečdalis atsakiusių, t. y. 30 %, bendrai nebuvo susidūrę su politinių pokyčių iššūkiais vykdant verslą.

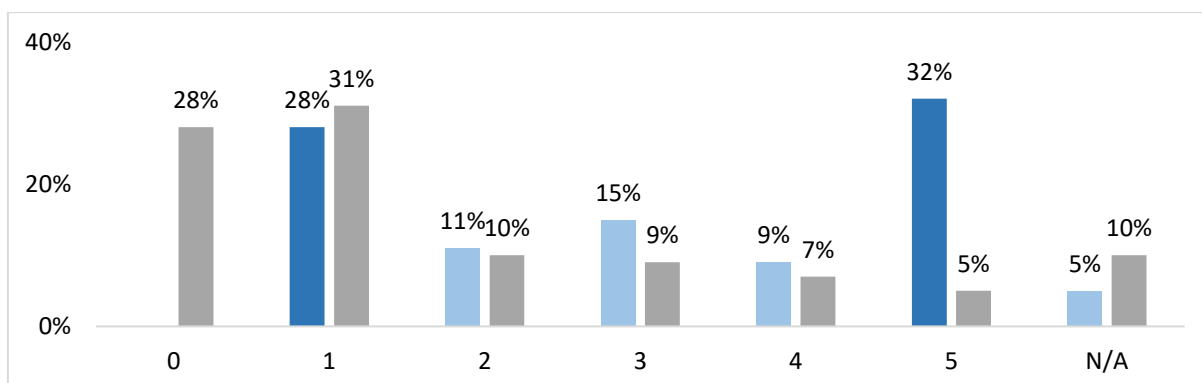

Grafikas 51. Politinių pokyčių rizikos ir jos poveikio per artimiausius 10 metų vertinimas apklausoje dalyvavusių įmonių nuomone (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)

Pastaba: Stulpelio mėlyna spalva žymi kaip įmonės vertina galimą riziką ir jos poveikį per artimiausius 10 metų, pilka spalva – ar įmonė buvo su šia rizika susidūrusi anksčiau. 0 – nebuvo susidūrę; 1 – neturės/-jo jokios įtakos; 5 – turės/-jo labai reikšmingą įtaką; N/A – nežino / atsisakė nurodyti

Prekių, paslaugų judėjimo tarp valstybių ribojimai

Atkreiptinas dėmesys, kad tik nedidelė dalis įmonių, t. y. 5 %, praeityje susidūrė su prekių, paslaugų judėjimo tarp valstybių ribojimais, ir vertino šį faktorių kaip padariusį didelę įtaką verslui. Vis dėlto gerokai didesnė dalis, t. y. 32 %, laiko šį rizikos faktorių kaip turėsiantį itin reikšmingą įtaką per artimiausią dešimtmetį.

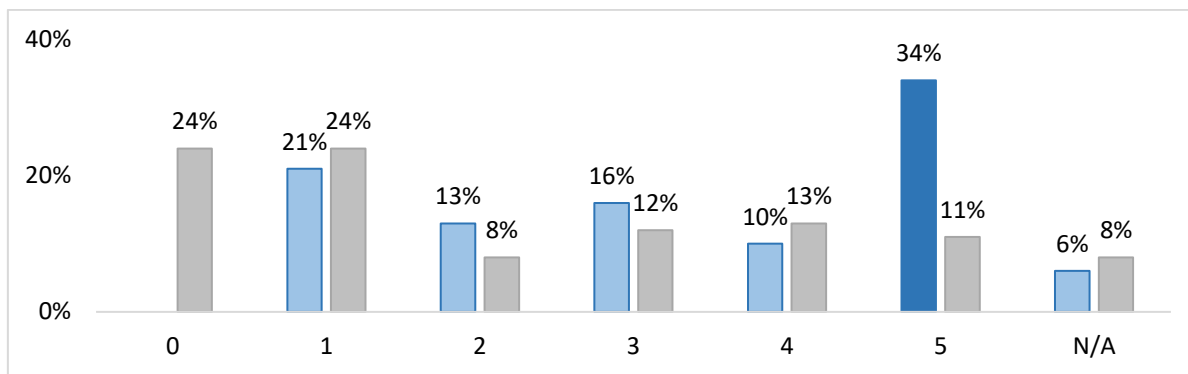

Grafikas 52. Prekių, paslaugų judėjimo tarp valstybių ribojimų rizikos ir jos poveikio per artimiausius 10 metų vertinimas apklausoje dalyvavusių įmonių nuomone (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)

Pastaba: Stulpelio mėlyna spalva žymi kaip įmonės vertina galimą riziką ir jos poveikį per artimiausius 10 metų, pilka spalva – ar įmonė buvo su šia rizika susidūrusi anksčiau. 0 – nebuvo susidūrę; 1 – neturės/-jo jokios įtakos; 5 – turės/-jo labai reikšmingą įtaką; N/A – nežino / atsisakė nurodyti

Ekonominiai sunkumai pagrindinėse eksporto rinkose

Šis rizikos veiksnys praeityje itin didelę reikšmę turėjo 11 % respondentų, tačiau žvelgiant į ateities perspektyvas – jau 34 % apklaustų įmonių mano, kad ekonominiai sunkumai pagrindinėse eksporto rinkose turės labai reikšmingą įtaką dešimtmečio laikotarpiu.

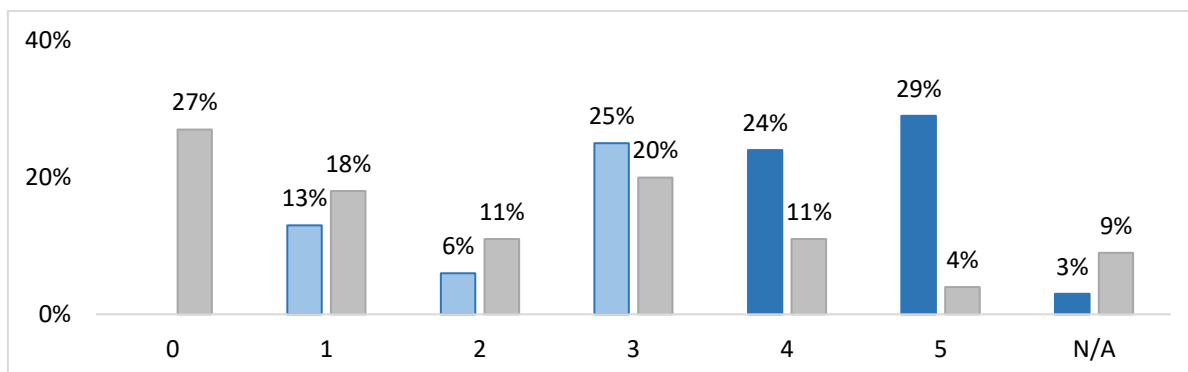

Grafikas 53. Ekonominių sunkumų pagrindinėse eksporto rinkose rizikos ir jos poveikio per artimiausius 10 metų vertinimas apklausoje dalyvavusių įmonių nuomone (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)

Pastaba: Stulpelio mėlyna spalva žymi kaip įmonės vertina galimą riziką ir jos poveikį per artimiausius 10 metų, pilka spalva – ar įmonė buvo su šia rizika susidūrusi anksčiau. 0 – nebuvo susidūrę; 1 – neturės/-jo jokios įtakos; 5 – turės/-jo labai reikšmingą įtaką; N/A – nežino / atsisakė nurodyti

Pokyčiai tiekimo grandinėje (žaliavų brangimas, tiekėjų pritraukimas ir pan.)

Pokyčių tiekimo grandinėje ir ankstesniojo (ekonominių sunkumų) rizikos veiksnių vertinimo tendencijos panašios. Tik nedidelei daliai įmonių, t. y. 4 %, praeityje teko susidurti su pokyčiais tiekimo grandinėje, tuo tarpu 29 % respondentų laiko šį veiksnių kaip turėsiantį itin didelę reikšmę ateities veikloje.

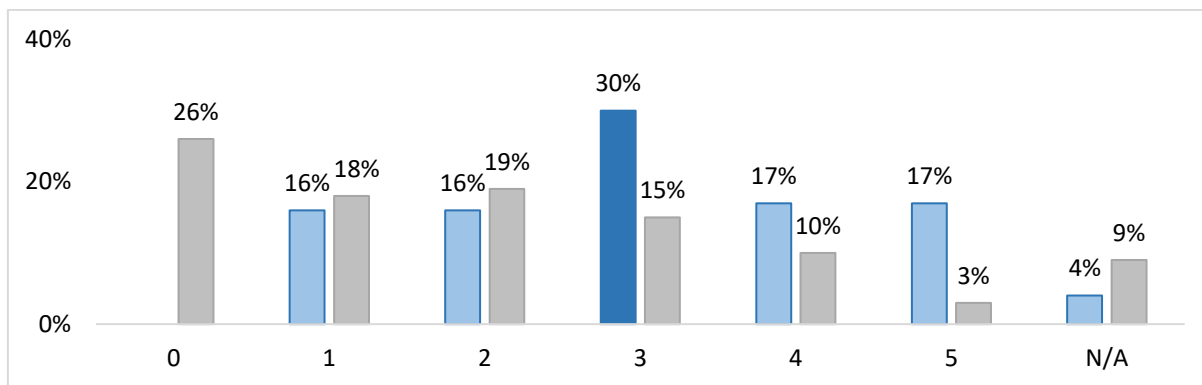

Grafikas 54. Pokyčių tiekimo grandinėje rizikos ir jos poveikio per artimiausius 10 metų vertinimas apklausoje dalyvavusių įmonių nuomone (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)

Pastaba: Stulpelio mėlyna spalva žymi kaip įmonės vertina galimą riziką ir jos poveikį per artimiausius 10 metų, pilka spalva – ar įmonė buvo su šia rizika susidūrusi anksčiau. 0 – nebuvo susidūrę; 1 – neturės/-jo jokios įtakos; 5 – turės/-jo labai reikšmingą įtaką; N/A – nežino / atsisakė nurodyti

Pasikeitę tikslinės rinkos vartojimo įpročiai

Pasikeitusių tikslinės rinkos vartojimų įpročių vertinimo tendencijos taip pat sutampa su ankstesnių rizikų (ekonominių sunkumų ir pokyčių tiekimo grandinėje) vertinimu. Atitinkamai, 3 % respondentų teigė susidūrę ir vertino šį faktorių kaip turėjusį didelės įtakos verslui, o 17 % įvertino šio faktoriaus didelį reikšmingumą ateities veiklai.

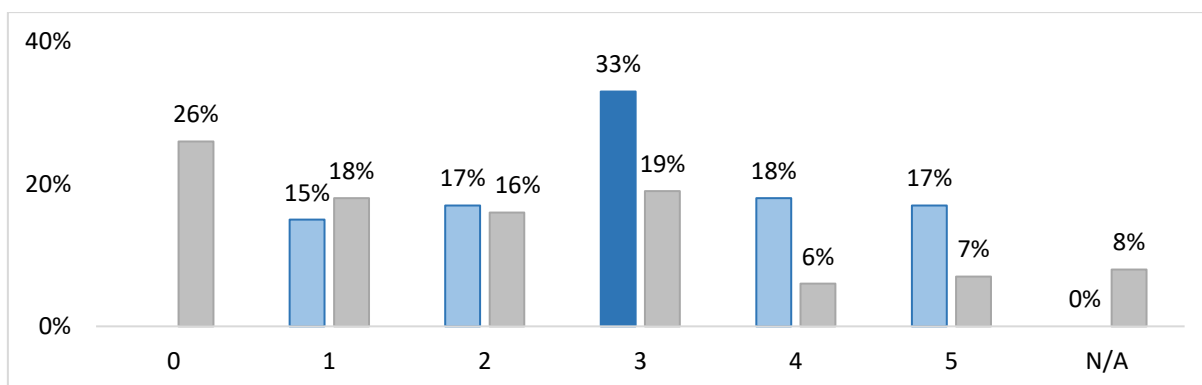

Grafikas 55. Pasikeitusių tikslinės rinkos vartojimo įpročių rizikos ir jos poveikio per artimiausius 10 metų vertinimas apklausoje dalyvavusių įmonių nuomone (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)

Pastaba: Stulpelio mėlyna spalva žymi kaip įmonės vertina galimą riziką ir jos poveikį per artimiausius 10 metų, pilka spalva – ar įmonė buvo su šia rizika susidūrusi anksčiau. 0 – nebuvo susidūrę; 1 – neturės/-jo jokios įtakos; 5 – turės/-jo labai reikšmingą įtaką; N/A – nežino / atsisakė nurodyti

Sunkumai pritraukiant (išlaikant) darbuotojus

Nagrinėjamas rizikos faktorius išsiskiria tuo, kad apklaustos įmonės jo reikšmingumą veiklai ateityje daugiausiai vertino kaip vidutinį. Šį atsakymą pasirinko 33 % respondentų, tuo tarpu praeities perspektyvoje toks vertinimas siekė 19 % apklaustųjų.

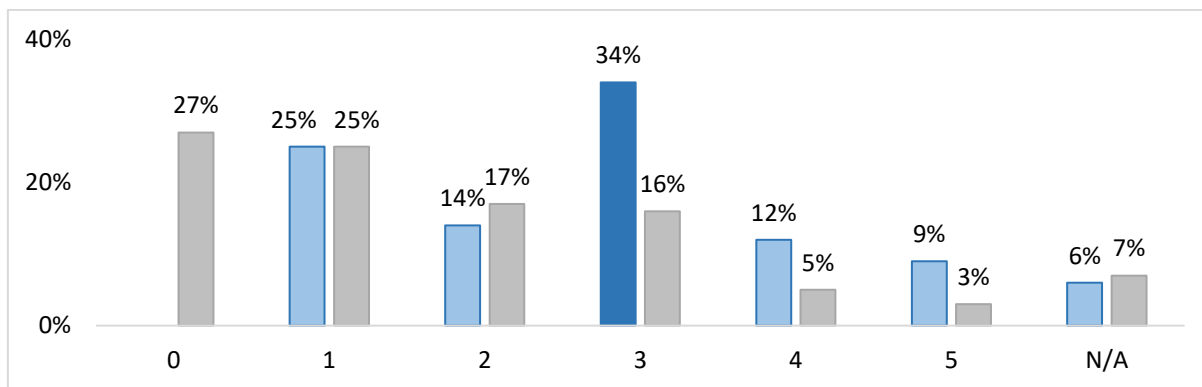

Grafikas 56. Sunkumų pritraukiant (išlaikant) darbuotojus rizikos ir jos poveikio per artimiausius 10 metų vertinimas apklausoje dalyvavusių įmonių nuomone (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)

Pastaba: Stulpelio mėlyna spalva žymi kaip įmonės vertina galimą riziką ir jos poveikį per artimiausius 10 metų, pilka spalva – ar įmonė buvo su šia rizika susidūrusi anksčiau. 0 – nebuvo susidūrę; 1 – neturės/-jo jokios įtakos; 5 – turės/-jo labai reikšmingą įtaką; N/A – nežino / atsisakė nurodyti

Technologiniai pokyčiai

Tendencingai į anksčiau minėtą rizikos veiksnių panašus technologinių pokyčius faktoriaus vertinimas. Kitaip tariant, šios rizikos vertinimas kaip vidutinės paaugo daugiau kaip dvigubai, nuo 16 % praeityje iki 34 % vertinant artimiausio dešimtmečio perspektyvas.

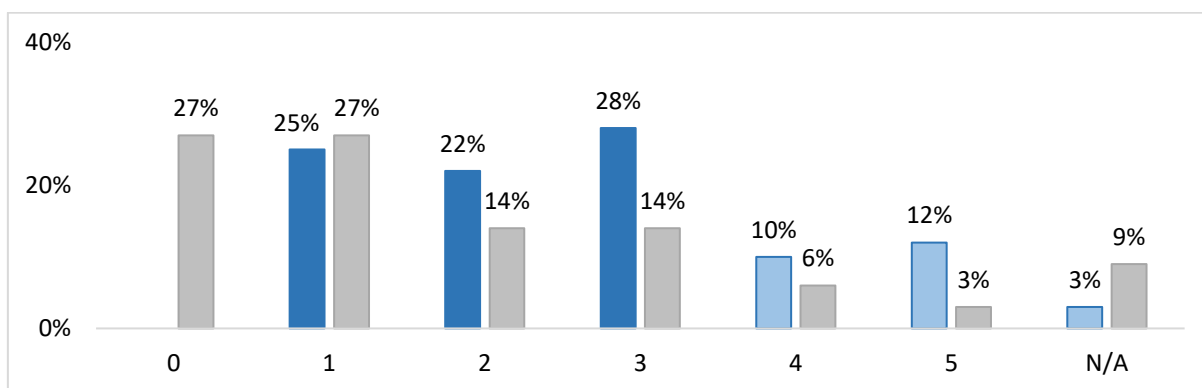

Grafikas 57. Technologinių pokyčių rizikos ir jos poveikio per artimiausius 10 metų vertinimas apklausoje dalyvavusių įmonių nuomone (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)

Pastaba: Stulpelio mėlyna spalva žymi kaip įmonės vertina galimą riziką ir jos poveikį per artimiausius 10 metų, pilka spalva – ar įmonė buvo su šia rizika susidūrusi anksčiau. 0 – nebuvo susidūrę; 1 – neturės/-jo jokios įtakos; 5 – turės/-jo labai reikšmingą įtaką; N/A – nežino / atsisakė nurodyti

Aplinkosaugos reikalavimų pokyčiai

Analizuojant aplinkosauginių reikalavimų pokyčius, respondentų didžioji dalis nelaikė šio faktoriaus kaip turėsiančio didelę reikšmę jų veiklai ateityje (47 % respondentų šio veiksnio reikšmingumo mastą įvertino 1–2 balais). Panaši tendencija išryškėjo ir su rizikos vertinimu ankstesniu laikotarpiu (41 % respondentų reikšmingumo mastą vertino 1–2 balais, o 27 % teigė apskritai su šia rizika nesusidūrę).

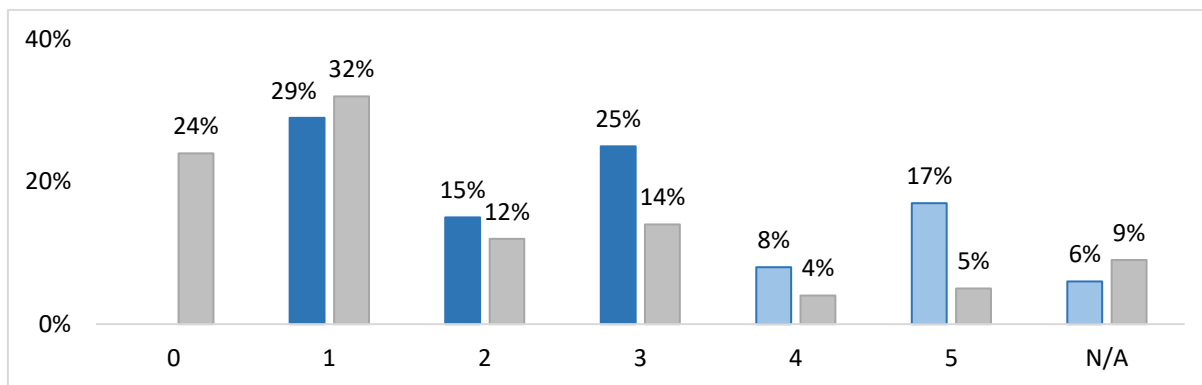

Grafikas 58. Aplinkosaugos reikalavimų pokyčių rizikos ir jos poveikio per artimiausius 10 metų vertinimas apklausoje dalyvavusių įmonių nuomone (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)

Pastaba: Stulpelio mėlyna spalva žymi kaip įmonės vertina galimą riziką ir jos poveikį per artimiausius 10 metų, pilka spalva – ar įmonė buvo su šia rizika susidūrusi anksčiau. 0 – nebuvo susidūrę; 1 – neturės/-jo jokios įtakos; 5 – turės/-jo labai reikšmingą įtaką; N/A – nežino / atsisakė nurodyti

Ekstremalūs klimato reiškiniai

Ekstremalių klimato reiškinių vertinimas ateities ir ankstesnio laikotarpio veiklos atžvilgiu taip pat buvo panašus, t. y. 44 % įmonių rizikos reikšmingumą ankstesniais m. įvertino 1–2 balais, o 34 % – ateities perspektyvų atžvilgiu.

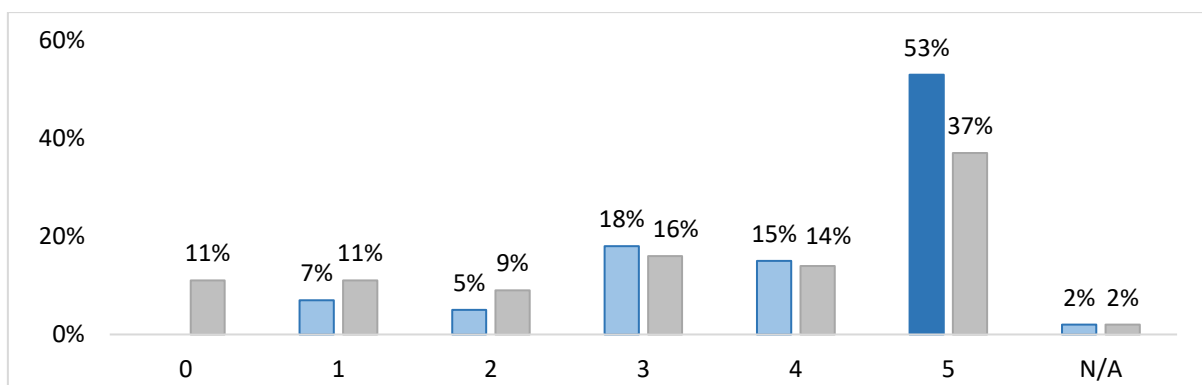

Grafikas 59. Ekstremalių klimato reiškinių rizikos ir jos poveikio per artimiausius 10 metų vertinimas apklausoje dalyvavusių įmonių nuomone (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)

Pastaba: Stulpelio mėlyna spalva žymi kaip įmonės vertina galimą riziką ir jos poveikį per artimiausius 10 metų, pilka spalva – ar įmonė buvo su šia rizika susidūrusi anksčiau. 0 – nebuvo susidūrę; 1 – neturės/-jo jokios įtakos; 5 – turės/-jo labai reikšmingą įtaką; N/A – nežino / atsisakė nurodyti

Epidemijos

Epidemijų kaip rizikos faktorių vertinimas išsiskiria tuo, kad didesnė dalis apklaustųjų – 53 % mato didelį šio veiksnio reikšmingumą jų veiklai artimiausiame dešimtmetyje, tuo tarpu mažesnė dalis – 37 % išskyrė epidemijas kaip didelę reikšmę įmonių veiklai jau turėjusią riziką.

Grafikas 60. Epidemijų rizikos ir jos poveikio per artimiausius 10 metų vertinimas apklausoje dalyvavusių įmonių nuomone (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)

Pastaba: Stulpelio mėlyna spalva žymi kaip įmonės vertina galimą riziką ir jos poveikį per artimiausius 10 metų, pilka spalva – ar įmonė buvo su šia rizika susidūrusi anksčiau. 0 – nebuvo susidūrę; 1 – neturės/-jo jokios įtakos; 5 – turės/-jo labai reikšmingą įtaką; N/A – nežino / atsisakė nurodyti

Apžvelgus labiausiai tikėtinus rizikos faktorius, svarbu įvertinti įmonių pasiruošimą suvaldyti šias rizikas parengiant jų valdymo strategijas ir veiksmų planus. Respondentų pasiteiravus, ar jų atstovaujamos įmonės turi anksčiau nurodytą rizikų valdymo strategiją ir veiksmų planą, tik nedidelė dalis, t. y. 12 %, respondentų atsakė, kad tokią strategiją su veiksmų planu turi pasiruošę. Vertinant šių įmonių profilį, pastebėtina, kad didesnė dalis jų – tai mažesnės įmonės pagal darbuotojų skaičių (45 % iš jų turi iki 10 darbuotojų, tuo tarpu po 18 % – 50–99 ir 100–249 darbuotojus) bei metinę apyvartą (45 % iš jų metinė apyvarta siekia iki 300 tūkst. Eur, 36 % – 5 mln. Eur ir daugiau), savo veiklą vykdančios tarp 11 ir 20 metų (58 %).

Beveik pusė apklaustųjų įmonių – 45 %, atsakė, kad iš dalies turi rizikų valdymo strategiją ir veiksmų planą. Šių įmonių profilis buvo panašus į verslo subjektų, turinčių strategiją su veiksmų planu – vyravo įmonės su mažesne metine apyvarta (47 % įmonių metinė apyvarta siekia iki 300 tūkst. Eur ir 24 % – iki 1 mln. Eur) ir darbuotojų kiekiu (51 % iš jų turi iki 10 darbuotojų, 33 % – 10–49

darbuotojus), tuo tarpu didesnė dalis šių įmonių savo veiklą vykdo daugiau nei dešimtmetį (67 % – 11–30 metų).

Vis dėlto didelė dalis respondentų – 41 %, rizikų valdymo strategijos ir veiksmų plano neturi. Pažymėtina tai, kad tarp pasirinkusiųjų šį atsakymo variantą vyravo mažesnės įmonės tiek pagal darbuotojų skaičių (78 % iš jų turi iki 10 darbuotojų), tiek ir pagal metinę apyvartą (68 % iš jų metinė apyvarta siekia iki 300 tūkst. Eur, 20 % – iki 1 mln. Eur). Įdomu tai, jog nei viena įmonė, kurios metinė apyvarta yra nuo 2 iki 5 mln. Eur neatsakė, kad neturi tokios strategijos ir plano. Be to, didesnės įmonės pagal darbuotojų skaičių (100 ir daugiau darbuotojų) taip pat nesirinko šio atsakymo varianto.

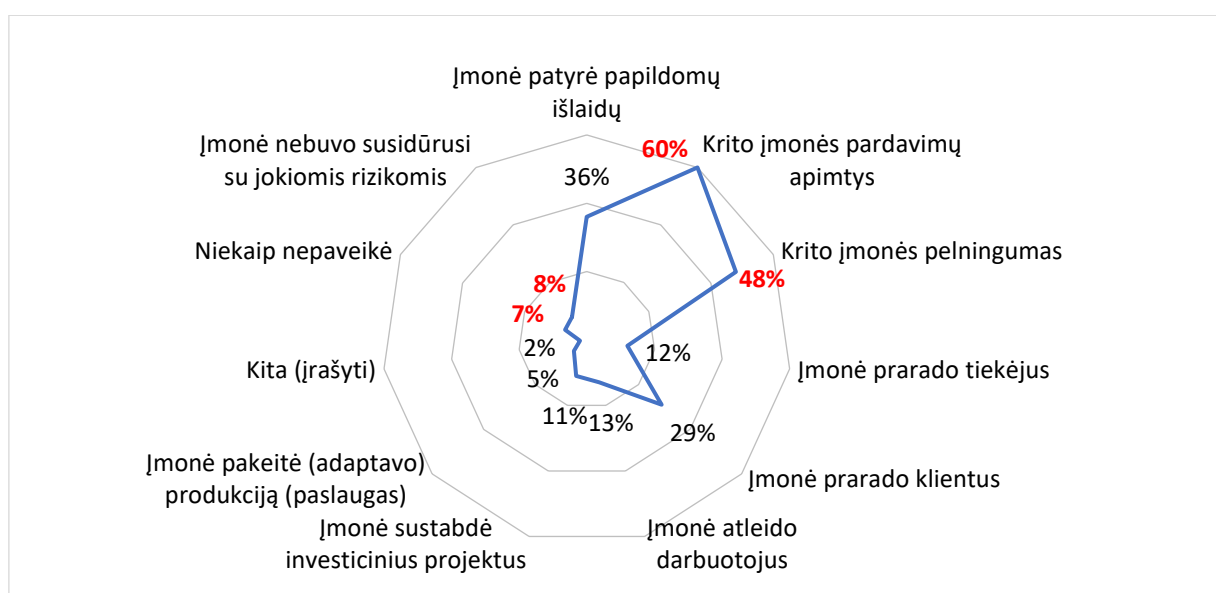
Atsižvelgiant į šiuos atsakymus, galima daryti išvadą, kad didesnės įmonės (pagal darbuotojų skaičių ir metinę apyvartą) yra labiau pasiruošusios rizikų valdymui – net 36 % iš šio segmento nurodo, kad turi rizikų valdymo strategiją ir veiksmų planą, o 50 % nurodo turinčios iš dalies. Tikėtina, kad mažesnės įmonės turi mažiau žinių bei patirties skirtingų rizikų valdymo atžvilgiu.

Grafikas 61. Apklausoje dalyvavusių įmonių pasiruošimas valdyti anksčiau įvardintas rizikas – parengta rizikų valdymo strategija ir veiksmų planas (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)

Pastaba: *Atskirai analizuojamos įmonės, kurios turi 50 ir daugiau darbuotojų.

Tyrimo metu respondentų taip pat teirautasi, kokią įtaką patirtos rizikos ankstesniais veiklos m. padarė įmonėms.

Grafikas 62. Patirtų rizikų poveikis apklausoje dalyvavusioms įmonėms (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)

Kaip matyti, reikšmingiausios pasekmės dėl patirtų rizikų buvo: (1) anksčiau turėtų pardavimų apimtys praradimas; (2) įmonės pelningumo sumažėjimas, (3) ir papildomų išlaidų patyrimas.

Didžioji dalis įmonių, net 60 %, susidūrusių su sunkumais, prarado anksčiau turėtas pardavimų apimtis. Šios įmonės daugiausiai veikė metalų veiklos srityje –24 % bei chemikalų, farmacijos produktu, mineralų ir gumos veiklos srityje – 22 %. Pažymėtina ir tai, kad pagal metinę apyvartą (51 % iš jų yra įmonės, kurių metinė apyvarta siekia iki 300 tūkst. Eur, 29 % – iki 1 mln. Eur) bei darbuotojų skaičių (58 % iš jų turi iki 10 darbuotojų ir 31 % – 10–49 darbuotojus), šios įmonės buvo mažesnės. Vertinant tokių įmonių veiklos amžių, matyti, kad 65 % iš jų savo veiklą vykdo 11–30 metų, 20 % – iki 5 metų.

Pelningumas, kuris nurodomas kaip antroji pagal mastą pasekmė, krito 48 % įmonių. Daugiausiai šios įmonių – 30 %, veikė chemikalų, farmacijos produktų, mineralų ir gumos veiklos srityje bei medienos, popieriaus, spausdinimo srityje –17 %. Kaip ir ankstesnės pasekmės atveju – didžioji dalis respondentų įmonių buvo mažesnės tiek pagal metinę apyvartą (59 % iš jų yra įmonės, kurių metinė apyvarta siekia iki 300 tūkst. Eur, 17 % – iki 1 mln. Eur), tiek pagal darbuotojų kiekį (59 % turi iki 10 darbuotojų, 30 % – 10–49 darbuotojus). Be to, didesnė dalis įmonių – 58 % savo veiklą vykdo 11–30 metų, 25 % – iki 5 metų.

Patirtos rizikos privedė ir prie papildomų išlaidų, su kuriomis susidūrė 36 % įmonių. Iš jų – didesnė dalis, 23 % respondentų, veiklą vykdė chemikalų, farmacijos produktų, mineralų ir gumos srityje, bei maisto, gėrimų ir tabako gaminių srityje –19 %. Papildomas išlaidas patyrusios įmonės buvo mažesnės pagal metinę apyvartą (47 % iš jų yra įmonės, kurių metinė apyvarta siekia iki 300 tūkst. Eur, 13 % – iki 1 mln. Eur) ir darbuotojų skaičių (53 % iš jų turi iki 10 darbuotojų, 17 % – 10–49 darbuotojus). Dauguma respondentų, t.y. 69 %, susidūrusių su papildomomis išlaidomis dėl patirtų rizikų, veiklą vykdo 11–30 metų.

Apžvelgus didžiausią įtaką turėjusias pasekmes, tikslinga atkreipti dėmesį ir į tų įmonių profilius, kurių sunkumai nepaveikė ar jos apskritai su įvardytomis rizikomis nebuvo susidūrusios.

Maža dalis respondentų t.y. 7 % įvardijo, kad sunkumai jų niekaip nepaveikė. Šios įmonės išsiskyrė savo veiklos sritimis, t. y. tekstilė, drabužiai ir odos gaminiai – 43 % apklaustųjų, mediena, popierius ir spausdinimas – 29 % apklaustųjų. Atkreiptinas dėmesys ir į šių įmonių dydį, t.y. metinę apyvartą (71 % iš jų metinė apyvarta siekia iki 300 tūkst. Eur) bei darbuotojų skaičių (71 % iš jų turi iki 10 darbuotojų, 29 % 50–99 darbuotojus). Tuo tarpu didesnės įmonės (metinė apyvarta nuo 300 tūkst. iki 2 mln. Eur ir daugiau nei 10 mln. Eur, 10–49 ir daugiau nei 100 darbuotojų) teigė, jog susidūrus su rizikomis, jų veikla vienaip ar kitaip buvo paveikta. Vertinant šiuos duomenis, matyti, kad sunkumai labiau paveikė didesnius verslo subjektus.

Maža dalis apklaustų verslų, t. y. 8 %, su sunkumais apskritai nebuvo susidūrę. Šios įmonės veikė maisto, gėrimų ir tabako gaminių srityse –33 % respondentų bei chemikalų, farmacijos produktų, mineralų ir gumos srityse –22 % respondentų. Su sunkumais nesusidūrusių įmonių didžioji dalis turi iki 10 darbuotojų – 78 % respondentų, o jų metinė apyvarta siekia iki 300 tūkst. Eur –67 % respondentų. Be to, 62 % šių įmonių veiklą vykdo 11–30 metų. Kita vertus, visos didesnės įmonės (apyvarta yra nuo 2 iki 10 mln. Eur ir daugiau nei 50 mln. Eur, 100 ir daugiau darbuotojų) teigė, kad buvo susidūrusios su rizikos veiksnių nulemtais sunkumais.

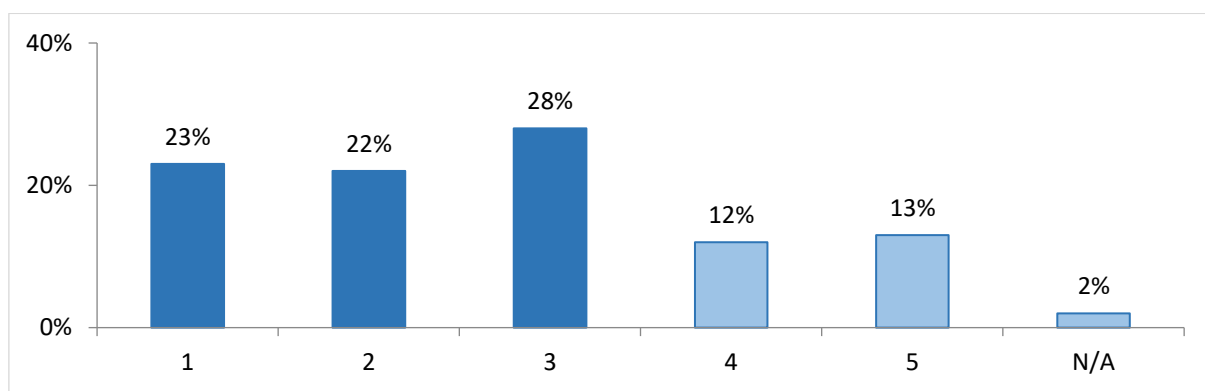
5.2.3. Įmonių atsparumas rizikoms

Vienas iš tyrimui keliamų uždavinių yra įvertinti Panevėžio regiono apdirbamosios pramonės įmonių atsparumą minėtiems rizikos faktoriams. Toliau apžvelgiami apklausos metu gauti duomenys bei pateikiamos tendencijos, susijusios su apklaustų įmonių atsparumu rizikoms.

Analizuojant įmonių atstovų atsakymus, matyti, jog atsparumo rizikoms bendras vertinimas yra nuo labai mažo iki vidutinio atsparumo.

Investicijos į pažangius technologinius sprendimus

Į pažangius technologinius sprendimus neinvestuoja arba investuoja mažai ir vidutiniškai 73 % įmonių respondentų. 23 % neinvestuoja visiškai, 50 % mažai ir vidutiniškai.

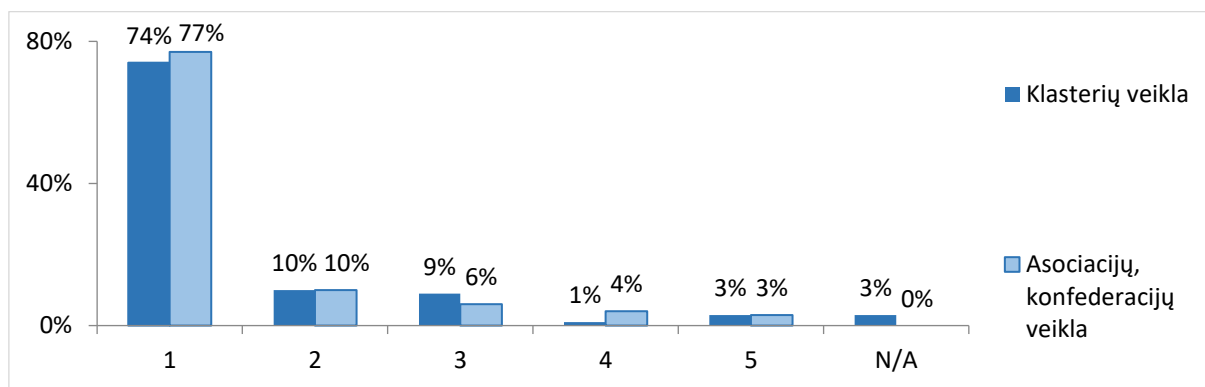

Grafikas 63. Apklausoje dalyvavusių įmonių investicijų į pažangius technologinius sprendimus mastas (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)

Pastaba: 1 – visiškai neinvestuoja; 5 – labai daug investuoja; N/A – nežino / atsakė nurodyti.

Įsitraukimas į klasterių, asociacijų ir konfederacijų veiklą

Daugiau nei 70 % nedalyvauja klasterių, asociacijų ir konfederacijų veikloje.

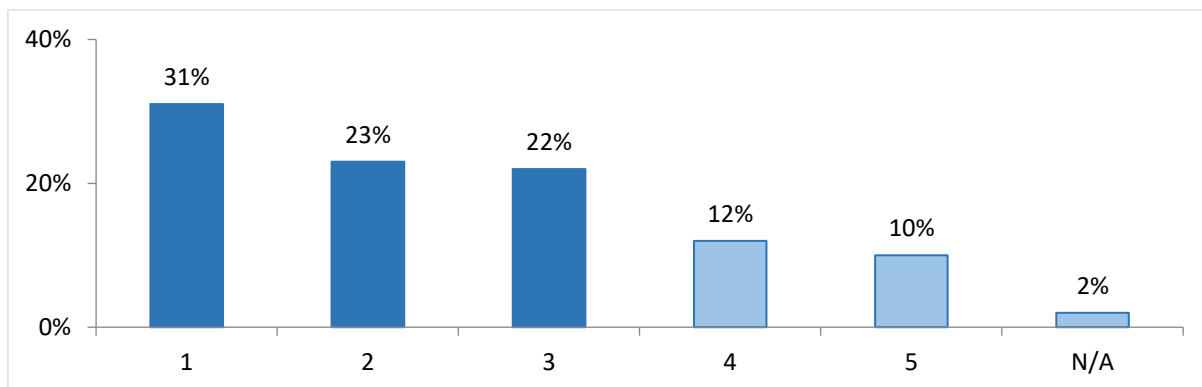

Grafikas 64. Apklausoje dalyvavusių įmonių įsitraukimas į klasterių, asociacijų ir konfederacijų veiklą (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)

Pastaba: 1 – veikloje nedalyvauja; 5 – veikloje dalyvauja aktyviai; N/A – nežino / atsakė nurodyti

Įmonių pasirengimas pritraukti, išlaikyti ir perkvalifikuoti darbuotojus

45 % įmonių pasirengimą pritraukti, išlaikyti ir perkvalifikuoti darbuotojus vertina tarp mažai ir vidutiniškai. Net 31 % sako, kad neturi tam parengę jokios strategijos ar veiksmų plano.

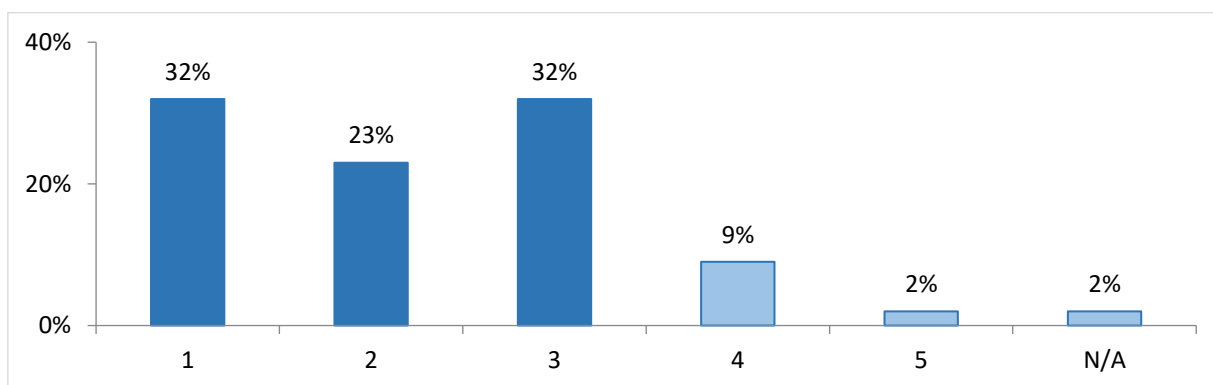

Grafikas 65. Apklausoje dalyvavusių įmonių pasirengimas pritraukti, išlaikyti ir perkvalifikuoti darbuotojus (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)

Pastaba: 1 – neturi tam jokios strategijos ar veiksmų plano; 5 – turi išsamią strategiją ir veiksmų planą; N/A – nežino / atsisakė nurodyti

„Finansinė pagalvė“ rizikoms valdyti

Turimą „finansinę pagalvę“ net 55 % vertina kaip labai mažą ar vidutinę. Tuo tarpu 32 % apklaustųjų sako, kad tokios priemonės apskritai neturi.

Grafikas 66. Apklausoje dalyvavusių įmonių „finansinės pagalvės“ dydis (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)

Pastaba: 1 – „finansinės pagalvės“ neturi; 5 – turi solidžią „finansinę pagalvę“; N/A – nežino / atsisakė nurodyti

Veiklos diversifikacija

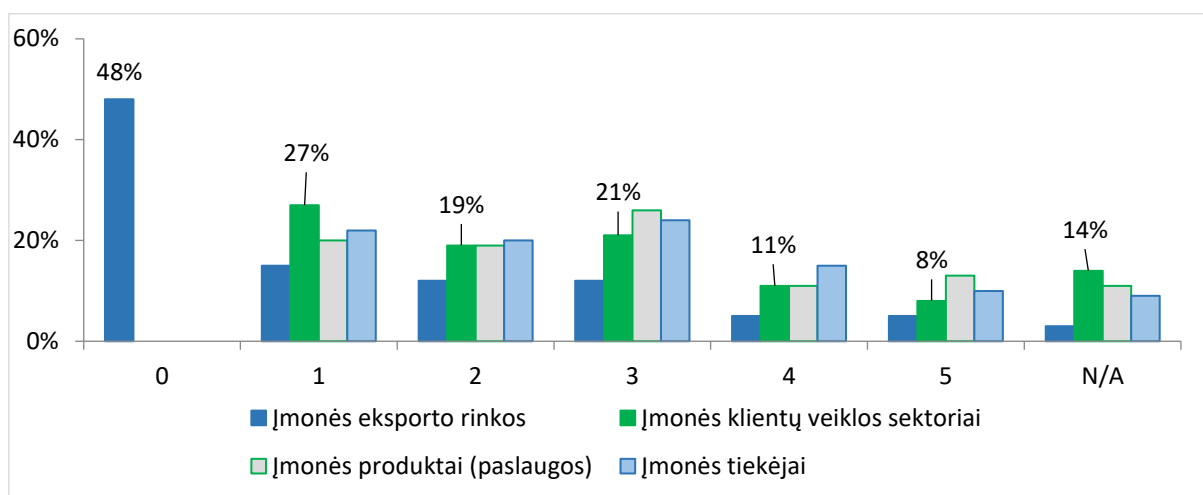
Daugiau nei 60 % įmonių nediversifikuoja (arba diversifikuoja mažai ir vidutiniškai) nei klientų sektoriaus, nei savo produktų bei paslaugų, nei tiekėjų. Apie 20 % to nedaro visai, likę mažai ir vidutiniškai.

Detaliau nagrinėjant verslo subjektų veiklos diversifikaciją, matyti, kad beveik pusė jų, t. y. 48 %, savo produkcijos neeksportuoja. 39 % eksportuoja nedaug arba vidutiniškai.

40 % įmonių turi labai mažai ar vidutiniškai diversifikuotus klientų veiklos sektorius. 27 % klientų sektoriai visiškai nediversifikuoti.

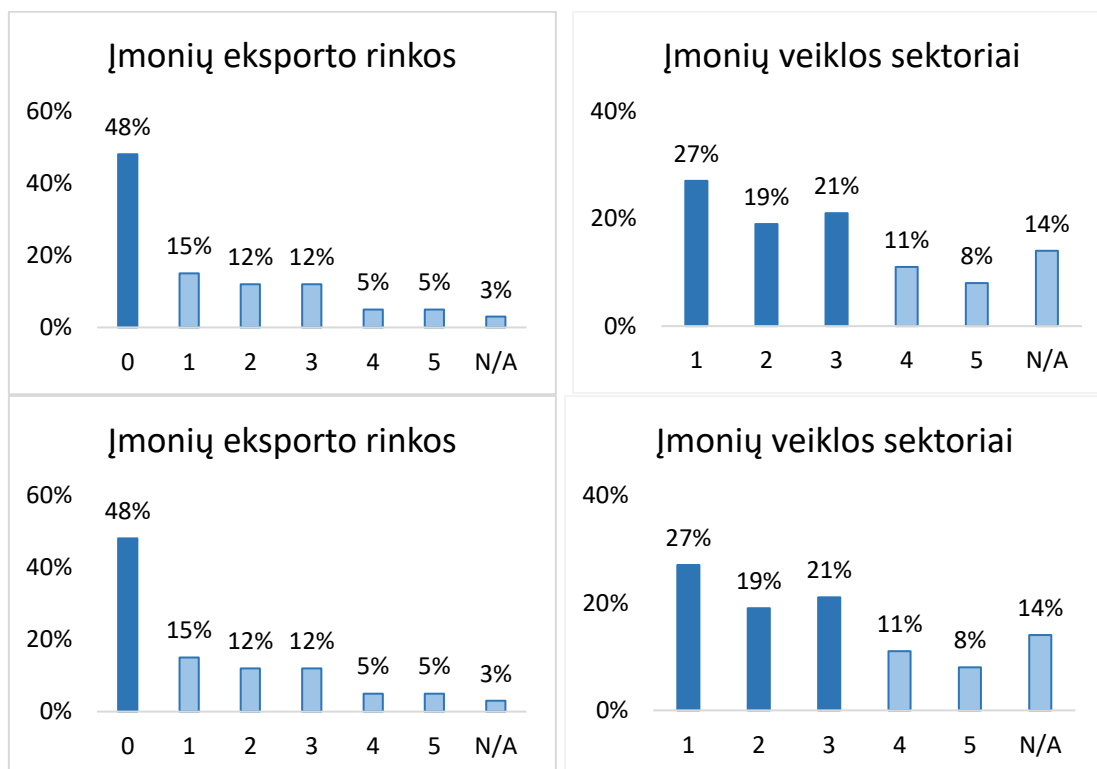
Panaši situacija ir su produktais bei paslaugomis – 45 % respondentų nurodė, kad labai mažai ar vidutiniškai diversifikuoja savo gaminamą produkciją ar teikiamas paslaugas. 20 % to nedaro visai.

Tiekėjai taip pat diversifikuojami labai mažai ir vidutiniškai – tą nurodė 44 % respondentų. 22 % respondentų tiekėjų visiškai nediversifikuoja.

Grafikas 67. Apklausoje dalyvavusių įmonių veiklos diversifikacija (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)

Pastaba: 1 – visiškai nediversifikuota; 5 – labai diversifikuota; N/A – nežino / atsisakė nurodyti.

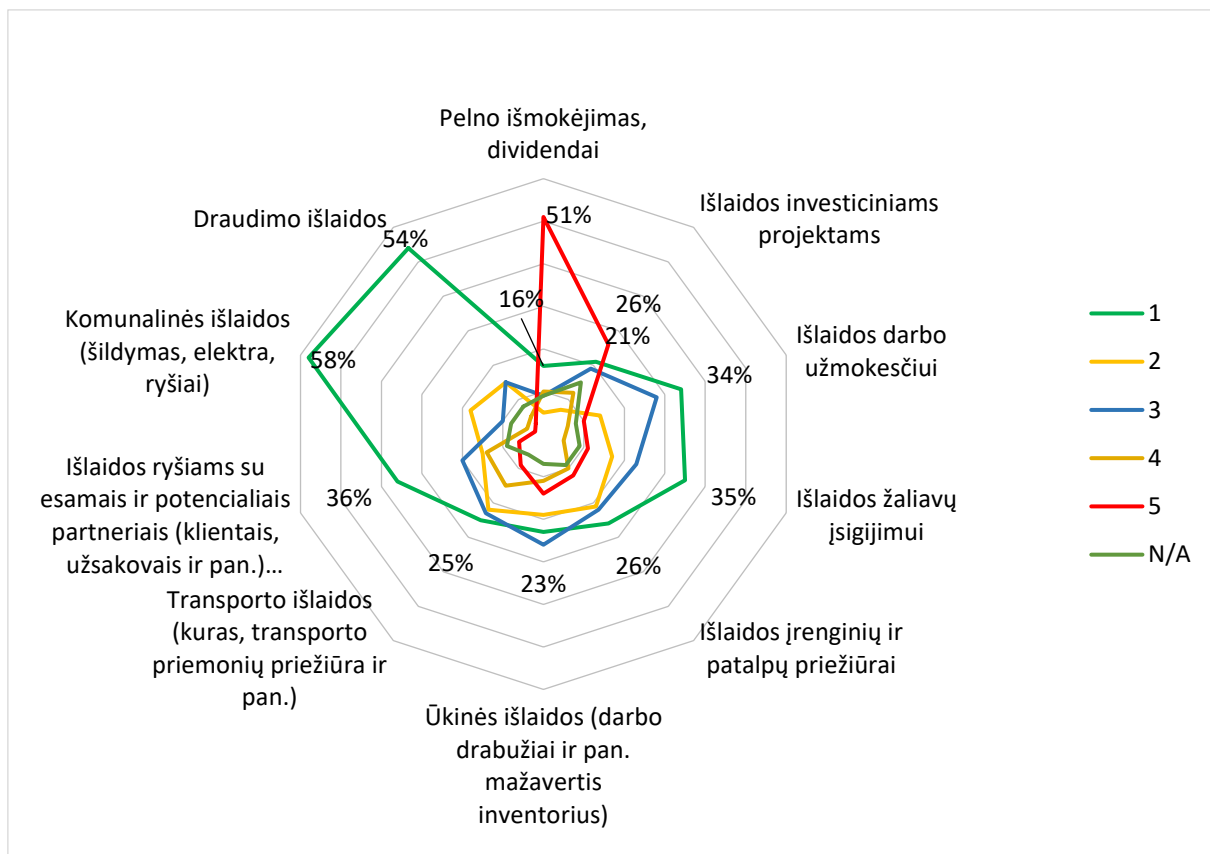

Grafikas 68. Apklausoje dalyvavusių įmonių eksporto rinkų, klientų veiklos sektorių, produktų (paslaugų) ir tiekėjų diversifikacija (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)

Pastaba: 1 – visiškai nediversifikuota; 5 – labai diversifikuota; N/A – nežino / atsisakė nurodyti.

5.2.4. Rizikų poveikis įmonėms

Siekiant išsiaiškinti rizikų poveikį išlaidų daliai, apklaustų įmonių teirautasi, kurios išlaidos būtų mažinamos labiausiai susidūrus su finansiniais sunkumais.

Grafikas 69. Išlaidos, kurias apklausoje dalyvavusios įmonės, susidūrusios su sunkumais, mažintų labiausiai (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)

Pastaba: 1 – nebūtų mažinamos; 5 – būtų labai stipriai mažinamos; N/A – nežino / atsisakė nurodyti

Kiek daugiau nei pusė respondentų – 51 %, nurodo, kad susidūrę su sunkumais mažintų pelno išmokėjimą ir dividendus. Iš jų: 20 % veiklos sektorių sudaro chemikalai, farmacijos produktai, mineralai ir guma, po 16 % – mediena, popierius, spausdinimas; metalai, o 14 % – maistas, gėrimai, tabako gaminiai; tekstilė, drabužiai, odos gaminiai. 41 % iš jų metinė apyvarta siekia iki 300 tūkst. Eur, tuo tarpu 25 % – iki 1 mln. Eur. Beveik pusė iš jų – 49 % savo veiklą vykdo 11–20 metų, tuo tarpu 51 % turi iki 10 darbuotojų, 29 % – 10–49 darbuotojus.

Prie labiausiai mažintinų išlaidų taip pat priskirtinos išlaidos investiciniams projektams, kurias kardinaliai mažintų 26 % respondentų. Iš jų: 26 % įmonių veiklos sektorius – chemikalai, farmacijos produktai, mineralai ir guma; 19 % – tekstilė, drabužiai, odos gaminiai. 67 % iš jų metinė apyvarta siekia iki 300 tūkst. Eur, 19 % – iki 1 mln. Eur. 46 % iš jų savo veiklą vykdo 11–20 metų, 70 % turi iki 10 darbuotojų, 19 % – 10–49 darbuotojus.

25 % respondentų gana stipriai ir stipriai mažintų ūkines išlaidas (darbo drabužiai ir pan. mažavertis inventoriūs). Iš jų: 21 % veiklos sektorius – elektronika, elektros prekės ir mašinos, po 17 % – maistas, gėrimai, tabako gaminiai, tekstilė, drabužiai, odos gaminiai. 42 % iš jų metinė apyvarta siekia iki 300 tūkst. Eur, 21 % – iki 1 mln. Eur. Tuo tarpu 11–20 metų veiklą vykdo 40 % iš respondentų. Žvelgiant į darbuotojų skaičių, iš jų 58 % įmonių turi iki 10 darbuotojų. Atkreiptinas dėmesys, kad turintys 250 ir daugiau darbuotojų, šių išlaidų nemažintų.

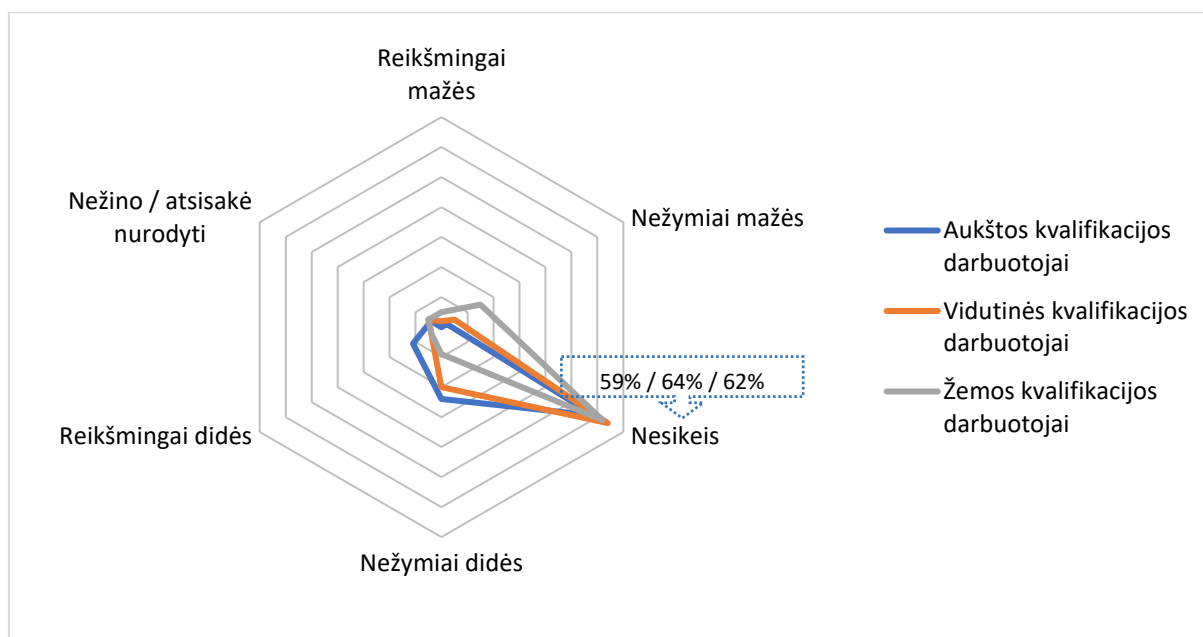
24 % atsakiusių gana stipriai ir stipriai mažintų transporto išlaidas (kuras, transporto priemonių priežiūra ir pan.). Iš jų: po 17 % veiklos sektorius – baldai ir metalai. 39 % iš jų metinė apyvarta siekia iki 300 tūkst. Eur; 22 % – iki 1 mln. Eur. Pusė iš respondentų savo veiklą vykdo 11–20 metų.

Vertinant darbuotojų kiekį, 57 % turi iki 10 darbuotojų, 34 % – 10–99 darbuotojus. Įmonės, turinčios daugiau nei 250 darbuotojų, šių išlaidų nemažintų.

Po 16 % iš apklaustųjų gana stipriai ir stipriai mažintų išlaidas darbo užmokesčiui ir žaliavų įsigijimui. Komunalines ir draudimo išlaidas gana stipriai mažintų tik 2 % respondentų.

21 % respondentų nemažintų išlaidų investiciniams projektams. Mažiausiai mažintų komunalines (šildymas, elektra, ryšiai) ir draudimo išlaidas – atitinkamai 58 % ir 54 % respondentų. Įmonės, kurios visiškai nemažintų išlaidų darbo užmokesčiui, sudarė 34 %. Dar 42 % šioms išlaidoms mažintų šiek tiek arba vidutiniškai. Panaši situacija ir su išlaidomis žaliavų įsigijimui – 35 % įmonių visiškai nemažintų šių išlaidų, 40 % mažintų šiek tiek arba vidutiniškai. 43 %–45 % šiek tiek arba vidutiniškai mažintų išlaidas įrenginių ir patalpų priežiūrai, ūkines išlaidas (darbo drabužiai ir pan., mažavertis inventorių) bei transporto išlaidas (kuras, transporto priemonių priežiūra ir pan.), o 23–26 % šių išlaidų visiškai nemažintų. Išlaidų ryšiams su esamais ir potencialiais partneriais (klientais, užsakovais ir pan.) vystyti (marketingo, reprezentacinės, komandiruočių ir pan.) visiškai nemažintų net 36 % respondentų. Dar 35 % mažintų šiek tiek arba vidutiniškai.

Technologiniai pokyčiai laikomi vienais stipriausių struktūrinių šokų apdirbamosios gamybos verslams, todėl įmonių klausta dėl šių pokyčių įtakos darbuotojų skaičiui per artimiausią dešimtmetį.

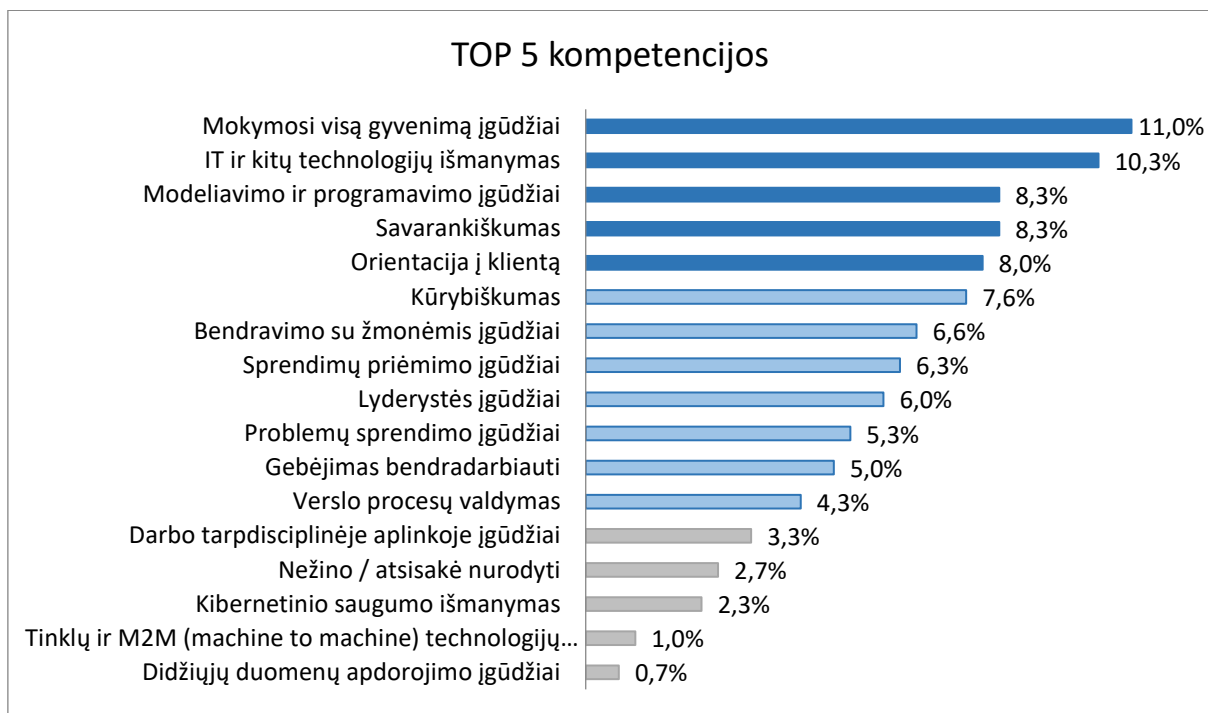

Grafikas 70. Technologinių pokyčių įtaka apklausoje dalyvavusių įmonių darbuotojų skaičiui per artimiausius 10 metų (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)

59–64 % mano, kad dėl technologinių pokyčių nesikeis nei aukštos, nei vidutinės bei žemos kvalifikacijos darbuotojų skaičius. Tuo tarpu kiek daugiau nei trečdalis respondentų, t. y. 35 %, mano, jog aukštos kvalifikacijos darbuotojų skaičius nežymiai arba reikšmingai didės, atitinkamai 24 % ir 11 %. Mažiausiai pokyčių turėtų būti vidutinės kvalifikacijos darbuotojų skaičiuje – 5 % įmonių mano, kad jų mažės, o 4 %, kad reikšmingai didės. Vertinant žemos kvalifikacijos darbuotojų skaičių, 20 % įmonių mano, kad šių darbuotojų mažės ir tik 4 %, kad reikšmingai didės.

Matyti, kad didžiausias skirtumas nurodomas tarp aukštos kvalifikacijos ir žemos kvalifikacijos darbuotojų skaičiaus. Pastarųjų – anot įmonių atstovų, turėtų mažėti. Tuo tarpu aukštos kvalifikacijos darbuotojų poreikis, kaip prognozuoja respondentai, augs.

Apklaustų įmonių atstovų taip pat teirautasi dėl svarbiausių darbuotojų kompetencijų, kurių jiems prireiks artimiausio dešimtmečio laikotarpiu.

Grafikas 71. Darbuotojų kompetencijos, kurių labiausiai reikės apklausoje dalyvavusioms įmonėms per artimiausius 10 metų (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)

Kaip dvi svarbiausias kompetencijas, kurių labiausiai reikės, 11 % respondentų įvertino mokymosi visą gyvenimą įgūdžius ir 10,3 % – IT ir technologijų išmanymą. Apie 8 % apklaustųjų, kaip svarbiausius įvardijo modeliavimo ir programavimo įgūdžius, savarankiškumą bei orientaciją į klientą.

Tuo tarpu tarp mažiausiai reikalingų kompetencijų atsidūrė didžiųjų duomenų apdorojimo įgūdžiai (apie 1 %) bei tinklų ir M2M (angl. machine to machine) technologijų išmanymas (1 %). Be to, tik apie 3 % respondentų mano, kad tokios kompetencijos kaip darbo tarpdisciplininėje aplinkoje įgūdžiai ir kibernetinio saugumo išmanymas bus reikalingi jų įmonėse.

Apklaustų įmonių nurodytos kompetencijos vietomis išsiskyrė nuo tų kompetencijų, kurios randamos verslą analizuojančiuose literatūroje.

Grafikas 72. Dažniausiai literatūroje minimos kompetencijos, kurių reikės ateityje, palygintos su apklausoje dalyvavusių įmonių atsakymais (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis ir A Competency Model for „Industrie 4.0“ Employees. Loina Priifti, Marlene Knigge, Harald Kienegger, and Helmut Krcmar)

Šis dalinis apklaustų įmonių ir literatūroje pateikiamų įžvalgų išsiskyrimas gali būti vertinamas kaip bendras šalies švietimo sistemos kryptingumas, ugdant darbuotojų kompetencijas, kurių trūkumas šiandien nefiksuojamas pasauliniame kontekste.

5.2.5. Išvados

Pagrindiniais išoriniais veiksniais, kurie gali daryti įtaką artimiausiu dešimtmečiu, apklausti verslai įvardijo: (1) epidemiją; (2) prekių ir paslaugų judėjimo tarp valstybių ribojimus bei ekonominius sunkumus eksporto rinkose, ir (3) pokyčius tiekimo grandinėje (žaliavų brangimą, tiekėjų pasitraukimą ir pan.). Tačiau nepaisant aiškaus potencialių rizikų identifikavimo, tik nedidelė dalis apklaustų įmonių turi rizikų valdymo strategiją ir veiksmų planą. Tarp įmonių, kurios strategiškai pasiruošusios atremti galimus rizikos faktorius, vyravo didesnę metinę apyvartą (nuo 2 iki 5 mln. Eur) ir darbuotojų skaičių (100 ir daugiau darbuotojų) turintys verslo subjektai. Tai rodo, kad didesnė dėmesį reikia skirti mažesnių įmonių rizikų suvaldymui, planuojant priemones, leidžiančias joms paruošti atitinkamas rizikų valdymo strategijas bei veiksmų planus. Preventyvus dėmesio skyrimas potencialioms rizikoms suvaldyti galėtų sumažinti verslams, darbuotojams ir visai Panevėžio regiono pramonės ekosistemai galinčias kilti finansines ir kitas pasekmes. Rekomenduotina didinti kokybiškų specializuotų konsultacinių paslaugų prieinamumą padedant įmonėms įsivertinti galimas rizikas, rengiant planus jų valdymui bei nusimatant tinkamus įrankius jų stebėsenai.

Vertinant reikšmingiausius išorinius veiksnius, su kuriais įmonės jau susidūrė savo veikloje, verslai nurodė šiuos: (1) epidemijas; (2) ekonominius sunkumus eksporto rinkose, ir (3) pokyčius tiekimo grandinėje. Darytina išvada, kad pasaulyje paskelbta koronaviruso pandemija ir jos nulemtos apribojimo priemonės padarė mažesnę ar didesnę įtaką absoliučiai daugumai Panevėžio regiono verslų. Be to, dalis įmonių susidūrė ir su 2008 m. finansų krizės nulemtomis pasekmėmis. Viena vertus, dėl patirtų rizikos faktorių įmonės galėjo įgyti ateityje praversiančių rizikos valdymo žinių (*angl. know-how*), kita vertus, regiono verslai patyrė žalos, dėl kurios rizikos suvaldymo strategijos ir veiksmų planai įgauna dar didesnę svarbą.

Apklaustos įmonės identifikavo patirtus rizikų sukeltus padarinius, kurie pagal reikšmingumą išsidėliojo tokia tvarka: (1) anksčiau turėtų pardavimų apimtys praradimas; (2) įmonės pelningumo sumažėjimas, (3) ir papildomų išlaidų patyrimas. Matyti, kad reikšmingiausios išorinių veiksnių nulemtos pasekmės labiausiai siejasi su finansiniais verslų praradimais, dėl ko įmonės galimai sumoka mažesnius mokesčius, kitaip tariant, regiono savivaldybėms kyla grėsmė gali prarasti dalį gaunamų pajamų. Atsižvelgiant į tai, kad įmonės susidūrusios su sunkumais pirmiausia mažintų išlaidas investicijoms, tai gali turėti stiprią įtaką ir bendram regiono verslų konkurencingumui.

Įmonių atsparumo rizikoms vertinimas parodė, kad regione veikiantys apklausti verslai pasižymi nuo labai mažo iki vidutinio atsparumu išoriniams veiksams suvaldyti. Didesnė dalis verslų atsakydami į klausimus dėl konkrečių priemonių, susijusių su atsparumu rizikoms, pasirinko žemesnius balus.

5.3. Interviu su įmonėmis ciklo rezultatai

5.3.1. Informacija apie interviu cikle dalyvavusias įmones

Analizuojant Panevėžio regione veikiančias apdirbamosios pramonės įmones (bendras sektoriuje/ regione dirbančiųjų skaičius/ generuojama didžiausia apyvarta) buvo išskirti šie 3 sektoriai:

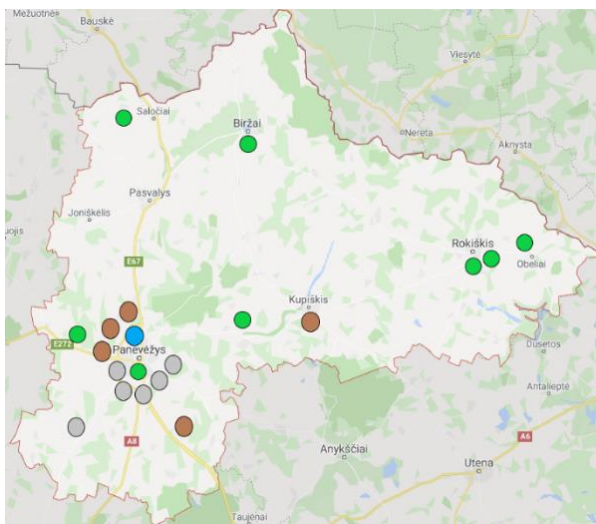
- Maisto ir gėrimų gamyba;
- Baldų gamyba;
- Transporto ir jo įrangos gamyba.

Apklaustos metu respondentai buvo suskirstyti į 3 grupes:

- Įmonės, kuriose dirba 0–9 darbuotojai (toliau tekste – maža įmonė);
- Įmonės, kuriose dirba 9–250 darbuotojų (toliau tekste – vidutinė įmonė);
- Įmonės, kuriose dirba 250 ir daugiau darbuotojų (toliau tekste – didelė įmonė).

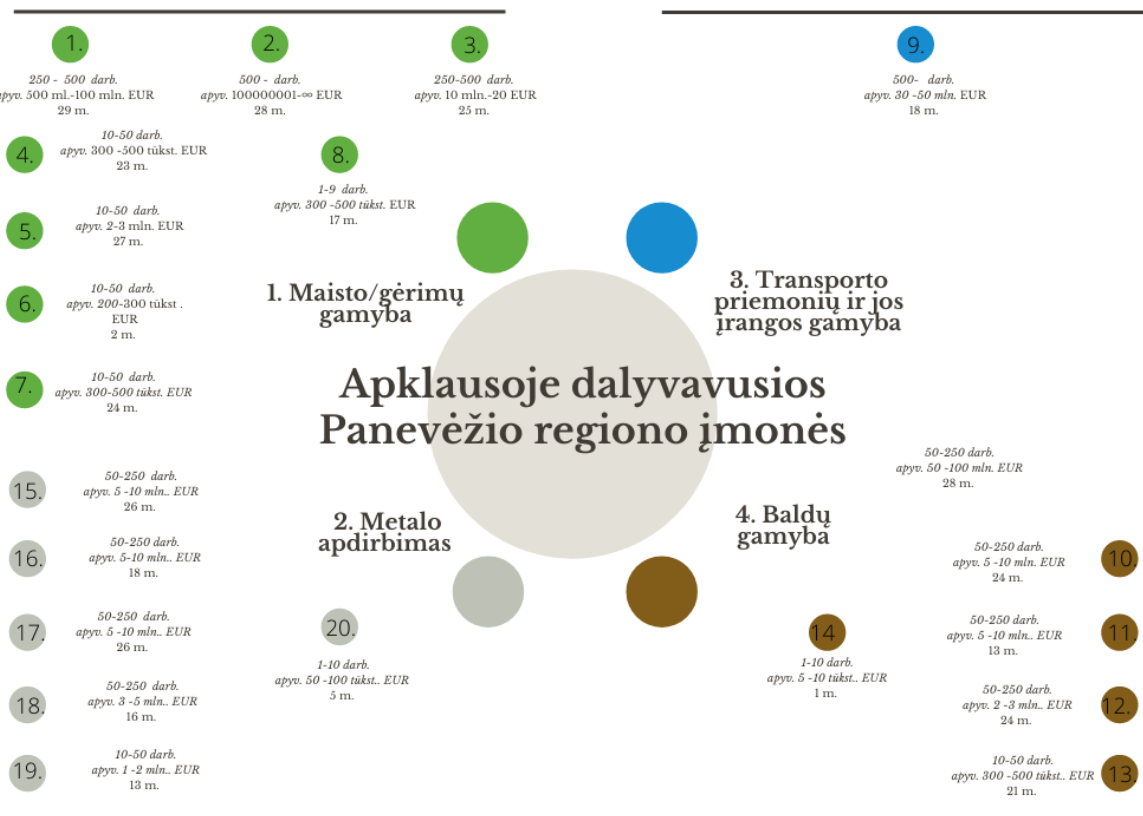
Atsižvelgiant į tai, kad Panevėžio regione iš viso veikia 3 transporto priemonių ir jos įrangos gamybos įmonės, priskiriamos daugiausia darbuotojų (250 ir daugiau) įdarbinančiai įmonių grupei, į respondentų sąrašą buvo įtrauktas 4 pagal įdarbinamų darbuotojų skaičių ir metinę apyvartą regiono ekonomikai reikšmingas sektorius – metalo ir metalo gaminių gamybos sektorius.

Bendras respondentų grupės pasiskirstymas pagal veiklos vietą, amžių, darbuotojų skaičių bei sektorių pavaizduotas žemiau pateikiamame žemėlapyje ir paveiksle.

- maisto/gėrimų gamybos įmonė
- baldų gamybos įmonė
- transporto ir jo įrangos gamybos įmonė
- metalo ir metalo gamybos įmonė

Paveikslas 5. Interviu cikle dalyvavusių Panevėžio regiono įmonių geografinis pasiskirstymas (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)

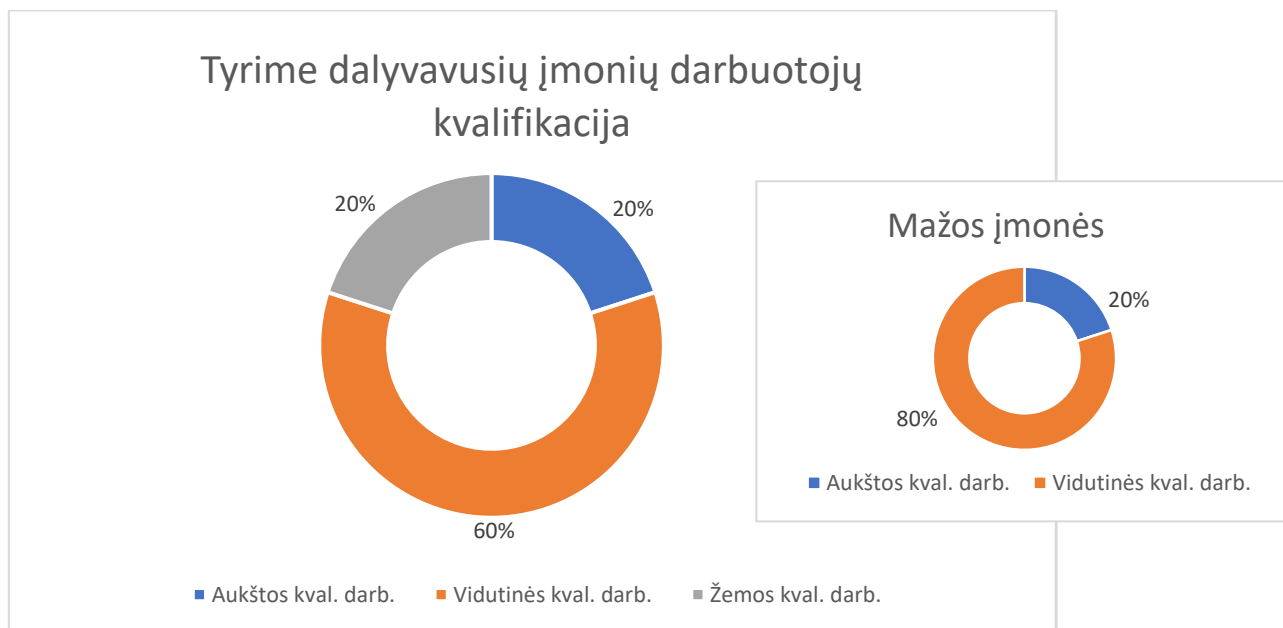

Paveikslas 6. Interviu cikle dalyvavusių Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos įmonių sektoriai, dydis ir amžius (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)

Pokalbyje dalyvavusių įmonių buvo paprašyta įvardinti kokią įmonės darbuotojų dalį sudaro darbuotojai turintys :

- Žemą kvalifikaciją (darbuotojai, kurių darbas nereikalauja specialių įgūdžių);
- Vidutinę kvalifikaciją (darbuotojai, kurių funkcijoms atlikti reikalingas specialus profesinis išsilavinimas/ prof. įgūdžiai);
- Aukštą kvalifikaciją (darbuotojai turintys aukštąjį išsilavinimą bei specialią profesinę patirtį).

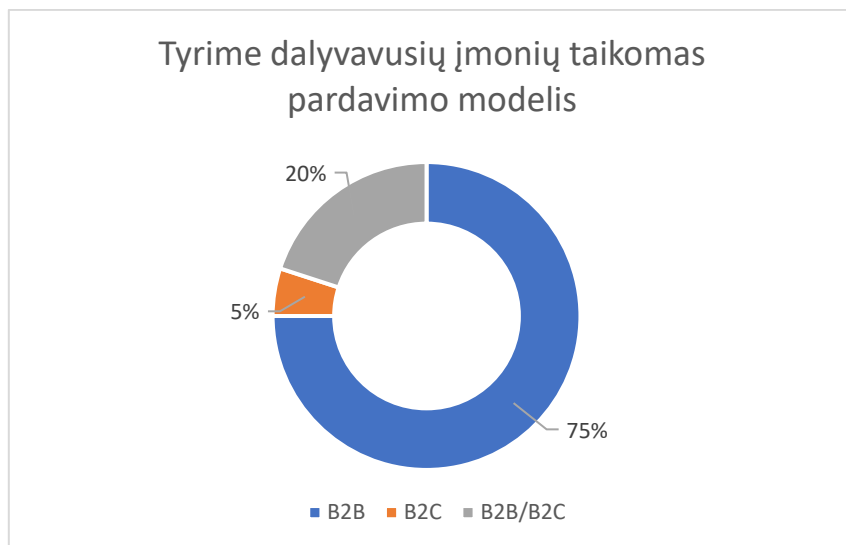
Apibendrinti atsakymų duomenys rodo, kad pokalbyje dalyvavusių apdirbamosios gamybos įmonių atstovų dauguma darbuotojų sudaro vidutinės kvalifikacijos darbuotojai – apie 60 % visų įmonės darbuotojų skaičiaus, 20/20 % – aukštos/ žemos kvalifikacijos darbuotojai. Verta paminėti, kad visos tyrime dalyvavusios mažos įmonės teigė, kad jų veiklos modelis reikalauja iš darbuotojo universalumo bei platesnės kvalifikacijos vykdant skirtingas gamybos procesų funkcijas, todėl savo darbuotojus priskyrė aukštos ir vidutinės kvalifikacijos (atitinkamai 20 ir 80 % visų darbuotojų) darbuotojų grupėms.

Grafikas 73. Interviu cikle dalyvavusių Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos įmonių darbuotojų kvalifikacija (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)

Didžioji dalis tyrime dalyvavusių įmonių yra pasirinkusios verslas verslui (angl. business to business, B2B) pardavimo modelį. Dalis maisto sektoriaus įmonių (1 didelė, 2 vidutinės, 1 maža) dalį savo produkcijos parduoda įmonės įsteigtose prekybos vietose. Didžiausią dalį savo produkcijos – iki 90 % tiesiogiai klientams parduoda apklausoje dalyvavusi maža maisto perdirbimo įmonė. Visą savo produkciją tiesiogiai klientams (pardavimų modelis verslas klientui, angl. business to customer, B2C) vykdo maža baldų gamybos įmonė, apie 5 % savo produkcijos tokiu būdu parduoda vidutinė metalo apdirbimo įmonė. Įmonės nurodė, kad siekiant plėsti gamybos apimtis šis verslo modelis yra patrauklesnis. Verslas klientui modelis (išskyrus maisto sektoriaus įmones) susijęs su individualių užsakymų įgyvendinimu, reikalaujančiu daugiau laiko sąnaudų, tuo tarpu verslas verslui modelis leidžia labiau standartizuoti įmonės gamybos procesus, didinti gamybos našumą.

Šiame klausime išsiskiria maisto gamybos įmonės, pasirinkusios savo produkciją pardavinėti tiesiogiai klientams. Maža įmonė šį pasirinkimą pagrįdė mažais gamybos pajėgumais, neleidžiančiais įvykdyti didžiųjų prekybos tinklų reikalavimų, vidutinė ir didelė įmonė – įmonės strategija diversifikuojant klientus. Viena iš tyrime dalyvavusių maisto gamybos įmonių teigė, kad ryžosi nutraukti bendradarbiavimą su vienu iš didžiųjų maisto prekybos tinklų, kurio keliamos sąlygos tapo įmonei finansiškai nenaudingos. Tai turėjo ženkliai įtaką įmonės pardavimų apimtims, privertė sumažinti darbuotojų skaičių (tam turėjo įtakos ir tuo pačiu šalyje pradėtos taikyti Covid–19 viruso plitimo stabdymo priemonės, sąlygojusios verslo veiklos apribojimus), tačiau tuo pačiu pastūmėjo ieškoti naujų technologinių sprendimų bei klientų (pokalbio metu teigė vykdančios keletą naujų derybų su verslo klientais).

Grafikas 74. Interviu cikle dalyvavusių Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos įmonių taikomas pardavimo modelis (Šaltinis: sudaryta autorių pagal atlikto tyrimo duomenis)

5.3.2. Įmonių rizikų valdymo patirtis

Aptariant rizikas, su kuriomis apklausoje dalyvavusios įmonės buvo susidūrusios praeityje, įmonių vadovai buvo paprašyti įvardinti rizikas, su kuriomis įmonė buvo susidūrusi praeityje bei kurios turėjo didžiausią poveikį jų veiklai. Apžvelgiant šiais rizikas apklausoje dalyvavę įmonių atstovai taip pat buvo paprašyti išskirti jų sukeltus reikšmingus padarinius tiekėjams, klientams, darbuotojams bei aktualią valstybės pagalbos įtaką jų valdymui.

Politiniai pokyčiai

Didžioji dalis apklaustų įmonių vadovų teigė, kad politiniai pokyčiai neturi ženklios įtakos įmonės veiklai. Reikšmingą įtaką, turinčią šio rizikos veiksnio valdymui – trumpą laiko terminą, skirtą įgyvendinti naujus įstatyminius reikalavimus, išskyrė mažos ir vidutinės įmonės. Kaip pavyzdys buvo paminėtas darbo kodekso priėmimas, minimalaus atlyginimo kėlimas bei pakuočių bei pakuočių atliekų tvarkymo taisyklės. Viena metalo apdirbimo įmonė kaip didelį rizikos veiksnį ateities veiklai įvardino 2019 m. ES įvestas kvotas importuojamam plieno kiekiui, kas, įmonės vadovo nuomone, sudaro nevienodas sąlygas tokių įmonių konkurencingumui rinkoje. Vertindami šį rizikos veiksnį, daugelis įmonių vadovų akcentavo, kad priimant įstatyminius pokyčius yra nepakankamai įsigilinama į su tuo susijusius bendrus įmonių veiklos principus, todėl jų įgyvendinimas vertinamas kaip biurokratinės kliūtys tiesioginiam įmonės darbui, o jų įgyvendinimas pareikalauja didelių žmogiškųjų išteklių.

Prekių, paslaugų judėjimo tarp valstybių ribojimai

Su šiuo rizikos veiksniu teigė susidūrusi apklausoje dalyvavusi viena maisto/ gėrimų gamybos įmonė, eksportavusi savo produkciją į Rusijos Federaciją, šiai maisto prekėms 2014 m. pritaikius embargo apribojimus. Įmonės šiuos sunkumus įvardino kaip trumpalaikius, kuriuos leido suvaldyti technologiniai įmonės pajėgumai (turima sandėliavimo įranga) bei įmonės pasirengimas persiorientuoti į kitas rinkas, lanksčiai didinti reikalingų produktų gamybos apimtis. Šis rizikos veiksnys neturėjo didelės įtakos darbuotojų skaičiaus mažinimui, tačiau, pasak įmonių vadovų, turėjo ženklią įtaką daliai jų logistikos paslaugų tiekėjų – mažinant jose dirbančių darbuotojų skaičių ir

paslaugų įkainius. Reikšmingesnę poveikį taip pat pajuto pieno gamintojai, kuriems pieno perdirbėjai ženkliai sumažino supirkimo kainas.

Ekonominiai sunkumai pagrindinėse eksporto rinkose

Vertinant šį rizikos veiksnių įmonės išskyrė 2 esminius struktūrinius šokus: 2008 m. finansų krizę ir Covid-19 viruso plitimą.

Vertinant ekonominius sunkumus eksporto rinkose 2008 m. didžioji dalis apklaustų įmonių, tuo metu vykdžiusių veiklą, teigė neskyrusios pakankamo dėmesio geografiniam rinkų paskirstymui, todėl kilus sunkumams rinkoje turėjo stabdyti gamybą. Įmonės taip pat išskyrė klientų ir tiekėjų kreditingumo stebėsenos procesų trūkumus. Šios krizės sukelta grandininė reakcija – tiekėjų ir klientų bankrotai, tai lydinčios skolos, daugelį apklaustų įmonių privertė ženkliai mažinti veiklos apimtis, atleisti darbuotojus bei peržiūrėti rizikų valdymo procesus. Dvi apklausoje dalyvavusios įmonės teigė, kad tuo metu didžiausią dėmesį skyrė įmonės plėtrai, didino savo įsipareigojimus bankams, todėl rinkoms susidūrusios su ekonominiais sunkumais patyrė rimtų nuostolių, viena jų veiklos tęstinumui išsaugoti įvykdė restruktūrizaciją. Apklausiant skirtingus sektorius atstovaujančiais įmonės tendencingai išsiskyrė maisto gamybos įmonės, teigusios, kad finansinė krizė neturėjo didelės įtakos jų veiklos rezultatams, gamybos apimtys krito ne daugiau nei 10–15 %

Vertindami Covid-19 viruso plitimo stabdymui taikomų apribojimo priemonių sukeltas pasekmes jų verslui įmonės vadovai akcentavo 2008 m. išmoktas pamokas skaidyti rinkas bei kaupti finansinį rezervą, todėl šio rizikos veiksnio pasekmės buvo švelnesnės, įmonės apklausos metu teigė, kad gamybos apimtys, ženkliai (30 – 50 %) sumažėjusios kovo–balandžio mėnesiais, vėl atsigauna. Įmonių vadovai teigė, kad šio rizikos veiksnio išskirtinumą lemia judėjimo apribojimai, neleidžiantys dalyvauti parodose, lankyti potencialius naujus klientus ir didinti eksporto apimtis mažiau ekonominių sunkumų patiriančiose rinkose, todėl įmonės, atsižvelgdamos į besitęsiančią ekstremalią situaciją, atsargiau planuoja investicijas bei plėtrą. Kaip ir pirmuoju atveju, išskirtinė tendencija pastebima maisto gamybos įmonėse, kurių atstovai teigė, kad šios krizės atveju, gamybos apimtys mažėjo nežymiai arba netgi augo.

Vertinant šios rizikos įtaką įmonėms, didesnę jų poveikį galima būtų prognozuoti mažoms įmonėms, kurios apklausos metu teigia neskiriančios didelio dėmesio rinkų diversifikavimui, naujų rinkų paieškai. Šias priemones mažiau svarbiomis laiko ir jaunos, iki 5 metų veiklos patirtį turinčios pokalbiuose dalyvavusios įmonės.

Pokyčiai tiekimo grandinėje (žaliavų brangimas, tiekėjų pasitraukimas)

Šį rizikos veiksnių, kaip ypač aktualų įmonės veiklai, paminėjo tik 2 iš apklausoje dalyvavusių įmonės vadovų. Įmonės teigia, kad pasitraukus vieniems tiekėjams šiandien rinkoje nėra sudėtinga rasti žaliavų alternatyvas. Įmonės yra sudariusios sutartis su tiekėjais, kurių sandėliuose užtikrinamas pakankamas žaliavų kiekis.

Didelė maisto gamybos įmonė paminėjo, kad siekdama užsitikrinti pakankamą reikiamos žaliavos kiekį ir jo kokybę, siūlo tiekėjams paramą, tačiau dėl jos taikomų vėlesnių įsipareigojimų (tiekti žaliavą atitinkamą sutartinį laikotarpį) ši priemonė nėra labai populiari potencialių tiekėjų tarpe.

Covid-19 paveikti judėjimo apribojimų vėlavimai yra nežymūs, tačiau planuodamos ateityje galimus rizikos veiksnius įmonės įvardina galimą žaliavų stygių dėl kai kuriose gamybos šakose masiškai stabdomos gamybos (tai akcentavo kelios apklausoje dalyvavusios metalo apdirbimo įmonės). Joms neatnaujinus gamybos, žaliavų stygius rinkoje gali būti reikšmingas, todėl įmonės šioms žaliavoms

alternatyvų ieško jau dabar. Viena baldų gamybos įmonė teigė, kad įmonės patirtis privertusi įmonę kuriam laikui ženkliai mažinti gamybos apimtis, kai vienas pagrindinių įmonės tiekėjų Lenkijoje patyrė gaisrą, paskatino įmonę rizikų valdymą įtraukti į visus įmonės veiklos procesus, nuolat stebint rinką ir planuojant galimas svarbiausių tiekėjų alternatyvas.

Pasikeitę tikslinės rinkos vartojimo įpročiai

Pokalbių metu gauti atsakymai rodo, kad šis rizikos veiksnys yra aktualiausias maisto gamybos įmonėms. 2 iš 3 apklaustų didžiųjų maisto pramonės sektoriaus įmonių eksportuoja visą arba didesniąją dalį masinės gamybos produkcijos, todėl šį rizikos veiksnių įvardino kaip vieną didžiausių, kurio pokyčiai turėtų ženkliai įtaką įmonės veiklai. Mažesnių maisto gamintojai savo lankstumą taikantis prie besikeičiančių rinkos įpročių įvardino kaip konkurencinį pranašumą maisto produktų rinkoje, tačiau tai lemia šiose įmonėse didžiąja dalimi naudojamas rankų darbas, auginantis produkcijos kaštus. Didžiosios maisto gamybos įmonės šiai rizikai valdyti investuoja į naujų technologijų vystymą bei įrangą, tačiau nepaisant to, lankstumas taikantis prie šio rizikos veiksnio, pasak jų yra ribotas.

Bendradarbiavimą su klientais prisitaikant prie jų keliamų reikalavimų teigiamai vertina daugiau nei pusė apklaustų įmonių. Įmonių atstovai teigė, kad potencialių klientų atliekami auditai padeda įmonėms prisitaikyti prie naujų rinkos sąlygų bei didinti veiklos našumą.

Sunkumai pritraukiant (išlaikant) darbuotojus

Šis rizikos veiksnys, kaip vienas aktualiausių rizikos veiksnių, su kuriuo susiduria įmonės šiandien, buvo akcentuotas didžiosios dalies apklaustųjų įmonių vadovų. Pasak respondentų, tai turi reikšmingą įtaką įmonės konkurencingumui rinkoje. Didžioji dalis sunkumų kyla pritraukiant vidutinės kvalifikacijos darbuotojus, sudarančius didžiąją dalį visų įmonės darbuotojų. Šios problemos sprendimui įmonės teigia pačios organizuojančios vidinius darbuotojų mokymus, tačiau auganti aukštesnės kvalifikacijos darbuotojų paklausa, to sąlygotas jų atlyginimų augimas, sunkiai leidžia užtikrinti jų lojalumą. Ši problema mažiau juntama Biržų, Rokiškio rajonuose, kuriuose darbuotojų migracija bei mobilumas yra mažesni. Įmonės pabrėžė, kad profesinės mokyklos, nėra pakankamai lanksčios prisitaikant prie regiono darbdavių poreikių, bendradarbiavimas su verslu nėra pakankamas, todėl tikslingas valstybės dėmesys, skatinant profesinio mokymo kokybės didinimą bei lankstumą, yra būtinas.

Technologiniai pokyčiai

Visos pokalbiuose dalyvavusios įmonės teigė, kad seka technologinius pokyčius rinkoje bei tikslingai investuoja į įrangos atnaujinimą, naujų technologijų, leidžiančių sumažinti rankų darbą, diegimą. Įmonės akcentavo, kad dauguma diegiamų technologijų nėra skirtos pakeisti žmogaus darbą, tačiau užtikrina saugesnius jo procesus bei didesnę gamybos našumą. Nepaisant to, didesnė dalis apklaustųjų įmonių teigė, kad didelė dalis įmonės veiklos procesų, dėl jam reikalingo lankstumo, šiandien yra priklausoma nuo rankinio darbo. Įvertinusios įrenginio atsiperkamumą dėl pakankamai siauro jo pritaikomumo, įmonės susilaiko nuo investicijų į tokių įrenginių pirkimą. Metalų apdirbimo įmonės akcentavo pasigendančios tinklinio įmonių bendradarbiavimo įmonėms dalinantis aukštų technologijų įrenginiais, kuris leistų dalį unikalių įrengimų naudoti subrangos būdu ir taip užsitikrinti didesnę gamybos automatizavimą, užtikrinant intensyvesnį jų panaudojimą ir atsipirkimą. Apibendrinant apklausos duomenis galima teigti, kad įmonės, diegdamos technologinius pokyčius, daugiausia atsižvelgia į konkurencinę aplinką regiono ar šalies kontekste, bendras Lietuvoje vyraujančiais technologinio išsivystymo/ rankinio darbo panaudojimo tendencijas, todėl nemano, kad šis veiksnys artimoje ateityje ženkliai įtakos jų atsparumą išoriniams rizikos veiksniams. Nei viena

įmonė nepaminėjo, kad technologiniai pokyčiai turės įtakos jų įmonės darbuotojų skaičiaus mažinimui, tačiau sutiko, kad jiems bus reikalinga atitinkamai didesnė profesinė kompetencija. Įmonės teigia, kad vykdydamos technologinius pokyčius patys investuoja į darbuotojų mokymą, o sumažėjus darbo jėgos poreikiui automatizavus procesą, darbuotojus perkelia į kitas darbo vietas.

Epidemijos

Šis rizikos veiksnys pokalbio metu buvo aptariamas vertinant Covid-19 apribojimų sukeltas pasekmes. Įmonės šį rizikos veiksni vertina atsižvelgdamos į jo sukeltus padarinius – sunkumai eksporto rinkose, pokyčiai tiekimo grandinėje, tačiau akcentavo, kad valstybės teikiama pagalba verslui šios krizės metu buvo ypač reikšminga. Didžioji dalis įmonių pasinaudojo galimybe išleisti dalį darbuotojų į prastovas, taip išlaikant jų darbo vietas, pakankamą valstybės institucijų bendradarbiavimą susidūrus su mokymo problemomis, išipareigojimų vykdymu. Atsižvelgiant į tai, kad šis rizikos veiksnys vis dar tęsiasi, nėra aiški tolesnė jo eiga bei galimos tinkamos prevencinės rizikos veiksnių valdymo priemonės, dauguma įmonių teigė pristabdžiusios plėtros planus, ieškančios taupymo ir veiklos optimizavimo galimybių ruošiantis galimai antrai viruso bangai.

Didžioji dalis įmonių, teigusią jaučiančių reikšmingus šios epidemijos padarinius, teigiamai vertino klientų ir teikėjų bendradarbiavimą, kaip pavyzdžiui, lankstesnį užsakymų įgyvendinimo terminų taikymą, mokėjimų atidėjimą. Keletas apklaustų įmonių taip pat akcentavo šios situacijos nulemtas galimybes naujiems klientams pritraukti. Pasak jų, Europos tiekėjai, įvertinę kylančiais rizikas Kinijos rinkose tokių situacijų metu, ieško alternatyvių tiekėjų Europoje, todėl įmonės turi būti pasiruošusios pasinaudoti šia galimybe.

Ekstremalūs klimato reiškiniai

Šis rizikos veiksnys, apklausoje dalyvavusių pramonės sektorių vadovų nuomone, atstovaujamos įmonėms nėra aktualus. Maisto/gėrimų gamybos įmonių vadovai, apžvelgdami galimas rizikas šioje srityje teigė, kad šiuolaikinės komunikavimo technologijos bei patirtis dirbant su tiekėjais skirtingose šalyse leidžia tikėtis, kad šių reiškinų poveikis veiklai būtų trumpalaikis ir minimalus.

5.3.3. Aktualios rizikos valdymo priemonės

Vykdytų pokalbių metu įmonių vadovai buvo paprašyti pasidalinti patirtimi apie sėkmingus bei nepasiteisinusius veiksmus, neutralizuojant patirtų rizikų poveikį įmonės veiklai, apžvelgti strategines priemones, kurias įmonės vykdo ar planuoja vykdyti ruošiantis ateityje galinčių kilti rizikų valdymui. Apklausų metu įmonių atstovai taip pat pasidalino išvalgomis, susijusiomis su numatomomis rizikomis artimiausioje ateityje bei kliūtimis, kurios neleidžia tinkamai pasiruošti šių rizikų valdymui.

Vertindamos pasiteisinusius veiksmus, valdant galimas išorines rizikas, dauguma apklaustų įmonių išskyrė šiais priemonėmis: geografinis įmonės rinkų pasiskirstymas; nuolatinė veiklos rizikos analizė ir prevencinių strateginių priemonių kūrimas; sukauptas pakankamas finansinis rezervinis fondas.

Dauguma įmonių, įgijusių patirties finansinės krizės metu, atsakingiau vertina skolinimosi iš bankų galimybę įsigyjant įrangą bei plečiant veiklą, atsakingiau vertindamos galimybes įgyvendinti su finansinius išipareigojimus. Didžioji dalis respondentų teigia šią veiklą šiandien planuojantys atsižvelgdami į nuosavo sukaupto kapitalo lėšų kiekį. Jaunos ir mažiau darbuotojų turinčios įmonės teigė negalinčios skirti pakankamo dėmesio finansinio rezervo kaipimui, dėl apyvartinių lėšų trūkumo, veiklai reikalingų investicijų. Viena iš mažų apklausoje dalyvavusių įmonių teigia, kad 90

% įmonės produkcijos perka vienas įmonės klientas, tačiau planuoja investicijas į aukštesnės pridėtinės vertės gamybos plėtrą. Įmonės, kurios teigia neskiriančios ar mažiau dėmesio skiriančios minėtų priemonių įgyvendinimui, teigė, kad mažindami veiklos apimtis, pirmiausia mažintų įmonės darbuotojų, ypač žemos kvalifikacijos, skaičių, tačiau taip pat mano, kad įmonės kaštus galėtų mažinti pirkdamos paslaugas, teikiamas subrangos būdu. Įmonės, kurios teigė šiandien patiriančios nereikšmingą Covid-19 sukeltų pasekmių verslui įtaką, teigė identifikuojančios pasiteisinusią įmonės strategiją diversifikuoti veiklą bei skirti nuoseklų tęstinį dėmesį naujų klientų paieškai, ryšių užmezgimui, šiandien leidžiančiam užtikrinti įmonės veiklos tęstinumą, stabdant sunkumų patiriančių rinkų užsakymų vykdymą bei įgyvendinant mažiau nuo krizės nukentėjusių klientų užsakymus.

Didžioji dalis įmonių šiandien atsargiai vertina ES paramos panaudojimo galimybes konkurencingumo didinimui vykdant intensyvią veiklos plėtrą, investuojant į naujų įrengimų pirkimą. Dvi tyrimo dalyvavusios vidutinės įmonės paminėjo atsisakiusios ES paramos, skirtos naujos gamybos pradžiai, įvertinusios išpareigojimų įvykdymo riziką. Viena iš vidutinių įmonių, vykdančių verslas verslui pardavimo veiklą, įvardino pradėtą rinkų diversifikavimą pradėjus verslas klientui pardavimus ir pardavimus smulkiems klientams norint išlaikyti gamybos pajėgumus. Patiriamos gamybos ir žmoniškųjų išteklių sąnaudos neleido įmonei koncentruotis į naujų, konkurencingų produktų kūrimą/ užsakymų vykdymą.

Įmonės negalėjo išskirti valstybės ar savivaldybės taikomų priemonių, padėjusių įmonei suvaldyti kilusiais išorinės rizikas, tačiau didžioji dalis teigiamai vertina VŠĮ „Versli Lietuva“ sudaromas galimybes dalyvauti parodose ir kontaktų mugėse. Reikia paminėti, kad viena respondentė – vidutinė maisto gamybos įmonė dalyvavimą parodoje įvardino kaip neigiamą įmonės patirtį, dėl neįvertintų būtinų investicijų plečiant įmonės rinkas užsienyje dėl skirtingų tikslinės grupės vartojimo įpročių.

Kiti veiksmai, kurie pokalbio metu buvo aptarti su apdirbamosios gamybos įmonių vadovais, kaip galima priemonė valdant išorinių rizikų sukeltus padarinius – įsitraukimas į asociacijų ir klasterių veiklą. Daugiau nei pusė turime dalyvavusių įmonių (13 įmonių) teigia priklausančioms įvairioms su jų veikla susijusioms asociacijoms, tačiau negali akcentuoti reikšmingo jų vaidmens įmonių atsparumui išorinėms rizikoms.

Dalis įmonių (baldų gamybos/ metalo apdirbimo sektoriai) paminėjo vykdomus bendrus žaliavų pirkimus, leidžiančius užsitikrinti konkurencingesnes rinkos kainas, galimybes darbuotojams dalyvauti specializuotuose mokymuose, skirtuose darbuotojų kvalifikacijos kėlimui. Didžioji dalis įmonių, priklausančių asociacijoms, teigė didžiausią naudą gauna užmegzdamos ir palaikydamos naudingus verslui ryšius, pasidalindamos aktualia informacija. Dalis įmonių pasigedo aktyvesnės asociacijų lobistinės veiklos, atstovaujant sektoriaus interesus. Didžioji dalis pokalbiuose dalyvavusių respondentų/ priklausančių asocijuotoms struktūroms, teigė, kad jų veiklos galimybės nėra pakankamai išnaudojamas, jaučiama regiono įmonių tarpusavio konkurencija, neieškoma galimų bendrų problemų sprendimo galimybių. Įmonės, nedalyvaujančios asociacijų veikloje (7 įmonės), teikia nematančios jų teikiamos naudos įmonės veiklai.

Vienu didžiausių rizikos veiksnių, kuriuos įmonės numato ateityje, yra kvalifikuotų specialistų trūkumas. Pokalbiuose sutikusios dalyvauti įmonės teigė, kad įmonės vykdomas naujų darbuotojų mokymas darbo vietoje reikalauja papildomų žmoniškųjų išteklių, sudaro kliūtis intensyviau didinti įmonės veiklos našumą. Tai ypač aktualu mažoms ir vidutinėms įmonėms, savo konkurencingumą grindžiančiomis greitu klientų užsakymų įvykdymu. Nepaisant to, reikia paminėti, kad didžiausiu rizikos veiksniu, kuriam apdirbamosios gamybos įmonės šiandien nėra pasiruošusios – galimos atnaujinti karantino priemonės, kurių metu bus stabdoma įmonių veikla bei ženkliai sumažėjusi

galutinių produkcijos pirkėjų perkamoji galia, tuo pačiu lėmė mažėjančius verslas verslui užsakymus. Respondentai teigia, kad tai ženkliai paveiktų transporto priemonių ir jos įrangos gamybos bei baldų gamybos sektorių, mažesnė įtaką turėtų metalo apdirbimo įmonėms. Mažiausiai tai turėtų įtakos maisto gamybos įmonėms, tačiau turėtų ženkliai įtaką jų produkcijos perpardavėjams, dirbantiems su viešojo maitinimo ir turizmo sektoriumi.

5.3.4. Verslo rizikų įtaka Panevėžio regionui

Įmonių vadovai buvo paprašyti išskirti galimą jų patiriamų rizikų įtaką Panevėžio regionui – klientams, darbuotojams bei tiekėjams. Didžioji dalis jų teigė, kad atsižvelgiant į jų/ tiekėjų vykdoma rinkos/ tiekėjų diversifikavimą įtaka būtų mažareikšmė. Didžiausią galimą įtaką mažinant žemos/ vidutinės kvalifikacijos darbuotojų skaičių įvardino transporto priemonių ir jos įrangos gamybos įmonė. Vertinant esamą regiono įmonių tarpusavio bendradarbiavimo ir įsitinklinimo rodiklį, galima teigti kad jis yra mažareikšmis, tačiau įmonės išvelgia jo potencialo naudą ateityje. Įmonės paminėjo, kad išaugusi atleidimų bangą, jos sąlygota emigracija gali dar labiau paaštrinti kvalifikuotos darbo jėgos stygių, mažindama regiono įmonių konkurencingumą, veiklos stabilumą bei atsparumą išoriniams rizikos veiksniams. Dalis įmonių vadovų išvelgė ilgalaikes veiklos apribojimų pasekmes mažoms ir vidutinėms regiono apdirbamosios pramonės įmonėms – atsižvelgiant į tai, kad įmonės atsargiau planuoja investicijas į gamybos plėtrą, įrengimų atnaujinimą, ilgalaikėje perspektyvoje tai gali turėti įtakos dalies šių įmonių ekonominiam gyvybingumui ir veiklos tęstinumo galimybėms.

5.3.5. Suinteresuotų šalių įtaka verslo gyvybingumui

Pokalbiuose dalyvavę įmonių vadovai buvo paprašyti išskirti reikšmingą patirtį naudojantis valstybės ar savivaldybės, jų įsteigtų specializuotų įstaigų pagalba, sudarytomis sąlygomis gauti ES, nacionalinių ar regioninių fondų projektų konkursų galimybėmis gauti konsultacinę ar finansinę paramą, turėjusią / galinčią turėti įtakos įmonių atsparumui išoriniams rizikos veiksniams.

Didžioji dalis apklausoje dalyvavusių įmonių negalėjo įvardinti paramos, kuri, jų nuomone reikšmingai prisideda prie įmonės atsparumo išoriniams rizikos veiksniams didinimo. Pokalbiuose dalyvavusios jaunos/mažos įmonės išsiskyrė, teigdamos drąsiai besinaudojančios valstybės teikiama pagalba (darbo vietų steigimui, plėtrai), tuo tarpu ilgiau dirbančios, vidutinės ir didelės įmonės atsargiau vertina šios paramos teikiamas galimybes, jų keliamas įgyvendinimo sąlygas bei reikalaujamas veiklos rezultatus. Didžioji dalis įmonių teigė, kad susilaiko nuo finansinės paramos naudojimo infrastruktūros/ techninės bazės gerinimui dėl ilgo pateiktų projektų vertinimo proceso, kuris, greitai keičiantis rinkos sąlygomis, gali tapti neaktualus. Įmonės, turėjusios patirtį vykdant tokius projektus akcentavo, kad ilgas biurokratinis procesas reikalauja didelio įmonės vidinių žmogiškųjų išteklių panaudojimo, todėl ateityje galimybę naudotis tokia teikiama parama vertina skeptiškiau. Dalis įmonių paminėjo, kad šiuo metu siūlomas tokių projektų paramos intensyvumas nėra patrauklus atsižvelgiant į paramos gavimui būtinas sąnaudas (žmogiškuosius išteklius, galinčiais išaugti pirkimo išlaidas). Pokalbių metu mažos ir vidutinės įmonės paminėjo jų nuomone esančią tokių konkursų skaidrumo stoką, tobulintinus standartizuotus įmonės veiklos vertinimo rodiklius.

Didelės ir vidutinės įmonės palankiau vertina galimybę naudotis parama darbuotojų mokymui ir veiklos procesų tobulinimui, dalyvavimui parodose eksporto rinkų plėtrai. Šia parama teigė pasinaudoję/ pajutę teigiamus pokyčius įmonės veiklos rezultatams apie pusė pokalbiuose dalyvavusių įmonių. 3 iš pokalbiuose dalyvavusių įmonė teigė pasinaudojusios valstybės parama įsirengti atsinaujinančius elektros energijos šaltinius (saulės elektrines).

Daugelis įmonių paminėjo jaučiantys kokybiškų konsultacinių paslaugų stoką, apie trečdalis jų teigė turintys neigimą patirtį, naudojantis esamų privačių konsultavimo įmonių paslaugomis.

Mažiausia palankiai įmonės vertina bendradarbiavimą su savivaldybėmis. Apklaustos įmonės neturi patirties naudojantis savivaldybių teikiama parama, tačiau išskyrė nepakankamą bendradarbiavimą sprendžiant verslui aktualias, su savivaldybės veikla susijusias problemas. Kaip pavyzdį įmonės paminėjo dėmesį reikiamai infrastruktūrai sukurti (pavyzdžiui, kelio dangos gerinimas, šviesoforų saugumui užtikrinti įrengimas). Įmonių atstovų nuomone, vykdant įvairius infrastuktūros gerinimo, plėtos projektus, reikia nuodugniau išanalizuoti galimą poveikį verslui bei aktyviau bendradarbiauti numatant priimant aktualius sprendimus. Vienas pokalbyje dalyvavęs maisto gamybos įmonės vadovas atskleidė, kad dėl savivaldybės įgyvendinto infrastruktūrinio projekto, kuriuo buvo atnaujinti nuotekų valymo įrenginiai, įmonė buvo priversta stabdyti plėtos planus. Anksčiau naudoti įrenginiai, kurie priimdavo ir pramonines nuotekas, panaikinti, o naujieji skirti tik buitinėms nuotekoms.

Vertindami trūkstantį/ galima valstybės pagalbą, galinčią reikšmingai prisidėti prie įmonių atsparumo išoriniams struktūriniams šokams, įmonių vadovai išskyrė šias priemones:

- Paramos, skirtos SVV skatinimui, teikimo sąlygų tobulinimas (pavyzdžiui, detalesnis įmonių ekonominio gyvybingumo vertinimas);
- Gerų užsienio šalių praktikos analizė ir pritaikymas Lietuvoje užtikrinant kvalifikuotos darbo jėgos poreikį (pavyzdžiui, pagalba įmonėms, patiriančioms ekonominius sunkumus, darbuotojų išlaikymui, jo kvalifikacijos tobulinimo tęstinumui);
- Profesinio mokymo sistemos tobulinimas/ lankstumo prisitaikant prie verslo poreikių galimybių didinimas;
- Paramos reikalavimų didžiųjų įmonių verslo plėtrai tobulinimas, atsižvelgiant į sukuriama pridėtinę vertę ir jos poveikį regionui;
- Išankstinis bei sisteminis įstatyminių pokyčių planavimas, vykdant platesnę poveikio verslui, darbuotojui ir klientui analizę.

Vertindami trūkstantį ir (ar) galima savivaldybės pagalbą, galinčią reikšmingai prisidėti prie įmonių atsparumo išoriniams struktūriniams šokams, įmonių vadovai išskyrė šias priemones:

- Atviros, bendradarbiaujančios aplinkos verslui kūrimas;
- Aktualių verslui sprendimų priėmimas, paremtas išsamiau poveikio regiono/ miesto/ rajono verslo ekosistemai vertinimu;
- Profesinio orientavimo paslaugų tobulinimas;
- Inžinerinių specialybių populiarinimas;
- Patrauklios jauniems žmonėms, imigrantams miestų urbanistikos kūrimas.

5.3.6. Išvados

Didžiąją dalį Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos įmonių sektoriaus darbuotojų dalį sudaro vidutinės kvalifikacijos darbuotojai, kurių stygius akcentuojamas kaip reikšminga įmonių patiriama rizika, o laiko sąnaudos reikalingos įmonėms pačioms apmokant sau reikalingus specialistus įmonės viduje yra ženklios. Įmonės taip pat akcentavo, kad didelę žmoniškųjų išteklių sąnaudų dalį sudaro biurokratinių reikalavimų įgyvendinimas. Įmonės sutinka, kad valstybės vaidmuo reguliuojant verslo veiklą yra svarbus, tačiau priimami sprendimai turėtų būti labiau pagrįsti išsamiau verslo aplinkos vertinimu, o numatyti kontrolės procesai optimizuoti. Šis veiksnys taip pat daro didelę įtaką įmonių sprendimui naudotis ES, valstybės ar savivaldybės paramos priemonėmis. Įmonės, jau turinčios patirties šioje srityje teigė, kad nepaisant teigiamos paramos įtakos įmonės veiklai, administracinė jos

našta, su tuo susijusios bendros įmonės išaugusios sąnaudos neskatina įmonių intensyviau naudotis šiomis priemonėmis.

Įmonių patirtis valdant krizes trumpalaikėje perspektyvoje turėjo neigiamą įtaką įmonių veiklai, tačiau, pripažįstama, kad ilgalaikėje perspektyvoje tai įmonės išmokė atsakingiau planuoti investicijas, numatyti galimas rizikas pardavimo rinkose, planuoti alternatyvius tiekimo šaltinius. Trumpesnę veiklos patirtį, mažiau darbuotojų turinčios įmonės, išsiskyrė finansinių rezervų, galinčiu užtikrinti įmonės veiklos stabilumą kriziniu metu, stoka, tuo pačiu teigia neturinčios išteklių pakankama dėmesį skirti ilgalaikiam strateginiam įmonės veiklos planavimui. Nemaža dalis apdirbamosios gamybos regiono įmonių, vykdančių serijinę gamybą, veiklos procesai yra paremtas rankų darbu, kuris, jų nuomone, šiandien leidžia įmonėms lanksčiau prisitaikyti prie tikslinės rinkos vartojimo įpročių.

Paramos priemonės, taikytos Covid–19 ekstremalios situacijos metu, vertinama kaip reikšminga parama verslui, tačiau įmonės numatydamos galimą tolesnę epidemijos įtaką įmonių veiklai, stabdo įmonių investicijų ir plėtros planus. Įmonių bendradarbiavimas – tiek asociacijų/ klasterių, tiek tarpusavyje teikiant paslaugas subrangos būdu regione nėra intensyvus. Įmonės šiandien naudojami valstybės teikiama pagalba verslui, tačiau akcentuojama, kad ilga proceso trukmė nuo paraiškos rengimo iki paramos gavimo mažina paramos priemonių aktualumą įmonės veiklos rezultatams. Įmonės taip pat akcentavo didesnio konkursų skaidrumo svarbą. Mažiausiai palankiai įmonės vertina savivaldybių indelį padedant įmonėms vystyti verslą ir atremti kylančius rizikos veiksnius.

6. Studijos išvados ir rekomendacijos sprendimų priėmėjams dėl verslo konkurencingumą ir regionų atsparumą didinančių paramos priemonių tobulinimo ir vystymo

6.1. Bendradarbiavimo potencialo stiprinimas

Didėjant rinkos globalizacijai, verslo, verslo ir mokslo, verslo ir valdžios institucijų tarpusavio bendradarbiavimas tampa vis labiau aktualus veiksnys bendrame išorinių rizikos veiksnių kontekste. Atliktos studijos duomenys rodo, kad į šią sritį nukreiptomis paramos priemonėmis ir jų suteikiamomis galimybėmis vis dar naudojasi pakankamai mažas įmonių skaičius, o pačios priemonės neapima visų galimų bendradarbiavimo sričių. Plečiant paramos priemonių pasiūlą, skatinančią bendradarbiavimo procesus tiek tiekimo, tiek klientų poreikių užtikrinimo gandinėje galima tikėtis verslo konkurencingumo ir atsparumo išoriniams rizikos veiksniams rodiklių augimo. Priemonės, siūlomos šioje srityje, apima tiek tarpinstitucinį, tiek technologinio bendradarbiavimo skatinimą bei pasiūlymus supaprastintomis teisinio reguliavimo priemonėmis skatinti įmonių bendradarbiavimą eksporto srityje.

Mažų ir vidutinių įmonių bendradarbiavimo su mokslo sektoriumi skatinimas

Šios studijos duomenys rodo, kad regiono apdirbamosios gamybos įmonės, ypač MVĮ, susiduria su žmogiškųjų išteklių, galinčių padėti joms tobulinti vykdomus gamybos procesus, stygiu. Šios srities projektų, finansuojamų ES lėšomis, paraiškų rengimas ir administravimas šioms įmonėms taip pat yra sunkiai įveikiamas barjeras. Sprendimai, reikalingi gamybos našumui bei įmonės konkurencingumui didinti, nebūtinai susiję su automatizacijos, skaitmeninimo ir kitų inovacijų diegimu. Šių procesų skatinimui siūloma paramos priemonės papildyti supaprastinta paramos priemone, steigiant regionines stipendijas regione veikiančių mokslo institucijų atstovams, kurie, bendradarbiaudami su konkrečia įmone, galėtų pasiūlyti jai pritaikytus veiklos optimizavimo sprendimus, kuriuos įmonės vėliau, esant platesnio finansavimo poreikiui, naudojantis jau esančiomis paramos priemonėmis, įsidiegtų įmonės veikloje. Atsižvelgiant į tai, kad bendras tokiose įmonėse dirbančių darbuotojų skaičius regionui yra gana reikšmingas, ši priemonė galėtų tapti postūmiu mažoms, žemu technologiniu išsivystymu pasižyminčioms įmonėms, susidomėti ir įsitraukti į platesnius technologinės pažangos projektus bei taip didinti savo konkurencingumą. Šiuo metu siūlomos priemonės MTEP veikloms ir verslo–mokslo bendradarbiavimui nukreiptos į naujas, inovatyvias įmones, pasižymi pakankamai žemu paramos intensyvumu bei sudėtingu administravimo procesu, todėl negali būti laikoma tinkama priemone tokių įmonių technologinei pažangai skatinti.

Klasterinio bendradarbiavimo, sukuriant sisteminius jo administravimo įrankius, plėtra

Vertinant įmonių įsitraukimą į klasterius, kaip vieną iš veiksnių, didinančių atskiros įmonės atsparumą išoriniams rizikos veiksniams, šios studijos rezultatai rodo, kad tokios bendradarbiavimo galimybės nėra pakankamai išnaudojamos pirmiausia dėl skeptiško įmonių požiūrio į jų galimą naudą. Fiksuojamas žemas verslo įmonių atstovų tarpusavio pasitikėjimas, konkurencija tarp tokią pačią veiklą vykdančių regiono įmonių neleidžia pilnavertiškai išnaudoti potencialių šio bendradarbiavimo galimybių. Identifikuojami tam reikalingi finansiniai ir žmogiškieji ištekliai nusveria galimą tokio bendradarbiavimo naudą. Vienu iš reikšmingų veiksnių, galinčių paskatinti klasterinį, ypač regiono įmonių bendradarbiavimą, galėtų tapti iniciatyvos ir su ja susijusios paramos priemonės, sudarančios galimybes centralizuotai koordinuoti tokių darinių administravimą išnaudojant verslo paramos institucijų pajėgumus (pavyzdžiui, VšĮ „Versli Lietuva“), kurios mažintų

įmonėms su tuo susijusią naštą bei galėtų tapti postūmiu mažinant fiksuojamą nepasitikėjimą tokių organizacijų veikla bei sukuriama nauda, tuo pačiu sudarytų prielaidas vidinių įmonių kompetencijų klasterinio bendradarbiavimo srityje augimui.

Naujų paramos priemonių, nukreiptų į bendrą regiono įmonių technologinės pažangos skatinimą, bendradarbiaujant naujų technologijų kūrime bei išnaudojant inovatyvius gamybos įrenginius, kūrimas

Apibendrinti šios studijos duomenys teigia, kad Panevėžio regiono įmonės skiria dėmesį investicijoms į pažangias technologijas, tačiau šiuo rodikliu atsilieka nuo bendro šalies vidurkio. Investicijos į pažangias technologijas planuojamos atsižvelgiant į konkurencinę aplinką regione ir šalyje, nevertinant globalios konkurencinės aplinkos keliamų iššūkių. Įmonės, planuodamos investicijas į pažangias technologijas, jų naudą įmonės veiklai pirmiausia vertina pagal potencialią finansinę grąžą, kuri dėl įmonėse vykdomos mažaseriesinės gamybos nėra sparti. Šio proceso skatinimui siūloma kurti naujas paramos priemones, nukreiptas į regioninį pramonės sektorių bendradarbiavimą investuojant į bendrą pažangių technologinių procesų diegimą ir optimalų jų išnaudojimą bendradarbiaujant gamybos procese. Šiuo metu veikianti priemonė „InoKlaster LT“ yra nukreipta į tiriamąją veiklą bei MTEPI infrastruktūros kūrimą. Šia priemone siūloma vystyti priemones regioniniam tinkliniam bendradarbiavimui išnaudojant jame esamus ir būsimus atskirų įmonių technologinius pajėgumus.

Priemonių, nukreiptų į mažų ir vidutinių įmonių bendradarbiavimo skatinimą, įgyvendinant didesnius eksporto užsakymus, plėtra

Regiono apdirbamosios gamybos didelę dalį sudaro mažos įmonės, nevykdančios eksporto veiklos arba eksportuojančios labai mažai. Tyrimo metu gauti duomenys teigia, kad jų turimi pajėgumai neleidžia įvykdyti užsienio šalių pirkėjų užsakymų dėl didelių jų kiekių apimčių. Siekiant didinti įmonių atsparumą ekonominiams svyravimams vietinėje rinkoje, sudaryti sąlygas potencialiai jų plėtrai didinant eksporto apimtį, viena iš priemonių siūloma parengti teisinio reguliavimo priemones, kuriomis būtų aiškiai apibrėžtas labai mažų ir mažų įmonių bendradarbiavimas vykdant eksportą bei finansinės priemonės, leidžiančios paskirstyti su tuo susijusius kaštus. Esama paramos priemonė „Verslo klasteris LT“ yra daugiau orientuota į rinkodaros priemones, tačiau nesiūlo pakankamai priemonių bendrai eksporto veiklai įgyvendinti.

6.2. Suinteresuotų šalių įsitraukimo galimybių didinimas

Aktyvus suinteresuotų šalių įsitraukimas į aktualių sprendimų, turinčių įtakos tiek konkrečiam verslo, tiek bendram regiono atsparumui išoriniams rizikos veiksniams, yra svarbus veiksnys kuriant ir tobulinant tam skirtas paramos priemones. Šioje studijoje apžvelgtos esamos priemonės teigia aiškesnio sisteminio jų poveikio vertinimo būtinumą, o tyrimo metu gauti duomenys teigia esant poreikį sudaryti sąlygas lanksčiau ir aktyviau bendradarbiauti sprendžiant konkrečiais regiono ir verslo problemas, kurių poveikis gali turėti įtakos bendram regiono vystymuisi. Galimos aktualios priemonės šioje srityje nukreiptos į darbuotojų įsitraukimo į vidinius įmonės procesus galimybių didinimą, verslo ir profesinio mokymo bendradarbiavimo formų plėtrą ir savivaldos institucijų sisteminio įsitraukimo į vietos verslo aplinkos gerinimą galimybių didinimą.

Darbuotojų įsitraukimo į informavimo ir konsultavimo procesus apimties plėtra

„Ekran“ gamyklos veiklos patirtis, išsiskyrusi tendencingu įmonės uždarmu, tarpinstitucinio bendravimo stoka, išryškino nepakankamą regiono institucijų informuotumą, to sąlygotą nepakankamą strateginį pasirengimą problemų sprendimui įmonei nutraukus savo veiklą, nevertinant jų ilgalaikio poveikio regiono darbo rinkai ir bendrai miesto ekonominei situacijai. Atsižvelgiant į šios studijos metu gautas išvagas, kuriose vis dar fiksuojama tokių įmonių įtaka Panevėžio regionui, tuo pačiu, atsižvelgiant į ribotas galimybes išorinėmis priemonėmis įtakoti privataus sektoriaus verslo procesus, planuojant panašias rizikas didelėse regiono įmonėse, vis dar pasižyminčiose pakankamu uždarmu, tikslinga stiprinti regiono ar atskirų šakų profesinių sąjungų narių dalyvavimo socialiniame dialoge galimybes, plečiant teisės aktais reguliuojamų informavimo ir konsultavimo sričių apimtį.

Lankstesnių darbdavių ir profesinio mokymo įstaigų bendradarbiavimo formų kūrimas

Studijos metu gauti duomenys rodo, kad įmonės reikiamų darbuotojų stoką arba jų nepakankamą kvalifikaciją dažniausiai sprendžia naudojamosios vidiniai įmonės resursais, tačiau akcentavo, kad šis procesas yra nemenka našta įmonei, ypač priskiriamai mažų ir vidutinių įmonių grupei. Šiuo metu tokias galimybes suteikianti pameistrystės mokymo forma dažnai tinkamai neįgyvendinama dėl įmonėse trūkstamo personalo, galinčio tinkamai vadovauti pameistrui mokymui. Šiai problemai spręsti būtina įtvirtinti lankstesnes individualių profesinio mokymo mokyklų ir regiono įmonių ir regiono verslo įmonių bendradarbiavimo formas, suteikiančias galimybę regiono verslo atstovams teikti konkrečius mokymo programų užsakymus leidžiančius užsitikrinti pakankamą reikiamos kvalifikacijos specialistų skaičių, naudotis profesinės mokyklos personalo išteklių, tuo pačiu numatant aiškius tokio finansavimo šaltinius bei proceso efektyvumo vertinimo rodiklius (pvz. įmonės užsakymu parengtų specialistų įsivertinimo darbo rinkoje rodikliai).

Savivaldos institucijų veiklos rengiant ir įgyvendinant vietos verslui aktualias priemones efektyvinimas

Priemonių, skirtų administracinės verslo naštos mažinimui apžvalga atskleidė, kad į tai nukreipta savivaldybių veikla neturi pakankamai aiškių jos vertinimo ir sisteminimo rodiklių, todėl jos efektyvumo verslo aplinkos gerinimui vertinimas yra komplikotas. Šios studijos metu atlikto tyrimo metu gautos išvagos teigia, kad įmonės negali identifikuoti aiškaus savivaldybių vaidmens gerinant verslo aplinką, tačiau įvardinamos kliūtys, su kuriuo susiduria verslas dėl savivaldybių priimamų (ar atvirkščiai, laiku nepriimamų) sprendimų. Apklausti įmonių vadovai konstatavo, kad veiklą plėtojančiam vietos verslui bendradarbiavimo su vietos savivaldos institucijomis priemonės yra labai formalios, neatsižvelgiama į konkretaus verslo sukuriamą naudą regionui – darbo vietas, verslas verslui galimybes vietos tiekėjams, o sudaromos lengvatinės sąlygos daugiausia orientuotos į naujus investuotojus, vertinant jų naudą pagal jose sukuriamų naujų darbo vietų skaičių. Atsižvelgiant į tai, siūloma kurti sistemines savivaldybių veiklos geriant verslo aplinką vertinimo priemones, įtraukiant rodiklius, atspindinčius ne tik tiesiogiai į verslą nukreiptus teisės aktų pokyčius (pvz. licencijų išdavimo laiko trumpinimas), bet ir kuriamas ar tobulinamas paramos vietos verslui priemones, lanksčiai sprendžiant konkrečiais vietos verslo problemas (pvz. reikiamos infrastruktūros užtikrinimas). Kuriant tokias priemones taip pat būtų aktualu išplėsti savivaldos įgaliojimus taikyti paramos priemones, skirtas verslo plėtrai jos teritorijoje, kaip pvz. skirti reikiamus žmogiškuosius išteklius tiesioginiam bendradarbiavimui ir kylančių problemų sprendimui, priimti konkrečius verslui aktualius sprendimus.

Kurti priemones, skirtas esamo regiono verslo aplinkos gerinimui kūrimas, aktyviau įtraukiant suinteresuotas šalis

Esamų paramos priemonių apžvalga bei tyrimo duomenys rodo, kad priimami sprendimai verslo aplinkos gerinimui yra aktualūs, tačiau maksimaliai efektyvų jų įgyvendinimą apriboja nepakankamas suinteresuotų šalių informuotumas, susijęs su šių sprendimų priėmimo procesu. Šių priemonių poreikio pagrindimas, laukiami rezultatai ir jų sukuriamą nauda dažnai nepakankamai aiškiai pagrindžiama sisteminių įmonių veiklos rodiklių vertinimu, neįtraukiamos galimos suinteresuotos šalys, jų poveikis atskiriems regionams, jo pramonės sektoriams priimant su tuo susijusius sprendimus taip pat nėra sistemiskai analizuojamas. Tyrimo metu verslas išskyrė paramos priemonių, nukreiptų į jau esamo verslo plėtrą ir sąlygų jam gerinimą nepakankamumą, nepakankamai aiškius šiandien egzistuojančius veiklos vertinimo rodiklius joms siekiant pasinaudoti esamomis paramos priemonėmis. Didinant šių priemonių ir procesų efektyvumą aktualu būtų numatyti aiškesnes jų priėmimo procedūras ir sisteminių vertinimo jų pagrįstumą, aiškiai numatyti susijusių suinteresuotų šalių informavimo procedūras, įtraukti regioninės plėtros tarybas ir planuojamus kurti kompetencijų centrus į verslui aktualių teisės aktų ir paramos priemonių rengimą.

6.3. Išteklių, įgalinančių įmones tinkamai pasirengti atremti išorinius rizikos veiksnius, plėtra

Šios studijos duomenys, gauti tiek kiekybinio, tiek interviu metu, teigia, kad nepaisant verslo atstovų identifikuojamų reikšmingų rizikų, verslo išitraukimas į jų valdymą, jo galimo poveikio darbuotojams, klientams, tiekėjams bei visam regionui vertinimas yra pakankamai žemas. Įmonės nesiima galimų prevencinių veiksmų šių rizikų valdymui, tačiau identifikuoja bendrą valstybės ir savivaldybės atsakomybę spręsti šių rizikų sukeltus padarinius minėtoms grupėms. Siekiant stiprinti vidinių įmonių pasirengimą šių rizikų numatymui, išitraukimą į jų rodiklių stebėseną bei galimų finansinių sprendimų pasirengimą susidūrus su išorine rizika, siūlomos priemonės nukreiptos į vidinių įmonių kompetencijų didinimą, rizikų valdymą plečiant naudojamų draudimo paslaugų paketus bei tarpusavio bendradarbiavimą siekiant aukštesnio konkurencingumo globaliame kontekste.

Kokybiškų specializuotų konsultacinių paslaugų prieinamumo didinimas

Reikšmingų regionui struktūrinių šokų analizė bei įmonių patirtis neutralizuojant jų sukeltus padarinius atskleidžia, kad nepaisant jų sąlygoto poveikio regiono ekonomikai, jo struktūrai, ilgalaikėje perspektyvoje tai davė teigiamą postūmį įmonių gyvybingumui. Įmonės atsakingiau vertina plėtros galimybes naudojantis bankų paskolomis, didesnę dėmesį naujų rinkų paieškai bei finansinio rezervo kaupimui. Tyrimo duomenys taip pat atskleidė, kad nemaža dalis įmonių, ypač priskiriamų mažų ir vidutinių įmonių grupei, nevykdo strateginio įmonės rizikų planavimo, o konsultantų paslaugomis nepasitiki. Bendradarbiavimas su įsteigtais regioniniais mokslo ir verslo bendradarbiavimo centrais daugiausia įtraukia didžiąsias regiono įmones, o siūlomos konsultacinių paslaugų priemonės daugiausia yra nukreiptos į jaunas įmones. Priemonių apžvalga atskleidė, kad esamas konsultantų tinklas gali aptarnauti tik ribotą paramos besikraipiančių įmonių skaičių, tačiau nemažai įmonių tokiomis paslaugomis nesinaudoja ir dėl kompetencijų, reikalingų nusimatyti galinčiais kilti rizikas, tam galimas naudoti paramos priemonės, stokos.

Atsižvelgiant į tai, reikšmingas postūmis strateginiam įmonių pasirengimui būtų įmonių skatinimas naudotis specializuotomis konsultacinėmis paslaugomis (pavyzdžiui, per tam tikras mokestines lengvatas) nukreiptomis į įmonių rizikų vertinimą, prevencinių planų rengimą bei įrankius jų stebėsenai įtraukimą į įmonės veiklos procesus, planuojant pinigų srautus bei rezervus, aktualius tiek įmonei patiriant vidinius sunkumus, tiek bendro ekonominio nuosmukio metu.

Įmonių naudojimosi draudimo paslaugomis skatinimas

Viena iš galimų prevencinių priemonių, galinčių padidinti įmonės gyvybingumą susidūrus tiek su išoriniais tiek su vidiniais rizikos veiksniais – planingas verslo rizikų vertinimas bei naudojimas tam skirtais draudimo paketais. 2016 m. Lietuvos draudimo atliktas tyrimas⁸⁰ atskleidė, kad draudimo paslaugomis naudojasi apie 66 % SVV įmonių, tačiau daugiausia jis yra nukreiptas į įmonės fizinio turto apsaugą (pvz. nuo galimų vagysčių ar gaisrų). Nemažai šios studijos tyrime dalyvavusių įmonių minėjo, kad 2008 m. krizės metu susidūrė tiek su klientų, tiek su tiekėjų nemokumu, o tai turėjo didelę įtaką pačios įmonės gyvybingumui. Šiuo metu egzistuojančios paramos priemonės – INVEGA administruojama eksporto kredito garantija bei Covid-19 ekstremalios situacijos metu siūlomos lengvatinės paskolos įmonėms, kurių klientai dėl patiriamų sunkumų šiuo metu negali apmokėti sąskaitų. Šią priemonę, skatinant drausti įmonės suteikiamus kreditus tiekėjams ir klientams, galima būtų plėtoti remiantis žemdirbiams, besidraudžiantiems nuo ekstremalių situacijų sukeliamų rizikų, siūlomais daliniais draudimo įmokų kompensavimais, patirtimi, taip skatinant pačiais įmones įsivertinti ir drausti tiek savo, tiek kreditorių įsipareigojimus.

Gerosios praktikos, skatinančios įmonių atsparumą sparčiai technologinei kaitai, sklaida

Šiuo metu siūlomas platus priemonių spektras, nukreiptas į įmonių technologinės pažangos skatinimą. Nepaisant to, tyrimo duomenys rodo, kad įmonės stokoja idėjų ir sprendimų, kaip galėtų tobulinti savo technologinius sprendimus. Tuo pačiu, dalis įmonių, įsiedigusių technologines inovacijas, pabrėžė, kad optimaliai neišnaudoja jų potencialo. Siūloma priemonė, galinti paskatinti įmonių technologinį vystymąsi – bendradarbiavimo, apsikeitimo žiniomis ir gerosiomis praktikomis bei siūlomais technologiniais sprendimais verslo subjektų platformos sukūrimas nei centralizuotas palaikymas (pvz. VŠĮ „Versli Lietuva“ pajėgomis).

6.4. Verslo, patiriančio ekonominius sunkumus, gyvybingumo skatinimas

Patirtinė Panevėžio regiono struktūrinių šokų analizė rodo, kad verslo patiriami sunkumai ženkliai įtakoja regiono vystymąsi. Auganti bedarbystė, emigracija, mažėjantis biudžeto įmokų surinkimas, to sąlygota kvalifikuotos darbo jėgos stoka bei technologinis įmonių atsilikimas – veiksniai turintys ilgalaikį poveikį, o jų sprendimui reikalingiems intervenciniams sprendimai pareikalauja daug valstybės lėšų. Siekiant išvengti šio galimo poveikio, siūlomos priemonės, kurios padėtų sunkumus išgyvenančiam verslui išlaikyti gyvybingumą tiek taikant finansines priemones, tiek didinant esamų prievolių lankstumą.

Įmonių, patiriančių ekonominių sunkumų, dalinis darbuotojų darbo užmokesčio finansavimas

Struktūruotų interviu metu dauguma įmonių respondentų akcentavo, kad galimybė karantino metu, sumažėjus gamybos užsakymu apimtims, išleisti darbuotojus į prastovas, kurių dalį išlaidų dengė

⁸⁰ <https://www.ld.lt/sites/default/files/uploads/SVV-riziku-indeksas.pdf>

valstybė, leido jiems išlaikyti didžiąją dalį darbo vietų. Remiantis respondentų pateiktomis išvalgomis, šios priemonės yra efektyvios, todėl toliau galėtų būti sėkmingai pritaikomos ateityje. Priemonė galėtų būti nukreipta į konkrečias įmones, dėl įvairių išorinių veiksnių patiriančias sunkumų, sudarant joms galimybę kreiptis į valstybės institucijas dėl dalinio galinčių netekti darbuotojų darbo užmokestį finansavimo. Tai padėtų įmonei užtikrinti veiklos tęstinumo galimybę, išsaugoti darbo vietas, o darbuotojams neprarasti kvalifikacijos.

Priemonių, numatančių atvejus verslui taikyti lakstesnius įsipareigojimų grafikus, plėtra

Tyrime dalyvavusios įmonės akcentavo, kad Covid-19 epidemijos metu didelė paspartis verslui buvo glaudus valstybės institucijų bendradarbiavimas, vertinant konkrečias situacijas, atsižvelgiant į tai priimamus sprendimus, susijusius su įmonės įsipareigojimų grafikų lankstumu. Ilgiau dirbančios įmonės akcentavo, kad tokio bendradarbiavimo stoka buvo jaučiama 2008 m. finansinės krizės metu, todėl įmonės, vykdydamos įsipareigojimus valstybei, susidūrė su rimtais iššūkiais išlaikant bendrą įmonės gyvybingumą. Šios išvalgos leidžia daryti prielaidą, kad remiantis Covid-19 ekstremalios situacijos metu įgyta patirtimi, valstybinėse institucijose galėtų būti sukurti sistemiški įmonių vertinimo rodikliai, kuriais vadovaujantis besikreipiančios įmonės galėtų kreiptis dėl individualaus įsipareigojimų vykdymo grafiko sudarymo taip sudarant prielaidas jų veiklos tęstinumui.

6.5. Regioninio konkurencingumo didinimas

Viena pagrindinių šios studijos išvalgų – sisteminės regionų vystymosi krypties analizė ir ja paremtų sprendimų stoka. Regionų plėtros įstatyme bei numatomame jo tobulinime didžiausias dėmesys skiriamas skirtumų ir atotrūkių mažinimui, tačiau plečiant regionų plėtros tarybų įgaliojimus labai svarbu suteikti ir joms reikiamus išteklius, leidžiančius laiku identifikuoti galinčius kilti iššūkius ir priimti tam reikiamus sprendimus. Investicijų pritraukimas į regionus didina bendrą regiono atsparumą išoriniams rizikos veiksniams, tačiau tam skirtas regiono savivaldybių bendradarbiavimas šiandien vis dar yra pagrįstas savarankiško konkuravimo, o ne tikslingo bendradarbiavimo principu. Šiaip problemai spręsti siūloma priemonė leisti laiku identifikuoti kliūtis, turinčias ilgalaikės įtakos regiono konkurencingumui.

Išteklių, reikalingų regiono plėtrai, sisteminis planavimas

Šioje studijoje išsamiai analizuojamas Panevėžio regiono apdirbamosios gamybos pavyzdys rodo, kad šiandien verslo patiriamais iššūkiais – kvalifikuotos darbo jėgos stoka, nuo bendro Lietuvos vidurkio atsiliekančiam įmonių technologiniam pažangumui, mažų įmonių fiksuojamiems žemiems gyvybingumo rodikliams – dalinai įtakos turėjo praeityje priimti sprendimai, sprendžiantys esamas problemas, tačiau stokojantys ilgalaikio planavimo metodų taikymo. Kaip pavyzdį galima pateikti šioje studijoje nagrinėjamo Panevėžio regiono situaciją. Numatyta Pramonės 4.0 kryptis siekia į regioną pritraukti su tuo susijusias investicijas, aktualiais tiek užtikrinant gyventojams darbo vietas, tiek verslas-verslui užsakymus, tačiau, remiantis šios studijos duomenimis, tikėtina, artimiausioje ateityje susidurs su tam reikalingos paruoštos infrastruktūros stoka. Sisteminių, konkrečiais rodikliais paremtu išteklių planavimo įtraukimas į regiono plėtros tarybų veiklos funkcijas leisti iš anksto numatyti galimas problemas. Toks kryptingas regionų bendradarbiavimas planavimo procese turėtų reikšmingą įtaką ir didinant bendrą regiono atsparumą išoriniams rizikos veiksniams, atskiriems verslo vienetams patiriant sunkumus.